

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια (1. Dīgha
Nikāya - Aṭṭhakathā)
2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο (2. Mahāvaggaṭṭhakathā)
3. Σχόλια για τη μεγάλη ομιλία για το τελικό Νιμπάνα
(3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā)

[DN 16, PTS 2.72-2.168]

PaliVerse

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια

2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο

3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā

131. Evaṃ me sutanti mahāparinibbānasuttaṃ. Tatrāyamanupubbapadavaṇṇanā - gijjhakūṭeti gijjhā tassa kūṭesu vasiṃsu, gijjhasadisam vā tassa kūṭam atthīti gijjhakūṭo, tasmim gijjhakūṭe. Abhiyātukāmoti abhibhavanatthāya yātukāmo. Vajjīti vajjirājāno. Evaṃmahiddhiketi evaṃ mahatiyā rājiddhiyā samannāgate, etena nesaṃ samaggabhāvaṃ kathesi. Evaṃmahānubhāveti evaṃ mahantena ānubhāvena samannāgate, etena nesaṃ hatthisippādīsu katasikkhataṃ kathesi, yaṃ sandhāya vuttaṃ - “sikkhitā vatime licchavikumārakā, susikkhitā vatime licchavikumārakā, yatra hi nāma sukhumena tālacchiggalena asanaṃ atipātayissanti poṅkhānupoṅkhaṃ avirādhita”nti. Ucchecchāmīti ucchindissāmi. Vināsessāmīti nāsessāmi, adassanaṃ pāpessāmi. Anayabyasananti ettha na ayoti anayo, avaḍḍhiyā etaṃ nāmaṃ. Hitañca sukhañca viyassati vikkhipatīti byasanaṃ, ñātipārijuññādīnaṃ etaṃ nāmaṃ. Āpādessāmīti pāpayissāmi.

Iti kira so ṭhānanisajjādīsu imaṃ yuddhakathameva katheti, gamanasajjā hothāti evaṃ balakāyaṃ āṇāpeti. Kasmā? Gaṇḍāyaṃ kira ekaṃ paṭṭanagāmaṃ nissāya aḍḍhayaḥjanaṃ ajātasattuno āṇā, aḍḍhayaḥjanaṃ licchavīnaṃ. Ettha pana āṇāpavattiṭṭhānaṃ hotīti attho. Tatrāpi ca pabbatapādato mahagghabhaṇḍaṃ otarati. Taṃ sutvā - “ajja yāmi, sve yāmī”ti ajātasattuno saṃvidahantasseva licchavirājāno samaggā sammodamānā puretaraṃ gantvā sabbaṃ gaṇhanti. Ajātasattu pacchā āgantvā taṃ pavattiṃ ñatvā kujjhitvā gacchati. Te punasaṃvaccharepi tatheva karonti. Atha so balavāghātajāto tadā evamakāsi.

Tato cintesi - “gaṇena saddhiṃ yuddhaṃ nāma bhāriyaṃ, ekopi moghappahāro nāma natthi, ekena kho pana paṇḍitena saddhiṃ mantetvā karonto nipparādhō hoti, paṇḍito ca satthārā sadiso natthi, satthā ca avidūre dhuravihāre vasati, handāhaṃ pesetvā pucchāmi. Sace me gatena koci attho bhavissati, satthā tuṇhī bhavissati, anathe pana sati kiṃ rañño tattha gamanenāti vakkhatī”ti. So vassakārabrahmaṇaṃ pesesi. Brāhmaṇo gantvā bhagavato etamatthaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ - “atha kho rājā...pe... āpādessāmī”ti.

Rājaaparihāṇiyadhammavaṇṇanā

134. Bhagavantaṃ bījayamānoti thero vattasīse ṭhatvā bhagavantaṃ bījati, bhagavato pana sītaṃ vā uṇhaṃ vā natthi. Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā tena saddhiṃ amantetvā therena saddhiṃ mantetukāmo kinti te, ānanda, sutantiādīmāha. Abhiṇhaṃ sannipātāti divasassa tikkhattuṃ sannipatantāpi antarantarā sannipatantāpi abhiṇhaṃ sannipātāva. Sannipātabahulāti hiyyopi sannipatimhā, purimadivasampi sannipatimhā, puna ajja kimatthaṃ sannipatitā homāti vosānaṃ anāpajjantā sannipātabahulā nāma honti. Yāvakīvañcāti yattakaṃ kālaṃ. Vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikañkhā, no parihānīti - abhiṇhaṃ asannipatantā hi disāvidisāsu āgataṃ sāsanaṃ na suṇanti, tato - “asukagāmasīmā

vā nigamasīmā vā ākulā, asukaṭṭhāne corā vā pariyuṭṭhitā”ti na jānanti, corāpi “pamattā rājāno”ti ñatvā gāmanigamādīni paharantā janapadaṃ nāsenti. Evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti. Abhiñhaṃ sannipatantā pana taṃ taṃ pavattiṃ suṇanti, tato balaṃ pesetvā amittamaddanaṃ karonti, corāpi - “appamattā rājāno, na sakkā amhehi vaggabandhehi vicaritu”nti bhijjivā palāyanti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi hoti. Tena vuttaṃ - “vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā no parihānī”ti. Tattha pāṭikaṅkhāti icchitabbā, avassaṃ bhavissatīti evaṃ daṭṭhabbāti attho.

Samaggātiādīsu sannipātabheriyā niggaṭṭāya - “ajja me kiccaṃ atthi, maṅgalaṃ atthī”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Bherisaddaṃ pana sutvāva bhuñjantāpi alaṅkariyamānāpi vatthāni nivāsentāpi aḍḍhabhuttā vā aḍḍhālaṅkatā vā vatthaṃ nivāsayaṃ nā vā sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbaṃ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṃ gacchanti, tesāṃ evaṃ hoti - “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayaṃ kathā bhavissatī”ti. Ekato vuṭṭhahantā pana samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica - “asukaṭṭhānesu gāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, corā pariyuṭṭhitā”ti sutvā - “ko gantvā imaṃ amittamaddanaṃ karissatī”ti vutte - “ahaṃ paṭhamaṃ, ahaṃ paṭhama”nti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma. Ekassa pana kammante osīdamāne sesā rājāno puttabhātaro pesetvā tassa kammantaṃ upatthambhayamānāpi, āgantukarājānaṃ - “asukassa gehaṃ gacchatu, asukassa gehaṃ gacchatū”ti avatvā sabbe ekato saṅgaṇhantāpi, ekassa maṅgale vā roge vā aññasmīṃ vā pana tādise sukhadukkhe uppanne sabbe tattha sahāyabhāvaṃ gacchantāpi samaggā vajjikaraṇīyāni karonti nāma.

Apaññattantiādīsu pubbe akataṃ suṅkaṃ vā balīṃ vā daṇḍaṃ vā āharāpentā apaññattaṃ paññapenti nāma. Porāṇapaveṇiyā āgatameva pana anāharāpentā paññattaṃ samucchindanti nāma. Coroti gahetvā dassite avicinitvāva chejjabhejjaṃ anusāsentaṃ porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya na vattanti nāma. Tesāṃ apaññattaṃ paññapentānaṃ abhinavasūṅkādihi pīlitaṃ manussā - “atiupaddutamha, ko imesaṃ vijite vasissatī”ti paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ paharanti. Paññattaṃ samucchindantānaṃ paveṇīāgatāni suṅkādiṃ agaṇhantānaṃ koso parihāyati. Tato hatthiassabalakāyaorodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ alabhamānā thāmena balena parihāyanti. Te neva yuddhakkhamā honti, na pāricariyakkhamā. Porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya avattantānaṃ vijite manussā - “amhākaṃ puttaṃ pitaraṃ bhātaraṃ acoraṃyeva coroti katvā chindim̐su bhindim̐sū”ti kujjhitvā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ paharanti, evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti, paññattaṃ paññapentānaṃ pana “paveṇīāgatameva rājāno karontī”ti manussā haṭṭhatuṭṭhā kasivāṇijjādiṃ kammante sampādentī. Paññattaṃ asamucchindantānaṃ paveṇīāgatāni suṅkādiṃ gaṇhantānaṃ koso vaḍḍhati, tato hatthiassabalakāyaorodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ labhamānā thāmabalasampannā yuddhakkhamā ceva pāricariyakkhamā ca honti.

Porāṇaṃ vajjidhammanti ettha pubbe kira vajjirājāno “ayaṃ coro”ti ānetvā dassite “gaṇhatha naṃ cora”nti avatvā vinicchayaṃ mahāmattānaṃ denti. Te vinicchinitvā sace acoro hoti, vissajjenti. Sace coro, attanā kiñci avatvā vohārikānaṃ denti. Tepi acoro ce, vissajjenti. Coro ce, suddharānaṃ denti. Tepi vinicchinitvā acoro ce, vissajjenti. Coro ce, aṭṭhakulikānaṃ denti. Tepi tatheva katvā senāpatissa, senāpati uparājassa, uparājā rañño, rājā vinicchinitvā acoro ce, vissajjenti. Sace pana coro hoti,

paveṇīpotthakaṃ vācāpeti. Tattha - “yena idaṃ nāma kataṃ, tassa ayaṃ nāma daṇḍo”ti likhitaṃ. Rājā tassa kiriyaṃ tena samānetvā tadanucchavikaṃ daṇḍaṃ karoti. Iti etaṃ porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya vattantānaṃ manussā na ujjhāyanti, “rājāno porāṇapaveṇiyā kammaṃ karonti, etesaṃ doso natthi, amhākaṃyeva doso”ti appamattā kammante karonti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi hoti. Tena vuttaṃ - “vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānī”ti.

Sakkarontīti yaṃkiñci tesāṃ sakkāraṃ karontā sundameva karonti. Garuṃ karontīti garubhāvaṃ paccupaṭṭhapetvāva karonti. Mānentīti manena piyāyanti. Pūjentīti nipaccakāraṃ dassenti. Sotabbaṃ maññantīti divasassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ gantvā tesāṃ kathaṃ sotabbaṃ saddhātābbaṃ maññanti. Tattha ye evaṃ mahallakānaṃ rājūnaṃ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya ca nesāṃ upaṭṭhānaṃ na gacchanti, te tehi vissatṭhā anovadiyamānā kīlāpasutā rajjato parihāyanti. Ye pana tathā paṭipajjanti, tesāṃ mahallakarājāno - “idaṃ kātābbaṃ, idaṃ na kātābba”nti porāṇaṃ paveṇiṃ ācikkhanti. Saṅgāmaṃ patvāpi - “evaṃ pavisitābbaṃ, evaṃ nikkhamitābba”nti upāyaṃ dassenti. Te tehi ovadiyamānā yathāovādaṃ paṭipajjantā sakkonti rājappaveṇiṃ sandhāretuṃ. Tena vuttaṃ - “vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānī”ti.

Kulitthiyoti kulagharaṇiyo. Kulakumāriyoti anividdhā tāsāṃ dhītaro. Okkassa pasayhāti ettha “okkassā”ti vā “pasayhā”ti vā pasayhākārassevetāṃ nāmaṃ. “Ukkassā”tipi paṭhanti. Tattha okkassāti avakassitvā ākaḍḍhitvā. Pasayhāti abhibhavitvā ajjhottharivitvāti ayaṃ vacanatto. Evañhi karontānaṃ vijite manussā - “amhākaṃ gehe puttamātaropi, kheḷasiṅghāṇikādīni mukhena apanetvā saṃvaḍḍhitadhītāropi ime rājāno balakkārena gahetvā attano ghare vāsentī”ti kupitā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ paharanti. Evaṃ akarontānaṃ pana vijite manussā appossukkā sakāni kammāni karontā rājakosaṃ vaḍḍhenti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Vajjīnaṃ vajjicetiyaṇīti vajjirājūnaṃ vajjiraṭṭhe cittikataṭṭhena cetiyaṇīti laddhanāmāni yakkaṭṭhānāni. Abbhantarānīti antonagare ṭhitāni. Bāhirānīti bahinagare ṭhitāni. Dinnapubbanti pubbe dinnāṃ. Katapubbanti pubbe kataṃ. No parihāpessantīti aparihāpetvā yathāpavattameva karissanti dhammikaṃ baliṃ parihāpentānañhi devatā ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ na karonti, anuppannaṃ dukkhaṃ janetuṃ asakkontāpi uppannaṃ kāsasīsarogādiṃ vaḍḍhenti, saṅgāme patte sahāyā na honti. Aparihāpentānaṃ pana ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karonti, anuppannaṃ sukhaṃ uppādetuṃ asakkontāpi uppannaṃ kāsasīsarogādiṃ hananti, saṅgāmasīse sahāyā hontīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Dhammikā rakkhāvaraṇaguttīti ettha rakkhā eva yathā anicchitaṃ na gacchati, evaṃ āvaraṇato āvaraṇaṃ. Yathā icchitaṃ na vinassati, evaṃ gopāyanato gutti. Tattha balakāyena parivāretvā rakkhaṇaṃ pabbajitānaṃ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma na hoti. Yathā pana vihārassa upavane rukkhe na chindanti, vājikā vajjhaṃ na karonti, pokkharāṇīsu macche na gaṇhanti, evaṃ karaṇaṃ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma. Kinti anāgatā cāti iminā pana nesāṃ evaṃ paccupaṭṭhitacittasantānoti cittappavattiṃ pucchati.

Tattha ye anāgatānaṃ arahantānaṃ āgamaṇaṃ na icchanti, te assaddhā honti appasannā. Pabbajite ca sampatte paccuggamaṇaṃ na karonti, gantvā na passantīti, paṭisanthāraṃ na karonti, pañhaṃ na pucchanti, dhammaṃ na suṇanti, dānaṃ na

denti, anumodanaṃ na suṇanti, nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahanti. Atha nesam ayaṇṇo abbhuggacchati - “asuko nāma rājā assaddho appasanno, pabbajite sampatte paccuggamaṃ na karoti...pe... nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahati”ti. Taṃ sutvā pabbajitā tassa nagaradvārena na gacchanti, gacchantāpi nagaraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ arahantānaṃ anāgamaṇameva hoti. Āgatānampi phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te - “vasissāmāti tāva cintetvā āgatamhā, imesaṃ pana rājūnaṃ iminā nīhārena ko vasissatī”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ anāgatesu anāgacchantesu, āgatesu dukkhaṃ viharantesu so deso pabbajitānaṃ anāvāso hoti. Tato devatārakkhā na hoti, devatārakkhāya asati amanussā okāsaṃ labhanti. Amanussā ussannā anuppannaṃ byādhiṃ uppādenti, sīlavantānaṃ dassanapañhāpucchanādivatthukassa puññaṃ anāgamo hoti. Vipariyāyena pana yathāvuttakaṇhapakkhaviparītassa sukkapakkhassa sambhavo hotīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

135. Ekamidāhanti idaṃ bhagavā pubbe vajjīnaṃ imassa vajjisattakassa desitabhāvappakāsanatthamāha. Tattha sārandaḍe cetiyeti evaṃnāmake vihāre. Anuppanne kira buddhe tattha sārandaḍassa yakkhassa nivāsanaṭṭhānaṃ cetiyaṃ ahoṣi. Athettha bhagavato vihāraṃ kārāpesuṃ, so sārandaḍe cetiye katattā sārandaḍacetiyantveva saṅkhaṃ gato.

Akaraṇīyāti akātabbā, aggahetabbāti attho. Yadidanti nipātamattaṃ. Yuddhassāti karaṇatthe sāmivacanaṃ, abhimukhayuddhena gahetuṃ na sakkāti attho. Aññaṭṭa upalāpanāyāti ṭhapetvā upalāpanaṃ. Upalāpanā nāma - “alaṃ vivādena, idāni samaggā homā”ti hatthiassarathahiraññasuvaṇṇādīni pesetvā saṅgahakaraṇaṃ. Evañhi saṅgahaṃ katvā kevalaṃ viśāseṇa sakkā gaṇhituṃ attho. Aññaṭṭa mithubhedāyāti ṭhapetvā mithubhedam. Iminā aññaṃaññabhedam katvāpi sakkā ete gahetuṃ dasseṭi. Idaṃ brāhmaṇo bhagavato kathāya nayaṃ labhitvā āha.

Kiṃ pana bhagavā brāhmaṇassa imāya kathāya nayalābhaṃ na jānātīti? Āma, jānāti. Jānanto kasmā kathesīti? Anukampāya. Evaṃ kirassa ahoṣi - “mayā akathitepi katipāhena gantvā sabbe gaṇhissati, kathite pana samagge bhindanto tīhi saṃvaccharehi gaṇhissati, ettakampi jīvītaṃ vamaṃ, ettakāñhi jīvantaṃ attano patiṭṭhānabhūtaṃ puññaṃ karissanti”ti.

Abhinanditvāti cittaṇa abhinanditvā. Anumoditvāti “yāva subhāsitañcidam bhotā gotamenā”ti vācāya anumoditvā. Pakkāmīti rañño santikaṃ gato. Tato naṃ rājā - “kiṃ ācariya, bhagavā avacā”ti pucchi. So - “yathā bho samaṇassa gotamassa vacanaṃ na sakkā vajjī kenaci gahetuṃ, api ca upalāpanāya vā mithubhedena vā sakkā”ti āha. Tato naṃ rājā - “upalāpanāya amhākaṃ hatthiassādayo nassissanti, bhedeneva te gahessāmi, kiṃ karomā”ti pucchi. Tena hi, mahārāja, tumhe vajjiṃ ārabba parisati kathaṃ samuṭṭhāpetha. Tato ahaṃ - “kiṃ te mahārāja tehi, attano santakehi kasivāṇijjādīni katvā jīvantu ete rājāno”ti vatvā pakkamissāmi. Tato tumhe - “kinu kho bho esa brāhmaṇo vajjiṃ ārabba pavattaṃ kathaṃ paṭibāhati”ti vadeyyātha, divasabhāge cāhaṃ tesam paṇṇākāraṃ pesessāmi, tampi gāhāpetvā tumhepi mama dosaṃ āropetvā bandhanatālanādīni akatvāva kevalaṃ khuramuṇḍam maṃ katvā nagarā nīharāpetha. Athāhaṃ - “mayā te nagare pākāro parikhā ca kārītā, ahaṃ kira dubbalaṭṭhānañca uttānagambhīraṭṭhānañca jānāmi, na cirasseva dāni ujum karissāmi”ti vakkhāmi. Taṃ sutvā tumhe - “gacchatū”ti vadeyyāthāti. Rājā sabbaṃ akāsi.

Licchavī tassa nikkhamanaṃ sutvā - “saṭho brāhmaṇo, mā tassa gaṅgaṃ uttaritum adatthā”ti āhaṃsu. Tatra ekaccehi - “amhe ārabba kathitattā kira so evaṃ kato”ti vutte “tena hi, bhaṇe, etū”ti bhaṇiṃsu. So gantvā licchavī disvā “kiṃ āgatattā”ti pucchito taṃ pavattiṃ ārocesi, licchavino - “appamattakena nāma evaṃ garuṃ daṇḍaṃ kātuṃ na yutta”nti vatvā - “kiṃ te tatra ṭhānantara”nti pucchiṃsu. “Vinicchayāmaccohamasmī”ti. Tadeva te ṭhānantaraṃ hotūti. So suṭṭhutam vinicchayaṃ karoti, rājakumārā tassa santike sippaṃ uggaṇhanti.

So patiṭṭhitaguṇo hutvā ekadivasaṃ ekaṃ licchaviṃ gahetvā ekamantaṃ gantvā - dārakā kasantīti pucchi. Āma, kasanti. Dve goṇe yojetvāti? Āma, dve goṇe yojetvāti. Ettakaṃ vatvā nivatto. Tato taṃ añño - “kiṃ ācariyo āhā”ti pucchitvā tena vuttaṃ asaddahanto “na me esa yathābhūtaṃ kathetī”ti tena saddhiṃ bhijji. Brāhmaṇo aññasmim divase ekaṃ licchaviṃ ekamantaṃ netvā - “kena byañjanaṇa bhuttosi”ti pucchitvā nivatto. Tampi añño pucchitvā asaddahanto tatheva bhijji. Brāhmaṇo aparaṃpi divasaṃ ekaṃ licchaviṃ ekamantaṃ netvā - “atiduggatosi kirā”ti pucchi. Ko evamāhāti pucchito asuko nāma licchavīti. Aparaṃpi ekamantaṃ netvā - “tvaṃ kira bhīrukajātiko”ti pucchi. Ko evamāhāti? Asuko nāma licchavīti. Evaṃ aññaṇa akathitameva aññaṇa kathento tīhi saṃvaccharehi te rājāno aññaṇa bhinditvā yathā dve ekamaggena na gacchanti, tathā katvā sannipātabheriṃ carāpesi. Licchavino - “issarā sannipatantu, sūrā sannipatantū”ti vatvā na sannipatiṃsu.

Brāhmaṇo - “ayaṃ dāni kālo, sīghaṃ āgacchatū”ti rañño sāsanaṃ pesesi. Rājā sutvāva balabheriṃ carāpetvā nikkhami. Vesālikā sutvā - “rañño gaṅgaṃ uttaritum na dassāmā”ti bheriṃ carāpesum. Tampi sutvā - “gacchantu sūrarājāno”tiādini vatvā na sannipatiṃsu. “Nagarappavesanaṃ na dassāma, dvārāni pidahitvā ṭhassāmā”ti bheriṃ carāpesum. Ekopi na sannipati. Yathāvivaṭṭheva dvārehi pavisitvā sabbe anayabyasanaṃ pāpetvā gato.

Bhikkhuaparihāṇiyadhammavaṇṇanā

136. Atha kho bhagavā acirapakkantetiādīmhi sannipātetvāti dūravihāresu iddhimante pesetvā santikavihāresu sayaṃ gantvā - “sannipatatha, āyasmanto; bhagavā vo sannipātaṃ icchatī”ti sannipātetvā. Aparihāṇiyeti aparihāṇikare, vuddhihetubhūtetī attho. Dhamme desessāmīti candasahassaṃ sūriyasahassaṃ uṭṭhapento viya catukuṭṭake gehe anto teladīpasahassaṃ ujjaḷento viya pākaṭe katvā kathayissāmīti.

Tattha abhiṇhaṃ sannipātāti idaṃ vajjisattake vuttasadisameva. Idhāpi ca abhiṇhaṃ asannipatitā disāsu āgatasāsanaṃ na suṇanti. Tato - “asukavihārasīmā ākulā, uposathapavāraṇā ṭhitā, asukasmim ṭhāne bhikkhū vejjakammadūtakammādīni karonti, viññattibahulā pupphadānādīhi jīvikaṃ kappentī”tiādini na jānanti, pāpabhikkhūpi “pamatto bhikkhusaṅgho”ti natvā rāsibhūtā sāsanaṃ osakkāpentī. Abhiṇhaṃ sannipatitā pana taṃ taṃ pavattiṃ suṇanti, tato bhikkhusaṅghaṃ pesetvā sīmaṃ ujum karonti, uposathapavāraṇādayo pavattāpentī, micchājīvānaṃ ussannaṭṭhāne ariyavaṃsake pesetvā ariyavaṃsaṃ kathāpentī, pāpabhikkhūnaṃ vinayadharehi niggahaṃ kārāpentī, pāpabhikkhūpi “appamatto bhikkhusaṅgho, na sakkā amhehi vaggabandhena vicaritu”nti bhijjitvā palāyanti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

Samaggātiādīsū cetiyapaṭijagganattaṃ vā bodhigehauposathāgāraccādanattaṃ vā katikavattaṃ vā ṭhapetukāmatāya ovādaṃ vā dātukāmatāya - “saṅgho

sannipatatū”ti bheriyā vā ghaṇṭiyā vā ākoṭitāya - “mayhaṃ cīvarakammaṃ atthi, mayhaṃ patto pacitabbo, mayhaṃ navakammaṃ atthī”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Sabbaṃ pana taṃ kammaṃ ṭhapetvā - “ahaṃ purimataraṃ, ahaṃ purimatara”nti ekappahāreneva sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbaṃ katvā ekato avuṭṭhahantā samaggā na vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamam gacchanti, tesam evaṃ hoti - “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī”ti. Ekappahāreneva vuṭṭhahantā pana samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica “asukatṭhāne vihārasīmā ākulā, uposathapavāraṇā ṭhitā, asukatṭhāne vejjakammādikārakā pāpabhikkhū ussannā”ti sutvā - “ko gantvā tesam niggahaṃ karissatī”ti vutte - “ahaṃ paṭhamam, ahaṃ paṭhama”nti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma.

Āgantukaṃ pana disvā - “imaṃ pariveṇaṃ yāhi, etaṃ pariveṇaṃ yāhi, ayaṃ ko”ti avatvā sabbe vattaṃ karontāpi, jiṇṇapattacīvarakaṃ disvā tassa bhikkhācāravattena pattacīvaraṃ pariyesamānāpi, gilānassa gilānabhesajjaṃ pariyesamānāpi, gilānameva anāthaṃ - “asukapariveṇaṃ yāhi, asukapariveṇaṃ yāhi”ti avatvā attano attano pariveṇe paṭijaggantāpi, eko oliyamānako gantho hoti, paññavantam bhikkhum saṅgaṇhitvā tena taṃ gantham ukkhipāpentāpi samaggā saṅgham karaṇīyāni karonti nāma.

Apaññattantiādīsu navaṃ adhammikaṃ katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā bandhantā apaññattaṃ paññapenti nāma, purāṇasanthatavattusmiṃ sāvatthiyaṃ bhikkhū viya. Uddhammaṃ ubbinayaṃ sāsanaṃ dīpentā paññattaṃ samucchindanti nāma, vassasataparinibbute bhagavati vesālīkā vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikkamantā yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti nāma, assajipunabbasukā viya. Navaṃ pana katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā abandhantā, dhammavinayato sāsanaṃ dīpentā, khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni asamūhanantā apaññattaṃ na paññapenti, paññattaṃ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti nāma, āyasmā upaseno viya, āyasmā yaso kākaṇḍakaputto viya ca.

“Suṇātu, me āvuso saṅgho, santamhākaṃ sikkhāpadāni gihigatāni, gihinopi jānanti, idaṃ vo samaṇānaṃ sakyaputtiyānaṃ kappati, idaṃ vo na kappatī”ti. Sace hi mayaṃ khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanissāma, bhavissanti vattāro - ‘dhūmakālīkaṃ samaṇena gotamena sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, yāvimesaṃ satthā aṭṭhāsi, tāvime sikkhāpadesu sikkhiṃsu. Yato imesaṃ satthā parinibbuto, na dānime sikkhāpadesu sikkhantī”ti. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, saṅgho apaññattaṃ na paññapeyya, paññattaṃ na samucchindeyya, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vatteyyā”ti -

Imaṃ tantim ṭhapayanto āyasmā mahākassapo viya ca. Vuddhiyevāti sīlādīhi guṇehi vuḍḍhiyeva, no parihāni.

Therāti thirabhāvappattā therakārakehi guṇehi samannāgatā. Bahū rattiyo jānantīti rattaññū. Ciraṃ pabbajitānaṃ etesanti cirapabbajitā. Saṅghassa pituṭṭhāne ṭhitāti saṅghapitaro. Pituṭṭhāne ṭhitattā saṅgham parinenti pubbaṅgamā hutvā tīsu sikkhāsu pavattentīti saṅghapariṇāyakā.

Ye tesam sakkārādīni na karonti, ovādatthāya dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ na gacchanti, tepi tesam ovādaṃ na denti, pavenīkathaṃ na kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ na sikkhāpentī. Te tehi vissaṭṭhā sīlādīhi dhammakhandhehi sattahi ca ariyadhanehi evamādīhi guṇehi parihāyanti. Ye pana tesam sakkārādīni karonti, upaṭṭhānaṃ gacchanti, tepi tesam ovādaṃ denti. “Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabbaṃ, evaṃ te ālokitabbaṃ, evaṃ te vilokitabbaṃ, evaṃ te samiñjitabbaṃ, evaṃ te pasāritabbaṃ, evaṃ te saṅghāṭipattacīvaraṃ dhāretabba”nti pavenīkathaṃ kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ sikkhāpentī, terasahi dhutaṅgehi dasahi kathāvatthūhi anusāsanti. Te tesam ovāde ṭhatvā sīlādīhi guṇehi vaḍḍhamānā sāmāññatthaṃ anupāpuṇanti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

Punabbhavadānaṃ punabbhavo, punabbhavo sīlamassāti ponobbhavikā, punabbhavadāyikāti attho, tasmā ponobbhavikāya. Na vasaṃ gacchantīti ettha ye catunnaṃ paccayānaṃ kāraṇā upaṭṭhākānaṃ padānupadikā hutvā gāmato gāmaṃ vicaranti, te tassā taṇhāya vasaṃ gacchanti nāma, itare na gacchanti nāma. Tattha hānivuddhiyo pākaṭāyeva.

Āraññakesūti pañcadhanusatikapacchimesu. Sāpekkhāti sataṇhā sālayā. Gāmantasenāsanesu hi jhānaṃ appetvāpi tato vuṭṭhitamattova itthipurisadārikādisaddaṃ suṇāti, yenassa adhigatavisesopi hāyatiyeva. Araññe pana niddāyitvā paṭibuddhamatto sīhabyagghamorādīnaṃ saddaṃ suṇāti, yena āraññakaṃ pītiṃ labhitvā tameva sammāsanto aggaphale patiṭṭhāti. Iti bhagavā gāmantasenāsane jhānaṃ appetvā nisinnabhikkhuno araññe niddāyantameva pasaṃsati. Tasmā tameva atthavaṣaṃ paṭicca - “āraññakesu senāsanesu sāpekkhā bhavissanti”ti āha.

Paccattaññeva satīṃ upaṭṭhapessantīti attanāva attano abbhantare satīṃ upaṭṭhapessanti. Pesalāti piyasīlā. Idhāpi sabrahmacārīnaṃ āgamaṇaṃ anicchantā nevāsikā assaddhā honti appasannā. Sampattabhikkhūnaṃ paccuggamanapattacīvarappaṭiggahaṇaāsanapaññāpanatālavaṇṭaggahaṇādīni na karonti, atha nesaṃ avaṇṇo uggacchati - “asukavihāravāsino bhikkhū assaddhā appasannā vihāraṃ pavīṭṭhānaṃ vattapaṭivattaṃ na karonti”ti. Taṃ sutvā pabbajitā vihāradvārena gacchantāpi vihāraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ anāgamanameva hoti. Āgatānaṃ pana phāsuviḥāre asati yepi ajānitvā āgatā, te - “vasissāmāti tāva cintetvā āgatāma, imesaṃ pana nevāsikānaṃ iminā nīhārena ko vasissati”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ so viḥāro aññesaṃ bhikkhūnaṃ anāvāsova hoti. Tato nevāsikā sīlavantānaṃ dassanaṃ alabhantā kaṅkhāvinodanaṃ vā ācārasikkhāpakaṃ vā madhuradhammassavanaṃ vā na labhanti, tesam neva aggahitadhammaggaṇaṃ, na gahitasajjhāyakaraṇaṃ hoti. Iti nesaṃ hāniyeva hoti, na vuddhi.

Ye pana sabrahmacārīnaṃ āgamaṇaṃ icchanti, te saddhā honti pasannā, āgatānaṃ sabrahmacārīnaṃ paccuggamanādīni katvā senāsaṇaṃ paññāpetvā denti, te gahetvā bhikkhācāraṃ pavisanti, kaṅkhaṃ vinodenti, madhuradhammassavanaṃ labhanti. Atha nesaṃ kittisaddo uggacchati - “asukavihārabhikkhū evaṃ saddhā pasannā vattasampannā saṅgāhakā”ti. Taṃ sutvā bhikkhū dūratopi enti, tesam nevāsikā vattaṃ karonti, samīpaṃ āgantvā vuḍḍhataraṃ āgantukaṃ vanditvā nisīdanti, navakatarassa santike āsaṇaṃ gahetvā nisīdanti. Nisīditvā - “imasmiṃ viḥāre vasissatha gamissathā”ti pucchanti. ‘Gamissāmī’ti vutte - “sappāyaṃ senāsaṇaṃ,

sulabhā bhikkhā”tiādīni vatvā gantum na denti. Vinayadharo ce hoti, tassa santike vinayaṃ sajjhāyanti. Suttantādidharo ce, tassa santike taṃ taṃ dhammaṃ sajjhāyanti. Āgantukānaṃ therānaṃ ovāde thatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇanti. Āgantukā “ekaṃ dve divasāni vasissāmāti āgatāmha, imesaṃ pana sukhasaṃvāsātāya dasadvādasavassāni vasissāmā”ti vattāro honti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

137. Dutiyasattake kammaṃ ārāmo etesanti kammārāmāti. Kamme ratāti kammaratā. Kammārāmatamanuyuttāti yuttā payuttā anuyuttā. Tattha kammani itikātabbakammaṃ vuccati. Seyyathidaṃ - cīvaravicāraṇaṃ, cīvarakaraṇaṃ, upatthambhanaṃ, sūcigharaṃ, pattatthavikaṃ, asaṃbaddhakaṃ, kāyabandhanaṃ, dhamakaraṇaṃ, ādhāraṃ, pādakathalikaṃ, sammajjanīdīnaṃ karaṇanti. Ekacco hi etāni karonto sakaladivasāni etāneva karoti. Taṃ sandhāyesa paṭikkhepo. Yo pana etesaṃ karaṇavelāyameva etāni karoti, uddesavelāyaṃ uddesaṃ gaṇhāti, sajjhāyavelāyaṃ sajjhāyati, cetiyaṅgaṇavattavelāyaṃ cetiyaṅgaṇavattaṃ karoti, manasikāraṇavelāyaṃ manasikāraṇaṃ karoti, na so kammārāmo nāma.

Na bhassārāmāti ettha yo itthivaṇṇapurisavaṇṇādivasena ālāpasallāpaṃ karontoyeva divasañca rattiñca vītināmeti, evarūpe bhasse pariyantakārī na hoti, ayaṃ bhassārāmo nāma. Yo pana rattindivaṃ dhammaṃ katheti, pañhaṃ vissajjeti, ayaṃ appabhassova bhasse pariyantakārīyeva. Kasmā? “Sannipatitānaṃ vo, bhikkhave, dvayaṃ karaṇīyaṃ - dhammī vā kathā, ariyo vā tuṇhībhāvo”ti vuttattā.

Na niddārāmāti ettha yo gacchantopi nisinnopi nipannopi thinamiddhābhībhūto niddāyatiyeva, ayaṃ niddārāmo nāma. Yassa pana karajakāyagelaññaṃ cittaṃ bhavaṅge otarati, nāyaṃ niddārāmo. Tenevāha - “abhijānāmahaṃ aggivessana, gimhānaṃ pacchime māse pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṃ saṅghāṭiṃ pañṇapetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṃ okkamitā”ti.

Na saṅgaṇikārāmāti ettha yo ekassa dutiyo dvinnāṃ tatiyo tiṇṇaṃ catutthoti evaṃ saṃsaṭṭhova viharati, ekako assādaṃ na labhati, ayaṃ saṅgaṇikārāmo. Yo pana catūsu iriyāpathesu ekako assādaṃ labhati, nāyaṃ saṅgaṇikārāmoti veditabbo.

Na pāpicchāti ettha asantasambhāvanāya icchāya samannāgatā dussīlā pāpicchā nāma.

Na pāpamittādīsu pāpā mittā etesanti pāpamittā. Catūsu iriyāpathesu saha ayanato pāpā sahāyā etesanti pāpasahāyā. Tanninnatappaṇatappabbhāratāya pāpesu sampavaṅkāti pāpasampavaṅkā.

Oramattakenāti avaramattakena appamattakena. Antarāti arahattaṃ apatvāva etthantare. Vosānanti pariniṭṭhitabhāvaṃ - “alamettāvātā”ti osakkaṇaṃ ṭhitakiccatāṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - “yāva sīlapārisuddhimattena vā vipassanāmattena vā jhānamattena vā sotāpānabhāvamattena vā sakadāgāmibhāvamattena vā anāgāmibhāvamattena vā vosānaṃ na āpajjissanti, tāva vuddhiyeva bhikkhūnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānī”ti.

138. Tatiyasattake saddhāti saddhāsampannā. Tattha āgamanīyasaddhā, adhigamasaddhā, pasādasaddhā, okappanasaddhāti catubbidhā saddhā. Tattha āgamanīyasaddhā sabbaññubodhisattānaṃ hoti. Adhigamasaddhā ariyapuggalānaṃ. Buddho dhammo saṅgho vutte pana pasādo pasādasaddhā. Okappetvā pakappetvā

pana saddahanam okappanasaddhā. Sā duvidhāpi idhādhippetā. Tāya hi saddhāya samannāgato saddhāvimutto, vakkalittherasadiso hoti. Tassa hi cetiyaṅgaṇavattam vā, bodhiyaṅgaṇavattam vā katameva hoti. Upajjhāyavattaācariyavattādīni sabbavattāni pūreti. Hirimanāti pāpajigucchanaḷakkhaṇāya hiriyā yuttacittā. Ottappīti pāpato bhāyanaḷakkhaṇena ottappena samannāgatā.

Bahussutāti ettha pana pariyattibahussuto, paṭivedhabahussutoti dve bahussutā. Pariyattīti tīṇi piṭakāni. Paṭivedhoti saccappaṭivedho. Imasmiṃ pana ṭhāne pariyatti adhippetā. Sā yena bahu sutā, so bahussuto. So panesa nissayamuccanako, parisupaṭṭhāko, bhikkhunovādako, sabbatthakabahussutoti catubbidho hoti. Tattha tayo bahussutā samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya ovādavagge vuttanayena gahetabbā. Sabbatthakabahussutā pana ānandattherasadisā honti. Te idha adhippetā.

Āraddhavīriyāti yesaṃ kāyikaṇca cetasikaṇca vīriyaṃ āraddhaṃ hoti. Tattha ye kāyasaṅgaṇikaṃ vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭhaārabbhavatthivasena ekakā honti, tesam kāyikavīriyaṃ āraddhaṃ nāma hoti. Ye cittasaṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭhasamāpattivaseṇa ekakā honti, gamane uppannakilesassa ṭhānaṃ pāpuṇitum na denti, ṭhāne uppannakilesassa nisajjaṃ, nisajjāya uppannakilesassa sayanaṃ pāpuṇitum na denti, uppannuppannaṭṭhāneyeva kilese niggaṇhanti, tesam cetasikavīriyaṃ āraddhaṃ nāma hoti.

Upaṭṭhitassatīti cirakatādīnaṃ saritā anussaritā mahāgatimbayaabhayaṭṭheradīghabhāṇaabhayaṭṭheratipiṭakacūḷābhayaṭṭherā viya. Mahāgatimbayaabhayaṭṭhero kira jātapañcamadivase maṅgalapāyāse tuṇḍaṃ pasārentaṃ vāyasaṃ disvā huṃ hunti saddamakāsi. Atha so therakāle - “kadā paṭṭhāya, bhante, sarathā”ti bhikkhūhi pucchito “jātapañcamadivase katasaddato paṭṭhāya āvuso”ti āha.

Dīghabhāṇakaabhayaṭṭherassa jātanaṃmadivase mātā cumbissāmīti onatā tassā moḷi muccittha. Tato tumbamattāni sumanapupphāni dārakassa ure patitvā dukkhaṃ janayimsu. So therakāle - “kadā paṭṭhāya, bhante, sarathā”ti pucchito - “jātanaṃmadivasato paṭṭhāyā”ti āha.

Tipiṭakacūḷābhayaṭṭhero - “anurādhapure tīṇi dvārāni pidahāpetvā manussānaṃ ekena dvārena nikkhamanaṃ katvā - ‘tvaṃ kinnāmo, tvaṃ kinnāmo’ti pucchitvā sāyaṃ puna apucchitvāva tesam nāmāni sampaṭicchāpetum - “sakkā āvuso”ti āha. Evarūpe bhikkhū sandhāya - “upaṭṭhitassatī”ti vuttaṃ.

Paññavantoti pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayapariggāhikāya paññāya samannāgatā. Api ca dvīhipi etehi padehi vipassakānaṃ bhikkhūnaṃ vipassanāsambhārabhūtā sammāsati ceva vipassanāpaññā ca kathitā.

139. Catutthasattake satiyeva sambojjhaṅgo satisambojjhaṅgoti. Esa nayo sabbattha. Tattha upaṭṭhānaḷakkhaṇo satisambojjhaṅgo, pavicayaḷakkhaṇo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggaḷakkhaṇo vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇaḷakkhaṇo pītisambojjhaṅgo, upasamaḷakkhaṇo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepaḷakkhaṇo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānaḷakkhaṇo upekkhāsambojjhaṅgo. Bhāvēssantīti satisambojjhaṅgaṃ catūhi kāraṇehi samuṭṭhāpentā, chahi kāraṇehi dhammavicayasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, navahi kāraṇehi vīriyasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, dasahi kāraṇehi

pītisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, sattahi kāraṇehi passaddhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, dasahi kāraṇehi samādhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, pañcahi kāraṇehi upekkhāsambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā vaḍḍhessantīti attho. Iminā vipassanāmaggaḥasampayutte lokiyalokuttaramissake sambojjhaṅge kathesi.

140. Pañcamasattake aniccaaññāti aniccānupassanāya saddhiṃ uppannaaññā. Anattasaññādīsupi eseva nayo. Imā satta lokiyavipassanāpi honti. “Etaṃ santaṃ, etaṃ paṇītaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho virāgo nirodho”ti āgatavasenettha dve lokuttarāpi hontīti veditabbā.

141. Chakke mettaṃ kāyakammanti mettacittena kattabbaṃ kāyakammaṃ. Vacīkammamanokammesupi eseva nayo. Imāni pana bhikkhūnaṃ vasena āgatāni gihīsipi labbhanti. Bhikkhūnañhi mettacittena ābhisamācārikadhammapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanatthāya gamanaṃ, gāmaṃ piṇḍāya pavittṭhaṃ bhikkhuṃ disvā paccuggamanaṃ, pattappaṭiggahaṇaṃ, āsanapaññāpanaṃ, anugamananti evamādikaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ mettacittena ācārapaññattisikkhāpadapaññāpanaṃ, kammaṭṭhānakathanaṃ, dhammadesanā, tepiṭakampi buddhavacanaṃ mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, dīpamālapupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhaddādiṇi dassāma, vassavāsikaṃ dassāma, ajja saṅghassa cattāro paccaye dassāma, saṅghaṃ nimantetvā khādanīyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pāṇīyaṃ upaṭṭhapetha, saṅghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetha, chandajātā ussāhajātā veyyāvaccamaṃ karoṭhātīādīkathanakāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ pātova uttāya sarīrapaṭiṇṇajaggaṃ, cetiyaṅgaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā imasmiṃ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjāti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma. Gihīnaṃ ‘ayyā sukhī hontu, averā abyāpajjāti’ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṃ cīvarakammādīsū saḥāyabhāvagamaṇaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Therānaṃ pana pādadhovanavandanabījanadānādibhedaṃ sabbaṃ sāmīcīkammaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṃ dārubhaṇḍādīnaṃ tesu avamaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittānaṃ viya paṭisāmanaṃ parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Devatthero tissattheroti evaṃ paggayha vacanaṃ sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Vihāre asantaṃ pana paṭipucchantaṃsa kuhiṃ amhākaṃ devatthero, kuhiṃ amhākaṃ tissatthero, kadā nu kho āgamissatīti evaṃ mamāyanavacanaṃ parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā pasannena mukhena olokanaṃ sammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma. Devatthero tissatthero arogo hotu, appābādhoti samannāharaṇaṃ parammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. Dhammikāti kuhanādibhedaṃ micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācāravattena uppannā. Antamaso pattapariyāpannamattampīti pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaṃ pattassa

antogataṃ dvitikaṭṭacchubhikkhāmattampi. Appaṭivibhattabhogīti ettha dve paṭivibhattā nāma - āmisappaṭivibhattañca, puggalappaṭivibhattañca. Tattha - “ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmi”ti evaṃ cittaṇa vibhajanaṃ āmisappaṭivibhattaṃ nāma. “Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmi”ti evaṃ cittaṇa vibhajanaṃ pana puggalappaṭivibhattaṃ nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ appaṭivibhattabhogī nāma.

Sīlavantehi sabrahmacārīhi sādharmaṇabhogīti ettha sādharmaṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ, yaṃ yaṃ paṇītaṃ labbhati, taṃ taṃ neva lābhena lābhaṃ nijigīsanatāmukhena gihīnaṃ deti, na attanā bhuñjati, paṭiggaṇhanto ca - “saṅghena sādharmaṇaṃ hotū”ti gahetvā ghaṇṭiṃ paharivā paribhuñjitabbaṃ saṅghasantakaṃ viya passati.

Imaṃ pana sārāṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūretīti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṃ vattaṃ - yo hi odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ deti, sārāṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṃ nāma hoti. Sārāṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati. Tena pana odissakaṃ dentena gilānagilānupaṭṭhākaāgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattaggahaṇaṃ ajānantassa dātabbaṃ. Etesaṃ datvā avasesaṃ therāsanato paṭṭhāya thokaṃ adatvā yo yattakaṃ gaṇhāti, tassa tattakaṃ dātabbaṃ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītaṃ, taṃ datvā sesaṃ paribhuñjitabbaṃ. “Sīlavantehi”ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṃ pana sārāṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, no asikkhitāya parisāya. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, nātirekaṃ. Ayaṃ pana sārāṇīyadhammo evaṃ punappunaṃ piṇḍāya caritvā laddhaṃ laddhaṃ dentassāpi dvādasahi vassehi pūراتi, na tato oraṃ. Sace hi dvādasame vasse sārāṇīyadhammapūraḷko piṇḍapātapūraṃ pattaṃ āsanāsālāyaṃ ṭhapetvā nahāyituṃ gacchatī saṅghatthero ca kasseso pattoti, “sārāṇīyadhammapūrakassā”ti vutte “āharatha na”nti sabbhaṃ piṇḍapātaṃ vicāretvā bhuñjitvā ca rittaṃ pattaṃ ṭhapeti, atha so bhikkhu rittaṃ pattaṃ disvā “mayhaṃ anavasesetvāva paribhuñjimsū”ti domanassaṃ uppādeti, sārāṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasavassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāsaḷadiso hesa, sakiṃ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana - “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, yassa me pattagataṃ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjanti”ti somanassaṃ janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evaṃ pūritasārāṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyaṃ hoti. So manussānaṃ piyo hoti, sulabhapaccayo ca, pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkaṃ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni - senagirivāsī tissatthero kira mahāgirigāmaṃ upanissāya viharati. Paññāsa mahātherā nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā girigāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamimsu. Thero pana pavisanto te disvā pucchi - “laddhaṃ, bhante”ti? Vicarimha āvusoti. So tesāṃ aladdhabhāvaṃ ñatvā āha - “bhante yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva idheva hothā”ti. Mayaṃ, āvuso, paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante, nevāsikā nāma paṭibālā honti,

alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṃ jānantīti. Therā āgamaṃ. Thero gāmaṃ pāvīsi. Dhuraḡeḡeḡeva mahāupāsikā khīrabhattaṃ sajjetvā therāṃ olokayamānā t̤hitā. Atha therassa dvāraṃ sampattasseva pattaṃ pūretvā adāsi, so taṃ ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā gaṇhatha, bhanteti, saṅghattheraṃ āha. Thero - “amhehi ettakehi kiñci na laddhaṃ, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho”ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Thero olokanākāreneva ñatvā “bhante, dhammena samena laddhapiṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhathā”tiādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadatthaṃ datvā attanāpi yāvadatthaṃ bhuñji.

Atha naṃ bhattakiccāvasāne therā pucchiṃsu - “kadā, āvuso, lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī”ti? Natthi me, bhante, lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi, āvusoti? Etampi me, bhante, natthīti. Nanu, āvuso, pāṭihāriyanti? Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Te sutvā - “sādhū sādhū sappurisa, anucchavikamidaṃ tuyha”nti āhaṃsu. Idaṃ tāva - “pattagataṃ na khīyatī”ti ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānaṭṭhānaṃ gantvā imasmiṃ t̤hāne kiṃ varabhaṇḍanti pucchi. Dve sātākā, bhanteti. Ete mayhaṃ pāpuṇissantīti. Taṃ sutvā amacco rañño ārocesi - “eko daharo evaṃ vadatī”ti. Daharassa evaṃ cittaṃ, mahātherānaṃ pana sukhumasātākā vaṭṭantīti vatvā mahātherānaṃ dassāmīti t̤hapeti. Tassa bhikkhusaṅge paṭipāṭiyā t̤hite dentassa matthake t̤hapitāpi te sātākā hatthaṃ nārohanti. Aññe ārohanti. Daharassa dānakāle pana hatthaṃ āruḷhā. So tassa hatthe pātetvā amaccassa mukhaṃ oloketvā daharaṃ nisīdāpetvā dānaṃ datvā saṅghaṃ vissajjetvā daharassa santike nisīditvā - “bhante, imaṃ dhammaṃ kadā paṭivijjhitthā”ti āha. So pariāyenāpi asantaṃ avadanto - “natthi mayhaṃ mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu, bhante, pubbe avacutthāti. Āma, mahārāja, sāraṇīyadhammapūrako ahaṃ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍat̤ṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātīti. “Sādhū sādhū, bhante, anucchavikamidaṃ tuyha”nti vanditvā pakkāmi. Idaṃ - “bhājanīyabhaṇḍat̤ṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātī”ti ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana bhātaragāmaḡasino nāgattheriyā anārocetvāva palāyiṃsu. Therī paccūsasamaye - “atīviya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṃ gatabhāvaṃ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṃ. Sā sutvā “mā tumhe tesāṃ gatabhāvaṃ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṃ karoṭhā”ti vatvā bhikkhācāraḡelāyaṃ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivat̤ṭhādevatā dvādasannampi bhikkhunīnaṃ piṇḍapātaṃ datvā “ayye, mā aññattha gacchatha, niccaṃ idheva ethā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā nāgatthero nāma atthi, so - “mahantaṃ bhayaṃ, na sakkā idha yāpetuṃ, paratīraṃ gamissāmī”ti attadvādasamova attano vasanaṭṭhānā nikkhanto theriṃ disvā gamissāmīti bhātaragāmaṃ āgato. Therī - “therā āgatā”ti sutvā tesāṃ santikaṃ gantvā kiṃ ayyāti pucchi. So taṃ pavattiṃ ācikkhi. Sā - “ajja ekadivaṃ vihāreḡeva vasitvā sve gamissathā”ti āha. Therā vihāraṃ agamaṃsu.

Therī punadivase rukkhamaḡle piṇḍāya caritvā therāṃ upasaṅkamitvā “imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero - “vaṭṭissati therī”ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkuccaṃ akatvā paribhuñjathāti. “Vaṭṭissati therī”ti. Sā pattaṃ gahetvā ākāse khiṇi. Patto ākāse aṭṭhāsi. Thero - “sattatālamatte t̤hitampi bhikkhunibhattameva therī”ti vatvā - “bhayaṃ nāma sabbakālaṃ na hoti, bhaye

vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno, ‘bho piṇḍapātika, bhikkhunibhaddaṃ bhuñjitvā vītināmayitthā’ti cittaṇa anuvādiyamāno saṇṭhambhetuṃ na sakkhissāmi, appamattā hotha theriya’”ti maggaṃ āruhi.

Rukkhadevatāpi - “sace theriya theriyā hatthato piṇḍapātāṃ paribhuñjissati, na naṃ nivattessāmi. Sace na paribhuñjissati, nivattessāmi”ti cintayamānā tathā therassa gamaṇaṃ disvā rukkhā oruyha pattaṃ, bhante, dethāti pattaṃ gahetvā therāṃ rukkhamaṇḍaṃ ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātāṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ karetvā dvādasā bhikkhuniyo dvādasā bhikkhū ca sattavassāni upaṭṭhahi. Idaṃ - “devatā ussukkaṃ āpajjanti”ti ettha vatthu. Tatra hi therī sārāṇīyadhammapūrikā ahoṣi.

Akhaṇḍānītiādīsu yassa sattaṃ āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṃ bhinnaṃ hoti, tassa sīlaṃ pariyaṇṭa chinnasāṭako viya khaṇḍaṃ nāma. Yassa pana vemaṇṭhe bhinnaṃ, tassa maṇṭhe chiddasāṭako viya chiddaṃ nāma hoti. Yassa pana paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṃ vā kucchiyaṃ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṃ aññataravaṇṇā gāvī viya sabalaṃ nāma hoti. Yassa pana antarantārā visabhāgabanducitrā gāvī viya kammāsaṃ nāma hoti. Yassa pana sabbenasabbaṃ abhinnāni, tassa tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni nāma honti. Tāni paṇetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato bhujissāni. Buddhādīhi viññūhi pasatthattā viññūpasatthāni, taṇhādīṭṭhihi aparāmaṭṭhattā - “idaṃ nāma tvaṃ āpannapubbo”ti kenaci parāmaṭṭhuṃ asakkuṇeyyattā ca aparāmaṭṭhāni, upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā saṃvattayanti samādhisaṃvattanikānīti vuccanti.

Sīlasāmaññagatā viharissanti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhim samānabhāvūpagatasīlā viharissanti. Sotāpannādīnañhi sīlaṃ samuddantarepi devalokepi vasantānaṃ aññesaṃ sotāpannādīnaṃ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yāyaṃ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. Ariyāti niddosā. Niyyātīti niyyānikā. Takkarassāti yo tathākārī hoti. Sabbadukkhakkhayāyāti sabbadukkhakkhayatthaṃ. Diṭṭhisāmaññagatāni samānadiṭṭhibhāvaṃ upagatā hutvā viharissanti. Vuddhiyevāti evaṃ viharantānaṃ vuddhiyeva bhikkhūnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

142. Etadeva bahulanti āsannaparibbānattā bhikkhu ovaḍanto punappunaṃ etaṃyeva dhammiṃ kathaṃ karoti. Iti sīlanti evaṃ sīlaṃ, etthaṃ sīlaṃ. Ettha catupārisuddhisīlaṃ sīlaṃ cittekaggatā samādhī, vipassanāpaññaṃ paññāti veditabbā. Sīlaparibhāvitoti ādīsu yasmiṃ sīle tathāva maggasamādhim phalasamādhim nibbattenti. Eso tena sīlena paribhāvito mahapphalo hoti, mahānisaṃso. Yamhi samādhimhi tathāva maggapaññaṃ phalapaññaṃ nibbattenti, sā tena samādhinā paribhāvitā mahapphalā hoti, mahānisaṃsā. Yāya paññāya tathāva maggacittaṃ phalacittaṃ nibbattenti, taṃ tāya paribhāvitāṃ sammadeva āsavehi vimuccati.

Yathābhirantanti buddhānaṃ anabhiratiparittassitaṃ nāma natthi, yathārucci yathāajjhāsayanti pana vuttaṃ hoti. Āyāmāti ehi yāma. “Āyāmā”tipi pāṭho, gacchāmāti attho. Ānandāti bhagavā santikāvacarattā therāṃ ālapati. Thero pana - “gaṇhathāvuso pattacīvarāni, bhagavā asukaṭṭhānaṃ gantukāmo”ti bhikkhūnaṃ āroceti.

144. Ambalaṭṭhikāgamanam uttānameva. Atha kho āyasmā sārīputtotiādi sampasādanīye vitthāritam.

Dussīlaādīnavavaṇṇanā

148. Pāṭaligamane āvasathāgāranti āgantukānam āvasathageham. Pāṭaligāme kira niccakālam dvinnam rājūnam sahāyakā āgantvā kulāni gehato nīharitvā māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Te manussā nīcupaddutā - “etesam āgatakāle vasanaṭṭhānam bhavissatī”ti nagaramajjhe mahatiṃ sālam karitvā tassā ekasmiṃ padese bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānam, ekasmiṃ padese nivāsaṭṭhānam akaṃsu. Te - “bhagavā āgato”ti sutvāva - “amhehi gantvāpi bhagavā ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṃ vasanaṭṭhānam sampatto, ajja bhagavantam āvasathe maṅgalam vadāpessāmā”ti etadatthameva upasaṅkamantā. Tasmā evamākaṃsu. Yena āvasathāgāranti te kira - “buddhā nāma araṇṇajjhāsaya āraṇṇārāmā antogāme vasituṃ iccheyyūṃ vā no vā”ti bhagavato manam ajānantā āvasathāgāram appaṭijaggitvāva āgamaṃsu. Idāni bhagavato manam ṇatvā puretaram gantvā paṭijaggissāmāti yenāvasathāgāram, tenupasaṅkamiṃsu. Sabbasantharinti yathā sabbam santhataṃ hoti, evam santhariṃ.

149. Dussīloti asīlo nissīlo. Sīlavipannoti vipannasīlo bhinnasamvaro. Pamādādhikaraṇanti pamādakāraṇā.

Idaṃca suttaṃ gahaṭṭhānam vasena āgataṃ pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvitam kappeti - yadi kasiyā, yadi vaṇijjāya, pāṇātipātādivasena pamatto tam tam yathākālam sampādetum na sakkoti, athassa mūlampi vinassati. Māghātakāle pāṇātipātam pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo ca pamādakāraṇā sīlato buddhavadanato jhānato sattaariyadhanato ca jāniṃ nigacchati.

Gahaṭṭhassa - “asuko nāma asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccattāidhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī”ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa vā - “asuko nāma nāsakkhi sīlam rakkhitum, na buddhavadanam uggahetum, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evam abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva - “avassam bahūnam sannipātaṭṭhāne keci mama kammaṃ jānissanti, atha maṃ niggaṇhissanti”ti vā, “rājakulassa vā dassanti”ti sabhaya upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho aṅgulikena bhūmiṃ kasanto nisīdati, visārado hutvā kathetum na sakkoti. Pabbajitopi - “bahū bhikkhū sannipatitā, avassam koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmāññato cāvetvā nikkaḍḍhissanti”ti sabhaya upasaṅkamati, visārado hutvā kathetum na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi dappito viya vicarati, sopi ajjhāsayaena maṅku hotiyeva.

Sammūḷho kālaṅkarotīti tassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlakamme samādāya pavattitaṭṭhānam āpāthamāgacchati, so ummīletvā idhalokam passati, nimīletvā paralokam passati, tassa cattāro apāyā upaṭṭhahanti, sattisatena sīse pahariyamāno viya hoti. So - “vāretha, vārethā”ti viravanto marati. Tena vuttaṃ - “sammūḷho kālam karotī”ti. Pañcamapadam uttānameva.

150. Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena veditabbā.

151. Bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti aññāya pāḷimuttakāya dhammikathāya ceva āvasathānumodanāya ca ākāsagaṅgaṃ otārento viya yojanappamāṇaṃ mahāmadhuṃ pīletvā madhupāṇaṃ pāyento viya bahudeva rattiṃ sandassetvā sampahaṃsetvā uyyojesi. Abhikkantāti atikkantā khīṇā khayavayaṃ upetā. Suññāgāranti pāṭiyekkaṃ suññāgāraṃ nāma natthi, tattheva pana ekapasse sāṇipākārena parikkhipitvā - “idha satthā vissamissatī”ti mañcakaṃ paññapesuṃ. Bhagavā - “catūhipi iriyāpathehi paribhuttaṃ etesaṃ mahapphalaṃ bhavissatī”ti tattha sīhaseyyaṃ kappesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ - “suññāgāraṃ pāvisī”ti.

Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā

152. Sunidhavassakārāti sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. Magadhamahāmattāti magadharañño mahāmattā mahāamaccā, magadharatṭhe vā mahāmattā mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti magadhamahāmattā. Pāṭaligāme nagaranti pāṭaligāmaṃ nagaraṃ katvā māpenti. Vajjīnaṃ paṭibāhāyāti vajjirājakulānaṃ āyamukhapacchindanattamaṃ. Sahassevāti ekekavaggavasena sahassaṃ sahassaṃ hutvā. Vatthūnīti gharavatthūni. Cittāni namanti nivesanāni māpetunti raññañca rājamahāmattānañca nivesanāni māpetuṃ vatthuvijjāpāṭhakānaṃ cittāni namanti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭhā pathaviyaṃ tiṃsahattamatte tṭhāne - “idha nāgaggāho, idha yakkhaggāho, idha bhūtaggāho, pāsāṇo vā khāṇuko vā atthī”ti passanti. Te tadā sippaṃ jappitvā devatāhi saddhiṃ mantayamānā viya māpenti. Athavā nesaṃ sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṃ cittaṃ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivigacchanti. Saddhānaṃ kulānaṃ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṃ kulānaṃ assaddhā devatāva. Kiṃ kāraṇā? Saddhānañhi evaṃ hoti - “idha manussā nivesanaṃ māpetvā paṭhamam bhikkhusaṅgaṃ nisīdāpetvā maṅgalaṃ vaḍḍhāpessanti. Atha mayaṃ sīlavantānaṃ dassanaṃ, dhammakathaṃ, pañhāvissajjanaṃ, anumodanañca sotuṃ labhissāma, manussā dānaṃ datvā amhākaṃ pattiṃ dassanti”ti.

Tāvatiṃsehi yathā hi ekasmiṃ kule ekaṃ paṇḍitamanussaṃ, ekasmiṃ vā vihāre ekaṃ bahussutabhikkhuṃ upādāya - “asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā”ti saddo abbhuggacchati, evameva sakkaṃ devarājānaṃ vissakammañca devaputtaṃ upādāya - “tāvatiṃsā paṇḍitā”ti saddo abbhuggato. Tenāha - “tāvatiṃsehi”ti. Tāvatiṃsehi saddhiṃ mantetvāpi viya māpentīti attho.

Yāvatā ariyaṃ āyatananti yattakaṃ ariyakamanussānaṃ osaraṇatṭhānaṃ nāma atthi. Yāvatā vaṇippathoti yattakaṃ vāṇijānaṃ ābhatabhaṇḍassa rāsivaseneva kayavikkayaṭṭhānaṃ nāma, vāṇijānaṃ vasanaṭṭhānaṃ vā atthi. Idaṃ agganagaraṃ tesam ariyāyatanavaṇippathānaṃ idaṃ agganagaraṃ jeṭṭhakaṃ pāmokkhaṃ bhavissatīti. Puṭabhedananti bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṃ, bhaṇḍabhaṇḍikānaṃ mocanaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissanti, aññattha vikkayena agacchantampi ca idheva gamissati. Tasmā idheva puṭaṃ bhindissanti attho. Catūsu hi dvāresu cattāri sabhāyaṃ ekanti evaṃ divase divase pañcasatasahassāni uṭṭhahissanti dasseti.

Aggito vātiādīsu cakārattho vā-saddo. Agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Ekakoṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetuṃ na sakkhissanti. Ekaṃ gaṅgā gahetvā gamissati. Eko - “iminā akathitaṃ amussa, amunā akathitaṃ

imassā''ti vadantānaṃ piṣuṇavācānaṃ vasena bhinnānaṃ manussānaṃ aññaṃaññabhedeneva nassissatīti attho. Iti vatvā bhagavā paccūsakāle gaṅgāya tīraṃ gantvā katamukhadhovano bhikkhācāraṇaṃ āgamayamāno nisīdi.

153. Sunidhavassakārāpi - ''amhākaṃ rājā samaṇassa gotamassa upatthāko, so amhe pucchissati, 'satthā kira pāṭaligāmaṃ agamāsi, tassa santikaṃ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā'ti. Upasaṅkamimhāti ca vutte - 'nimantayittha, na nimantayitthā'ti ca pucchissati. Na nimantayimhāti ca vutte amhākaṃ dosaṃ āropetvā niggaṇhissati. Idaṃ cāpi mayam āgataṭṭhāne nagaraṃ māpema, samaṇassa kho pana gotamassa gatagataṭṭhāne kālakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṃ mayam nagaramaṅgalaṃ vadāpessāmā''ti cintetvā satthāraṃ upasaṅkamitvā nimantayimṣu. Tasmā - ''atha kho sunidhavassakārā''tiādi vuttaṃ.

Pubbaṇhasamayanti pubbaṇhakāle. Nivāsetvāti gāmapavesananīhārena nivāsaṇaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā. Pattacīvaramādāyāti pattañca cīvarañca ādiyitvā kāyappaṭibaddhaṃ katvā.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha. Saññateti kāyavācāmanehi saññate.

Tāsaṃ dakkhiṇamādiyeti saṅghassa dinne cattāro paccaye tāsaṃ gharadevatānaṃ ādiseyya, pattiṃ dadeyya. Pūjitā pūjayantīti - ''ime manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, evampi no pattiṃ dentī''ti ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karoṭhāti suṭṭhu ārakkhaṃ karonti. Mānitā mānayanatīti kālānukālaṃ balikammakaraṇena mānitā ''ete manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, catumāsachamāsantare no balikammaṃ karontī''ti mānenti, mānentiyo uppannaṃ parissayaṃ haranti.

Tato nanti tato naṃ paṇḍitajātikaṃ manussaṃ. Orasanti ure ṭhapetvā saṃvaḍḍhitaṃ, yathā mātā orasaṃ puttaṃ anukampati, uppannaparissayaharaṇatthameva tassa vāyamati, evaṃ anukampantīti attho. Bhadrāni passatīti sundarāni passati.

154. Uḷumpanti pāragamanatthāya āṇiyo koṭṭetvā kataṃ. Kullanti valliādīhi bandhitvā kataṃ.

''Ye taranti aṇṇava''nti gāthāya aṇṇavanti sabbantimena paricchidena yojanamattaṃ gambhīrassa ca puthulassa ca udakaṭṭhānassetam adhivacanaṃ. Saranti idha nadī adhippetā. Idaṃ vuttaṃ hoti, ye gambhīravitthataṃ taṇhāsaraṃ taranti, te ariyamaggasaṅkhātāṃ setuṃ katvāna. Visajja pallalāni anāmasitvā udakabharitāni ninnaṭṭhānāni. Ayaṃ pana idaṃ appamattakaṃ taritukāmopi kullañhi jano pabandhati. Buddhā ca buddhasāvaka ca vināyeva kullena tiṇṇā medhāvino janāti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Ariyasaccakathāvaṇṇanā

155. Koṭigāmoti mahāpanādassa pāsādaḷṇiyaṃ katagāmo. Ariyasaccānanti ariyabhāvakarānaṃ saccānaṃ. Ananubodhāti abujjhanena ajānanena. Appaṭivedhāti appaṭivijjhanena. Sandhāvitanti bhavato bhavaṃ gamanavasena sandhāvitaṃ. Saṃsaritanti punappunaṃ gamanāgamanavasena saṃsaritaṃ. Mamañceva tumhākañcāti mayā ca tumhehi ca. Atha vā sandhāvitaṃ saṃsaritanti sandhāvanaṃ

saṃsaraṇaṃ mamañceva tumhākañca ahoṣīti emamettha attho veditabbo.
Bhavanetti samūhatāti bhavato bhavaṃ nayanasaṃmatthā taṇhāraju suṭṭhu hatā
chinnā appavattikatā.

Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā

156. Nātikāti ekaṃ taḷākaṃ nissāya dvinnāṃ cūḷapitumahāpituputtānaṃ dve gāma.
Nātiketi ekasmiṃ ñātigāmake. Giṇṇakāvasatheti iṭṭhakāmaye āvasathe.

157. Orambhāgiyānanti heṭṭhābhāgiyānaṃ, kāmaḥhaveyeve
paṭisaṇḍhiggāhāpakānanti attho. Oranti laddhanāmehi vā tīhi maggehi
pahātabbānīti orambhāgiyāni. Tattha kāmacchando, byāpādoti imāni dve
samāpattiyā vā avikkhambhitāni, maggena vā asamucchinnāni nibbattavasena
uddhaṃ bhāgaṃ rūpabhavañca arūpabhavañca gantuṃ na denti. Sakkāyadiṭṭhiādīni
tīni tattha nibbattampi ānetvā puna idheva nibbattāpentīti sabbānīpi
orambhāgiyāneva. Anāvattidhammāti paṭisaṇḍhivasena anāgamanasabhāvā.

Rāgadosamohānaṃ tanuttāti ettha kadāci karahaci uppattiyā ca,
pariyuṭṭhānamandatāya cāti dvedhāpi tanubhāvo veditabbo. Sakadāgāmiṃ hi
puṭhujjanānaṃ viya abhiṇṇaṃ rāgādayo nuppajjanti, kadāci karahaci nuppajjanti.
Uppajjamānā ca puṭhujjanānaṃ viya bahalabahalā nuppajjanti, makkhikāpattaṃ viya
tanukatanukā nuppajjanti. Dīghabhāṇakatipiṭakamahāsīvatto panāha - “yasmā
sakadāgāmiṃ puttadhītaro honti, orodhā ca honti, tasmā bahalā kilesā. Idaṃ pana
bhavatanukavasena kathita”nti. Taṃ aṭṭhakathāyaṃ - “sotāpannaṃ sattaḥ
ṭhapetvā aṭṭhame bhava bhavatanukaṃ natthi. Sakadāgāmiṃ dve bhava ṭhapetvā
pañcasu bhavesu bhavatanukaṃ natthi. Anāgāmiṃ rūpārūpabhava ṭhapetvā
kāmaḥhave bhavatanukaṃ natthi. Khīṇāsavassa kismiñci bhava bhavatanukaṃ
natthī”ti vuttattā paṭikkhittaṃ hoti.

Imaṃ lokanti imaṃ kāmāvacaralokaṃ sandhāya vuttaṃ. Ayañcettha adhippāyo, sace
hi manussesu sakadāgāmiṃ phalaṃ patto devesu nibbattitvā arahattaṃ sacchikaroti,
icceṭtaṃ kusalaṃ. Asakkonto pana avassaṃ manussalokaṃ āgantvā sacchikaroti.
Devesu sakadāgāmiṃ phalaṃ pattopi sace manussesu nibbattitvā arahattaṃ
sacchikaroti, icceṭtaṃ kusalaṃ. Asakkonto pana avassaṃ devalokaṃ gantvā
sacchikarotīti.

Avinipātadhammoti ettha vinipātanaṃ vinipāto, nāssa vinipāto dhammoti
avinipātadhammo. Catūsu apāyesu avinipātadhammo catūsu apāyesu
avinipātasabhāvoti attho. Niyatoti dhammaniyāmena niyato. Sambodhiparāyaṇoti
uparimaggattayasāṅkhātā sambodhi paraṃ ayaṇaṃ assa gati paṭisaṇḍhaṃ avassaṃ
pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

Dhammādāsadhammapariyāyaṇavaṇṇanā

158. Vihesāti tesāṃ tesāṃ ñāṇagatiṃ ñāṇūpapattiṃ ñāṇābhisamparaṃ
olokentassa kāyakilamathova esa, ānanda, tathāgatassāti dīpeti, cittavihesā pana
buddhānaṃ natthi. Dhammādāsanti dhammamayaṃ ādāsaṃ. Yenāti yena
dhammādāsenā samannāgato. Khīṇāpāyaduggativinipātoti idaṃ nirayādīnaṃ yeva
vevacanavasena vuttaṃ. Nirayādayo hi vaḍḍhisāṅkhātato ayato apētattā apāyā.
Dukkhasa gati paṭisaṇḍhanti duggati. Ye dukkaṭakārino, te ettha vivasā nipatantīti
vinipātā.

Aveccappasādenāti buddhaguṇānaṃ yathābhūtaṃ nātattā acalena accutena pasādena. Upari padadvayepi eseṇa nayo. Itipi so bhagavātiādīnaṃ pana vitthāro visuddhimagge vutto.

Ariyakantehīti ariyānaṃ kantehi piyehi manāpehi. Pañca sīlāni hi ariyasāvakānaṃ kantāni honti, bhavantarepi avijahitabbato. Tāni sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sabbopi panettha saṃvaro labbhatiyeva.

Sotāpannohamasmīti idaṃ desanāsīsameva. Sakadāgāmiādayopi pana sakadāgāmīhamasmītiādīnā nayena byākaronti yevāti. Sabbesampi hi sikkhāpadāvirodhena yuttaṭṭhāne byākaraṇaṃ anuññātameva hoti.

Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā

161. Vesāliyaṃ viharatīti ettha tena kho pana samayena vesālī iddhā ceva hoti phītācātiādīnā khandhake vuttanayena vesāliyā sampannabhāvo veditabbo. Ambapālivaneti ambapāliyā gaṇikāya uyyānabhūte ambavane. Sato bhikkhaveti bhagavā ambapālīdassane satipaccupaṭṭhānatthaṃ visesato idha satipaṭṭhānadesanaṃ ārabhi. Tattha saratīti sato. Sampajānātīti sampajāno. Satiyā ca sampajāññaṃ ca samannāgato hutvā vihareyyāti attho. Kāye kāyānupassītiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāsatiṭṭhāne vakkhāma.

Nīlāti idaṃ sabbasaṅgāhakaṃ. Nīlavaṇṇatīdi tasseva vibhāgadassanaṃ. Tattha na tesāṃ pakatīvaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṃ vuttaṃ. Nīlavatthāti paṭadukūlakoseyyādīnapi tesāṃ nīlāneva honti. Nīlālaṅkāratī nīlamaṇīhi nīlapupphehi alaṅkatā, rathāpi tesāṃ nīlamaṇīkhacitā nīlavatthaparikkhattā nīladdhajā nīlavammikehi nīlābharaṇehi nīlaassehi yuttā, patodalaṭṭhiyopi nīlā yevāti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Parivaṭṭesīti pahari. Kiṃ je ambapālīti jeti ālapanavacanaṃ, bhoti ambapālī, kiṃ kāraṇatī vuttaṃ hoti. “Kiñcā”tipi pāṭho, ayamevettha attho. Sāhāranti sajanapadaṃ. Aṅgulīṃ phoṭesunti aṅgulīṃ cālesuṃ. Ambakāyāti itthikāya.

Yesanti karaṇatthe sāmivacanaṃ, yehi aditthāti vuttaṃ hoti. Olokethāti passatha. Avalokethāti punappunaṃ passatha. Upasaṃharathāti upanetha. Imaṃ licchavipariṣaṃ tumhākaṃ cittaṃ tāvatīṃsasadisāṃ upasaṃharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva tāvatīṃsā abhirūpā pāsādikā nīlādīnānāvaṇṇā, evamime licchavirājānopīti tāvatīṃsehi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnaṃ rūpādīsu nimittaggāhaṃ paṭisedhetvā idha mahanteṇa ussāheṇa nimittaggāhe uyyojetīti? Hitakāmatāya. Tatra kira ekacce bhikkhū osannavīriyā, tesāṃ sampattiyā palobhento - “appamādena samaṇadhammaṃ karontānaṃ evarūpā issariyasampatti sulabhā”ti samaṇadhamme ussāhajanatthaṃ āha. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi evamāha. Nacirasseva hi sabbepime ajātasattussa vasena vināsaṃ pāpuṇissanti. Atha nesāṃ rajjasirisampattiṃ disvā tthitabhikkhū - “tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissatī”ti aniccalakkhaṇaṃ bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissantīti aniccalakkhaṇavibhāvanatthaṃ āha.

Adhivāsetūti ambapāliyā nimantitabhāvaṃ nātīvāpi kasmā nimantentīti? Asaddahanatāya ceva vattasīseṇa ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi nimantemīti vadeyyāti tesāṃ cittaṃ ahoṣi, dhammaṃ sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanaṃ

nāma manussānaṃ vattameva.

Veļuvagāmaṃ vassūpagamanavaṇṇanā

163. Veļuvagāmakoti vesāliyā samīpe veļuvagāmo. Yathāmittantiādīsu mittā mittāva. Sandiṭṭhāti tattha tattha saṅgamma diṭṭhamattā nātidaḷhamittā. Sambhattāti suṭṭhu bhattā sinehavanto daḷhamittā. Yesaṃ yesaṃ yattha yattha evarūpā bhikkhū atthi, te te tattha tattha vassaṃ upethāti attho. Kasmā evamāha? Tesaṃ phāsuvihāratthāya. Tesañhi veļuvagāmake senāsanaṃ nappahoti, bhikkhāpi mandā. Samantā vesāliyā pana bahūni senāsanaṃ, bhikkhāpi sulabhā, tasmā evamāha. Atha kasmā - “yathāsukhaṃ gacchathā”ti na vissajjesi? Tesaṃ anukampāya. Evaṃ kirassa ahosi - “ahaṃ dasamāsamattaṃ ṭhatvā parinibbāyissāmi, sace ime dūraṃ gacchissanti, mama parinibbānakāle daṭṭhuṃ na sakkhissanti. Atha nesaṃ - “satthā parinibbāyanto amhākaṃ satimattampi na adāsi, sace jāneyyāma, evaṃ na dūre vaseyyāmā”ti vipaṭṭisāro bhavēyya. Vesāliyā samantā pana vasantā māsassa aṭṭha vāre āgantvā dhammaṃ suṇissanti, sugatovādaṃ labhissanti”ti na vissajjesi.

164. Kharoti pharuso. Ābādhoti visabhāgarogo. Bālāhāti balavatiyo. Māraṇantikāti maraṇantaṃ maraṇasantikaṃ pāpanasamatthā. Sato sampajāno adhivāsesīti satim sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā adhivāsesi. Avihaññaṃ mānoti vedanānuvattanavasena aparāparaṃ parivattanaṃ akaronto apīliyamāno adukkhiyamānova adhivāsesi. Anāmantetvāti ajānāpetvā. Anapaloketvāti na apaloketvā ovādānusāsanaṃ adatvāti vuttaṃ hoti. Vīriyenāti pubbabhāgavīriyena ceva phalasamāpattivīriyena ca. Paṭipañāmetvāti vikkhambhetvā. Jīvitasāṅkhāranti ettha jīvitampi jīvitasāṅkhāro. Yena jīvitaṃ saṅkharīyati chijjamānaṃ ghaṭetvā ṭhapiyati, so phalasamāpattidhammopi jīvitasāṅkhāro. So idha adhippeto. Adhiṭṭhāyāti adhiṭṭhahitvā pavattetvā, jīvitaṭṭhapanasamattham phalasamāpattiṃ samāpajjeyyanti ayamettha saṅkhepattho.

Kim pana bhagavā ito pubbe phalasamāpattiṃ na samāpajjatīti? Samāpajjati. Sā pana khaṇikasamāpatti. Khaṇikasamāpatti ca antosamāpattiyamēva vedanaṃ vikkhambheti, samāpattito vuṭṭhitamattassa kaṭṭhapātena vā kaṭhalapātena vā chinnasevālo viya udakaṃ puna sarīraṃ vedanā ajjhottharati. Yā pana rūpasattakaṃ arūpasattakañca niggumbaṃ nijjaṭaṃ katvā mahāvīpassanāvasena samāpannā samāpatti, sā suṭṭhu vikkhambheti. Yathā nāma purisena pokkharāṇi ogāhetvā hatthehi ca pādehi ca suṭṭhu apabyūḷho sevālo cirena udakaṃ ottharati; evameva tato vuṭṭhitassa cirena vedanā uppajjati. Iti bhagavā taṃ divasaṃ mahābodhipallāṅke abhinavavīpassanaṃ paṭṭhapento viya rūpasattakaṃ arūpasattakaṃ niggumbaṃ nijjaṭaṃ katvā cuddasahākārehi sannetvā mahāvīpassanāya vedanaṃ vikkhambhetvā - “dasamāse mā uppajjitthā”ti samāpattiṃ samāpajji. Samāpattivikkhambhitā vedanā dasamāse na uppajji yeva.

Gilānā vuṭṭhitoti gilāno hutvā puna vuṭṭhito. Madhurakajāto viyāti sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo sūle uttāsitaṃ puriso viya. Na pakkhāyantīti nappakāsanti, nānākārato na upaṭṭhahanti. Dhammāpi maṃ na paṭibhantīti satipaṭṭhānādiddhammā mayhaṃ pākaṭā na hontīti dīpeti. Tantidhammā pana therassa supaguṇā. Na udāharatīti pacchimaṃ ovādaṃ na deti. Taṃ sandhāya vadati.

165. Anantaraṃ abāhiranti dhammavasena vā puggalavasena vā ubhayaṃ akatvā. “Ettakaṃ dhammaṃ parassa na desessāmī”ti hi cintento dhammaṃ abbhantaraṃ karoti nāma. “Ettakaṃ parassa desessāmī”ti cintento dhammaṃ bāhiraṃ karoti

nāma. “Imassa puggalassa desessāmī”ti cinto panna puggalaṃ abbhantaṃ karoti nāma. “Imassa na desessāmī”ti cinto puggalaṃ bāhiraṃ karoti nāma. Evaṃ akatvā desitoti attho. Ācariyamuṭṭhīti yathā bāhiraṃ ācariyamuṭṭhi nāma hoti. Daharakāle kassaci akathetvā pacchimakāle maraṇamañce nipannā piyamaṇāpassa antevāsikassa kathenti, evaṃ tathāgataṃ - “idaṃ mahallakakāle pacchimaṭṭhāne kathessāmī”ti muṭṭhiṃ katvā “pariharissāmī”ti ṭhapitaṃ kiñci natthīti dasseti.

Ahaṃ bhikkhusaṅghanti ahameva bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmīti vā mamuddesikoti ahaṃ uddisitaḥḥa uddeso assāti mamuddesiko. Maṃyeva uddisitvā mama paccāsīsamāno bhikkhusaṅgho hotu, mama accayena vā mā ahesuṃ, yaṃ vā taṃ vā hotūti iti vā yassa assāti attho. Na evaṃ hotīti bodhipallaṇkeyeva issāmacchariyānaṃ vihatattā evaṃ na hoti. Sa kinti so kiṃ. Āsītikoti asītisaṃvacchariko. Idaṃ pacchimavayaṇupattabhāvadīpanatthaṃ vuttaṃ. Veṭhamissakenāti bāhabandhacakkabandhādīnaṃ paṭisaṅkharaṇena veṭhamissakena. Maññeti jīṇasakaṭaṃ viya veṭhamissakena maññe yāpeti. Arahattaphalaveṭhanena catuiriyaṭṭhakappaṇaṃ tathāgataṃ hotīti dasseti.

Idāni tamatthaṃ pakāsento yasmiṃ, ānanda, samayetiādīmāha. Tattha sabbanimittānanti rūpanimittādīnaṃ. Ekaccānaṃ vedanānanti lokiyānaṃ vedanānaṃ. Tasmātiḥānandāti yasmā iminā phalasamāpattivihārena phāsu hoti, tasmā tumhepi tadatthāya evaṃ viharathāti dasseti. Attadīpāti mahāsamuddagatadīpaṃ viya attānaṃ dīpaṃ patitṭhaṃ katvā viharatha. Attasaraṇāti attagatikāva hotha, mā aññagatikā.

Dhammadīpadhammasaraṇapadesupi eseva nayo. Tamataggeti tamaagge. Majjhe takāro padasandhivasena vutto. Idaṃ vuttaṃ hoti - “ime aggaṭamāti tamataggā”ti. Evaṃ sabbhaṃ tamayogaṃ chinditvā ativiya agge uttamabhāve ete, ānanda, mama bhikkhū bhavissanti. Tesāṃ atiaḥḥe bhavissanti, ye keci sikkhākāmā, sabbepi te catusatipaṭṭhānagocarāva bhikkhū agge bhavissantīti arahattanikūṭena desanaṃ saṅgaṇhāti.

Dutiyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittabhāsaḥkathāvaṇṇanā

166. Vesāliṃ piṇḍāya pāvisīti kadā pāvisi? Ukkacelato nikkhamitvā vesāliṃ gataḥkale. Bhagavā kira vuṭṭhavasso veḷuvagāmakā nikkhamitvā sāvatthiṃ gamissāmīti āgataṃaggeneva paṭinivattanto anupubbena sāvatthiṃ patvā jetavanaṃ pāvisi. Dhammasenāpati bhagavato vattaṃ dassetvā divāṭṭhānaṃ gato. So tattha antevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cammakhaṇḍaṃ paññāpetvā pāde pakkhāletvā pallaṅkaṃ ābhujitvā phalasamāpattiṃ pāvisi. Athassa yathāparicchedena tato vuṭṭhitassa ayaṃ parivitaḥko uḍapādi - “buddhā nu kho paṭhamaṃ parinibbāyanti, agasāvakā nu kho”ti? Tato - “aggasāvakā paṭhama”nti ṇatvā attano āyusaṅkhāraṃ olokesi. So - “sattāhameva me āyusaṅkhāro pavattatī”ti ṇatvā - “kattha parinibbāyissāmī”ti cintesi. Tato - “rāhulo tāvatimsesu parinibbuto, aññāsikoṇḍaññatthero chaddantadahe, ahaṃ kattha parinibbāyissāmī”ti puna cinto mātaraṃ ārabha satīṃ uppādesi - “mayhaṃ mātā sattannaṃ arahantānaṃ mātā hutvāpi buddhadhammasaṅghesu appasannā, atthi nu kho tassā upanissayo, natthi nu kho”ti āvajjetvā sotāpattimaggassa upanissayaṃ disvā - “kassa desanāya abhisamayo bhavissatī”ti olokeno - “mameva dhammadesanāya bhavissati, na aññassa. Sace

kho panāhaṃ appossukko bhaveyyaṃ, bhavissanti me vattāro - ‘sāriputtatthero avasesajanānampi avassayo hoti. Tathā hissa samacittasuttadesanādivase koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pattā. Tayo magge paṭividdhadevatānaṃ gaṇanā natthi. Aññesu ca ṭhānesu anekā abhisamayā dissanti. Thereva cittaṃ pasādetvā sagge nibbattāneva asītikulasahassāni. So dāni sakamātumicchādassanamattampi haritum nāsakkhī’ti. Tasmā mātaraṃ micchādassanā mocetvā jātovarakeyeva parinibbāyissāmī’ti sannitṭhānaṃ katvā - “ajjeva bhagavantaṃ anujānāpetvā nikkhamissāmī’ti cundattheraṃ āmantesi. “Āvuso, cunda, amhākaṃ pañcasatāya bhikkhuparisāya saññaṃ dehi - ‘gaṇhathāvuso pattacīvarāni, dhammasenāpati nāḷakagāmaṃ gantukāmo’ti”. Thero tathā akāsi. Bhikkhū senāsanaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya therassa santikaṃ āgamaṃsu. Thero senāsanaṃ saṃsāmetvā divāṭṭhānaṃ sammajjitvā divāṭṭhānavāre ṭhatvā divāṭṭhānaṃ olovento - “idaṃ dāni pacchimadassanaṃ, puna āgamaṃ natthī’ti pañcasatabhikkhuparivuto bhagavantaṃ upasaṅkamtivā vanditvā etadavoca -

“Chinno dāni bhavissāmi, lokanātha mahāmuni;
Gamanāgamaṃ natthi, pacchimā vandanā ayaṃ.

Jīvitam appakaṃ mayhaṃ, ito sattāhamaccaye;
Nikkhipeyyāmaṃ dehaṃ, bhāraavoropanaṃ yathā.

Anujānātu me bhante, bhagavā, anujānātu sugato;
Parinibbānakālo me, ossaṭṭho āyusaṅkhāro’ti.

Buddhā pana yasmā “parinibbāhī’ti vutte maraṇasaṃvaṇṇanaṃ saṃvaṇṇenti nāma, “mā parinibbāhī’ti vutte vaṭṭassa guṇaṃ kathenti micchādiṭṭhikā dosaṃ āropessanti, tasmā tadubhayampi na vadanti. Tena naṃ bhagavā āha - “kattha parinibbāyissasi sāriputtā’ti? “Atthi, bhante, magadhesu nāḷakagāme jātovarako, tatthāhaṃ parinibbāyissāmī’ti vutte “yassa dāni tvaṃ, sāriputta, kālaṃ maññasi, idāni pana te jeṭṭhakaniṭṭhabhātikānaṃ tādisassa bhikkhuno dassanaṃ dullabhaṃ bhavissatīti desehi tesam dhamma”nti āha.

Thero - “satthā mayhaṃ iddhivikubbanapubbaṅgamaṃ dhammadesanaṃ paccāsīsatī’ti ñatvā bhagavantaṃ vanditvā tālappamāṇaṃ abbhuggantvā puna oruḃha bhagavantaṃ vanditvā sattatālappamāṇe antalikkhe ṭhito iddhivikubbanam dassetvā dhammaṃ desesi. Sakalanagaraṃ sannipati. Thero oruḃha bhagavantaṃ vanditvā “gamanakālo me, bhante’ti āha. Bhagavā “dhammasenāpatiṃ paṭipādessāmī’ti dhammāsanā utṭhāya gandhakuṭiābhimukho gantvā maṇiphalake aṭṭhāsi. Thero tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā - “bhagavā ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyaṃ upari anomadassissammāsambuddhassa pādāmūle nipatitvā tumhākaṃ dassanaṃ patthesiṃ. Sā me patthanā samiddhā, diṭṭhā tumhe, taṃ paṭhamadassanaṃ, idaṃ pacchimadassanaṃ. Puna tumhākaṃ dassanaṃ natthī’ti - vatvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ paggayha yāva dassanavisayo, tāva abhimukhova paṭikkamtivā “ito paṭṭhāya cutipaṭisandhivasena kismiñci ṭhāne gamanāgamaṃ nāma natthī’ti vanditvā pakkāmi. Udakapariyantaṃ katvā mahābhūmicālo ahosi. Bhagavā parivāretvā ṭhite bhikkhū āha - “anugacchatha, bhikkhave, tumhākaṃ jeṭṭhabhātika”nti. Bhikkhū yāva dvārakoṭṭhakā āgamaṃsu. Thero - “tiṭṭhatha, tumhe āvuso, appamattā hothā’ti nivattāpetvā attano parisāyeva

saddhiṃ pakkāmi. Manussā - “pubbe ayyo paccāgamanacārikaṃ carati, idaṃ dāni gamanaṃ na puna paccāgamanāyā”ti paridevantā anubandhiṃsu. Tepi “appamattā hotha āvuso, evaṃbhāvino nāma saṅkhārā”ti nivattāpesi.

Atha kho āyasmā sārīputto antarāmagge sattāhaṃ manussānaṃ anuggahaṃ karonto sāyaṃ nālakagāmaṃ patvā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Atha uparevato nāma therassa bhāgineyyo bahigāmaṃ gacchanto therāṃ disvā upasaṅkamitvā vanditvā aṭṭhāsi. Thero taṃ āha - “atthi gehe te ayyikā”ti? Āma, bhanteti. Gaccha amhākaṃ idhāgatabhāvaṃ ārocehi. “Kasmā āgato”ti ca vutte “ajja kira ekadivasaṃ antogāme bhavissati, jātovaraṃ paṭijaggatha, pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ nivāsanaṭṭhānaṃ jānāthā”ti. So gantvā “ayyike, mayhaṃ mātulo āgato”ti āha. Idāni kuhinti? Gāmadvāreti. Ekakova, aññopi koci atthīti? Atthi pañcasatā bhikkhūti. Kiṃ kārāṇā āgatoti? So taṃ pavattiṃ ārocesi. Brāhmaṇī - “kiṃ nu kho ettakānaṃ vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggāpeti, daharakāle pabbajitvā mahallakakāle gihī hotukāmo”ti cintenti jātovaraṃ paṭijaggāpetvā pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ kāretvā daṇḍadīpikāyo jāletvā therassa pāhesi.

Thero bhikkhūhi saddhiṃ pāsādaṃ abhiruhi. Abhiruhitvā ca jātovaraṃ pavisitvā nisīdi. Nisajjeva - “tumhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ gacchathā”ti bhikkhū uyyojesi. Tesu gatamattesuyeva therassa kharo ābādho uppajji, lohitapakkhandaṃ māraṇantikaṃ vedanā vattanti, ekaṃ bhājanaṃ pavisati, ekaṃ nikkhamati. Brāhmaṇī - “mama puttassa pavatti mayhaṃ na rucati”ti attano vasanaṃ gabbhadvāraṃ nissāya aṭṭhāsi. Cattāro mahārājāno “dhammasenāpati kuhiṃ viharatī”ti oloketā “nālakagāme jātovaraṃ parinibbānanaṃ nipanno, pacchimadassanaṃ gamissāmā”ti āgama vanditvā aṭṭhaṃsu. Thero - ke tumheti? Mahārājāno, bhanteti. Kasmā āgatathāti? Gilānupaṭṭhākā bhavissāmāti. Hotu, atthi gilānupaṭṭhāko, gacchatha tumheti uyyojesi. Tesāṃ gatāvasāne teneva nayena sakko devānamindo, tasmīṃ gate suyāmadayo mahābrahmā ca āgamiṃsu. Tepi tatheva thero uyyojesi.

Brāhmaṇī devatānaṃ āgamanaṃ gamanaṃ disvā - “ke nu kho ete mama puttaṃ vanditvā gacchantī”ti therassa gabbhadvāraṃ gantvā - “tāta, cunda, kā pavattī”ti pucchi. So taṃ pavattiṃ ācikkhitvā - “mahāupāsikā, bhante āgatā”ti āha. Thero kasmā avelāya āgatathāti pucchi. Sā tuyhaṃ tāta dassanaṭṭhāyāti vatvā “tāta ke paṭhamāṃ āgatā”ti pucchi. Cattāro mahārājāno, upāsiketi. Tāta, tvaṃ catūhi mahārājehi mahantataroti? Ārāmikasadisā ete upāsike, amhākaṃ satthu paṭisandhiggaṇato paṭṭhāya khaggahatthā hutvā ārakkhaṃ akāṃsūti. Tesāṃ tāta, gatāvasāne ko āgatoti? Sakko devānamindoti. Devarājatopi tvaṃ tāta, mahantataroti? Bhaṇḍagāhakaṃ sāmaṇerasadisā esa upāsike, amhākaṃ satthu tāvatimsato otaraṇakāle pattacīvaraṃ gahetvā otiṇṇoti. Tassa tāta gatāvasāne jotamāno viya ko āgatoti? Upāsike tuyhaṃ bhagavā ca satthā ca mahābrahmā nāma esoti. Mayhaṃ bhagavato mahābrahmatopi tvaṃ tāta mahantataroti? Āma upāsike, ete nāma kira amhākaṃ satthu jātadivase cattāro mahābrahmāno mahāpurisaṃ suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṃsūti.

Atha brāhmaṇiyā - “puttassa tāva me ayaṃ ānubhāvo, kīdiso vata mayhaṃ puttassa bhagavato satthu ānubhāvo bhavissatī”ti cintayantiyā sahasā pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā sakalasarīre phari. Thero - “uppannaṃ me mātu pītisomanassaṃ, ayaṃ dāni kālo dhammadesanāyā”ti cintetvā - “kiṃ cintesi mahāupāsike”ti āha. Sā - “puttassa tāva me ayaṃ guṇo, satthu panassa kīdiso guṇo bhavissatīti idaṃ, tāta, cintemī”ti āha. Mahāupāsike, mayhaṃ satthu jātakkhaṇe, mahābhinnikkhamane,

sambodhiyaṃ, dhammacakkappavattane ca dasasahassilokadhātu kampittha, sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiññāḍassanena samo nāma natthi, itipi so bhagavāti vitthāretvā buddhaguṇappaṭisaṃyuttaṃ dhammadesanaṃ kathesi.

Brāhmaṇī piyaputtassa dhammadesanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya puttaṃ āha - “tāta, upatissa, kasmā evamakāsi, evarūpaṃ nāma amataṃ mayhaṃ ettakaṃ kālaṃ na adāsī”ti. Thero - “dinnaṃ dāni me mātu rūpasāriyā brāhmaṇiyā posāvanikamūlaṃ, ettakena vaṭṭissatī”ti cintetvā “gaccha mahāupāsike”ti brāhmaṇiṃ uyyojetvā “cunda kā velā”ti āha. Balavapaccūsakālo, bhanteti. Tena hi bhikkhusaṅghaṃ sannipātehi. Sannipatito, bhante, saṅghoti. Maṃ ukkhipitvā nisīdāpehi cundāti ukkhipitvā nisīdāpesi. Thero bhikkhū āmantesi - “āvuso catucattālisaṃ vo vassāni mayā saddhiṃ vicarantānaṃ yaṃ me kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā na rocetha, khamatha taṃ āvusoti. Ettakaṃ, bhante, amhākaṃ chāyā viya tumhe amuñcitvā vicarantānaṃ aruccanakaṃ nāma natthi, tumhe pana amhākaṃ khamathāti. Atha thero aruṇasikhāya paññāyamānāya mahāpathaviṃ unnādayanto anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Bahū devamanussā therassa parinibbāne sakkāraṃ karimṃsu.

Āyasmā cundo therassa pattacīvaraṇca dhātuparissāvanaṇca gahetvā jetavanaṃ gantvā ānandattheraṃ gahetvā bhagavantaṃ upasaṅkami. Bhagavā dhātuparissāvanaṃ gahetvā pañcahi gāthāsatehi therassa guṇaṃ kathetvā dhātucetiyaṃ kārāpetvā rājagahagamanatthāya ānandattherassa saññaṃ adāsī. Thero bhikkhūnaṃ ārocesi. Bhagavā mahābhikkhusaṅghaparivuto rājagahaṃ agamāsi. Tattha gatakāle mahāmoggallānatthero parinibbāyi. Bhagavā tassa dhātuyo gahetvā cetiyaṃ kārāpetvā rājagahato nikkhamitvā anupubbena gaṅgābhīrukho gantvā ukkacelaṃ agamāsi. Tattha gaṅgātīre bhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā tattha sārīputtamoggallānānaṃ parinibbānappaṭisaṃyuttaṃ suttaṃ desetvā ukkacelato nikkhamitvā vesāliṃ agamāsi. Evaṃ gate atha kho bhagavā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya vesāliṃ piṇḍāya pāvisīti ayamettha anupubbī kathā.

Nisīdananti ettha cammakkaṇḍaṃ adhippettaṃ. Udenacetiyanti udenayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. Gotamakādīsipi eseṇa nayo. Bhāvitāti vaḍḍhitā. Bahulīkatāti punappunaṃ katā. Yānīkatāti yuttayānaṃ viya katā. Vatthukatāti patiṭṭhānatthēna vatthu viya katā. Anuṭṭhitāti adhiṭṭhitā. Paricitāti samantato citā suvaḍḍhitā. Susamāraddhāti suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento tathāgatassa khotiādimāha. Ettha ca kappanti āyukappaṃ. Tasmiṃ tasmiṃ kāle yaṃ manussānaṃ āyuppaṃāṇaṃ hoti, taṃ paripuṇṇaṃ karonto tiṭṭheyya. Kappāvasesaṃ vāti - “appaṃ vā bhiyyo”ti vuttavassasatato atirekaṃ vā. Mahāsīvattthero panāha - “buddhānaṃ aṭṭhāne gajjitaṃ nāma natthi. Yatheva hi veḷuvagāmake uppannaṃ māraṇantikaṃ vedanaṃ dasa māse vikkhambheti, evaṃ punappunaṃ taṃ samāpattiṃ samāpajjitvā dasa dasa māse vikkhambhento imaṃ bhaddakappameva tiṭṭheyya, kasmā pana na ṭhitoti? Upādinnaḥkasaṇḍaṃ nāma khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati, buddhā ca khaṇḍiccādibhāvaṃ apatvā pañcame āyukoṭṭhāse bahujaṇassa piyamaṇāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakeneva khāṇukena viya ṭhātappaṃ hoti, daharasāmaṇeraparivāritena vā. Tato - ‘aho buddhānaṃ parisā’ti hīletabbataṃ āpajjeyya. Tasmā na ṭhito”ti. Evaṃ vuttepi so na ruccati, “āyukappa”ti idameva aṭṭhakathāyaṃ niyamitaṃ.

167. Yathā taṃ mārena pariyuṭṭhitacittoti ettha tanti nipātamattaṃ. Yathā mārena pariyuṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhituṃ na sakkuṇeyya, evameva nāsakkhi paṭivijjhitunti attho. Kiṃ kāraṇā? Māro hi yassa sabbena sabbaṃ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṃ pariyuṭṭhāti. Therassa cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṃ pariyuṭṭhāti. So pana citta-pariyuṭṭhānaṃ karonto kiṃ karotīti? Bheravaṃ rūpārammaṇaṃ vā dasseti, saddārammaṇaṃ vā sāveti, tato sattā taṃ disvā vā sutvā vā satimṃ vissajjetvā vivaṭamukhā honti. Tesāṃ mukhena hatthaṃ pavesetvā hadayaṃ maddati. Tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhena hatthaṃ pavesetuṃ kiṃ sakkhissati? Bheravārammaṇaṃ pana dasseti. Taṃ disvā thero nimittobhāsaṃ na paṭivijjhi. Bhagavā jānantoyeva - “kimatthaṃ yāvatiyaṃ āmantesi”ti? Parato “tiṭṭhatu, bhante, bhagavā”ti yācite “tuyhevetāṃ dukkaṭaṃ, tuyhevetāṃ aparaddha”nti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṃ.

Mārayācanakathāvaṇṇanā

168. Māro pāpimāti ettha māroti satte anatto niyojento māretīti māro. Pāpimāti tasseeva vevacanaṃ. So hi pāpadhammasamannāgatattā “pāpimā”ti vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseeva nāmāni. Bhāsītā kho panesāti ayañhi bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe bodhimaṇḍeyeva āgantvā - “bhagavā yadatthaṃ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anuppatto, paṭividdhaṃ sabbaññutaññāṇaṃ, kiṃ te lokavicāraṇena”ti vatvā, yathā ajja, evameva “parinibbātu dāni, bhante, bhagavā”ti yāci. Bhagavā cassa - “na tāvāha”ntiādīni vatvā paṭikkhipi. Taṃ sandhāya “bhāsītā kho panesā bhante”tiādīmāha.

Tattha viyattāti maggavasena viyattā. Tattheva vinītā tathā visāradā. Bahussutāti tepiṭakavasena bahu sutametesanti bahussutā. Tameva dhammaṃ dhārentīti dhammadharā. Athavā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca. Pariyattipaṭivedhadhammānaṃyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. Dhammānudhammapaṭipannāti ariyadhammassa anudhammabhūtaṃ vipassanādhhammaṃ paṭipannā. Sāmīcippaṭipannāti anucchavikapaṭipadaṃ paṭipannā. Anudhammacārinoti anudhammacaraṇasīlā. Sakaṃ ācariyakanti attano ācariyavādaṃ. Ācikkhissantītiādīni sabbāni aññamaññassa vevacanāni. Sahadhammenāti sahetukena sakāraṇena vacanena. Sappāṭihāriyanti yāva na niyyānikaṃ katvā dhammaṃ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhattayaṃgahitaṃ sakalaṃ sāsana-brahmacariyaṃ. Iddhanti samiddhaṃ jhānassādasena. Phīṭanti vuddhippattaṃ sabbaphāliphullaṃ viya abhiññāya sampattivāsena. Vitthārikanti vitthataṃ tasmimṃ tasmimṃ disābhāge paṭiṭṭhitavasena. Bāhujaññanti bahujanehi ñātaṃ paṭividdhaṃ mahājanābhisamayavasena. Puthubhūtanti sabbākāravasena puthulabhāvappattaṃ. Kathaṃ? Yāva devamanussehi suppakāsītanti yattakā viññūjātikā devā ceva manussā ca atthi sabbehi suṭṭhu pakāsītanti attho.

Appossukkoti nirālayo. Tvañhi pāpima, aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya - “parinibbātu dāni, bhante, bhagavā parinibbātu, sugato”ti viravanto āhiṇḍittha. Ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi; mā mayhaṃ parinibbānatthaṃ vāyāmaṃ karohīti vadati.

Āyusaṅkhāraossajjanavaṇṇanā

169. Sato sampajāno āyusañkhāraṃ ossajīti satim sūpaṭṭhitam katvā ñāṇena paricchinditvā āyusañkhāraṃ vissajji, pajahi. Tattha na bhagavā hatthena leḍḍum viya āyusañkhāraṃ ossaji, temāsamattameva pana samāpattim samāpajjitvā tato paraṃ na samāpajjissāmīti cittaṃ uppādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ - “ossajī”ti. “Ussajjī”ti pi pāṭho. Mahābhūmicāloti mahanto pathavīkampō. Tadā kira dasasahassī lokadhātu kampittha. Bhimsanakoti bhayajanako. Devadundubhiyo ca phalimsūti devabheriyo phalimsu, devo sukkhagajjitam gajji, akālavijjulatā niccharimsu, khaṇikavassam vassīti vuttaṃ hoti.

Udānaṃ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya - “bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā - ‘parinibbāyatha, bhante, parinibbāyatha, bhante’ti upadduto bhayena āyusañkhāraṃ vissajjesī”ti. “Tassokāso mā hotu, bhīṭassa udānaṃ nāma natthī”ti etassa dīpanatthaṃ pīṭivegavissatṭhaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha sabbesaṃ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṃ paricchinnaṃ tulaṃ. Kiṃ taṃ? Kāmāvacarakammaṃ. Na tulaṃ, na vā tulaṃ sadisamassa aññaṃ lokiyaṃ kammaṃ atthīti atulaṃ. Kiṃ taṃ? Mahaggatakammaṃ. Athavā kāmāvacararūpāvacaraṃ tulaṃ, arūpāvacaraṃ atulaṃ. Appavipākaṃ vā tulaṃ, bahuvipākaṃ atulaṃ. Sambhavanti sambhavassa hetubhūtaṃ, piṇḍakāraṃ rāsikāraṃ attho. Bhavañkhāranti punabbhavañkhāraṇakaṃ. Avassajīti vissajjesi. Munīti buddhamuni. Ajjhataratoti niyakajjhatarato. Samāhitoti upacārappanāsamādhivasena samāhito. Abhindi kavacamivāti kavacaṃ viya abhindi. Attasambhavanti attani sañjātaṃ kilesaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - “savipākātthena sambhavaṃ, bhavābhisañkhāraṇatṭhena bhavañkhāranti ca laddhanāmaṃ tulātulasañkhātāṃ lokiyakammañca ossaji. Saṅgāmasīse mahāyodho kavacaṃ viya attasambhavaṃ kilesaṃca ajjhatarato samāhito hutvā abhindī”ti.

Atha vā tulanti tulento tīrento. Atulañca sambhavanti nibbānañceva sambhavañca. Bhavañkhāranti bhavagāmikammaṃ. Avassaji munīti “pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho nibbānaṃ nicca”ntiādīnā nayena tulayanto buddhamuni bhava ādīnavaṃ, nibbāne ca ānisaṃsaṃ disvā taṃ khandhānaṃ mūlabhūtaṃ bhavañkhārakammaṃ - “kammakkhayāya saṃvattatī”ti evaṃ vuttena kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. Kathaṃ? Ajjhatarato samāhito abhindi kavacamiva attani sambhavaṃ. So hi vipassanāvasena ajjhatarato samathavasena samāhitoti evaṃ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṃ pariyanandhitvā tṭhitaṃ, attani sambhavattā “attasambhava”nti laddhanāmaṃ sabbakilesajālaṃ abhindi. Kilesābhāvena ca katakammaṃ appaṭisandhikattā avassatṭhaṃ nāma hotīti evaṃ kilesappahānena kammaṃ pajahi, pahīnakilesassa ca bhayaṃ nāma natthi, tasmā abhītova āyusañkhāraṃ ossaji, abhītabhāvañāpanatthañca udānaṃ udānesīti veditabbo.

Mahābhūmicālavaṇṇanā

171. Yaṃ mahāvātāti yena samayena yasmiṃ vā samaye mahāvātā vāyanti, mahāvātā vāyantāpi ukkhepakavātā nāma utṭhahanti, te vāyantā satṭhisahassādhikanavayojanasatasahassabahalaṃ udakasandhāraṃ vātaṃ upacchindanti, tato ākāse udakaṃ bhassati, tasmīṃ bhassante pathavī bhassati. Puna vāto attano balena antodhamakaraṇe viya udakaṃ ābandhitvā gaṇhāti, tato

udakaṃ uggacchati, tasmim uggacchante pathavī uggacchati. Evaṃ udakaṃ kampitaṃ pathaviṃ kampeti. Etañca kampanaṃ yāva ajjakālāpi hotiyeva, bahalabhāvena pana na ogacchanuggacchanaṃ paññāyati.

Mahiddhiko mahānubhāvoti ijjhanassa mahantatāya mahiddhiko, anubhavitabbassa mahantatāya mahānubhāvo. Parittāti dubbalā. Appamāṇāti balavā. So imaṃ pathaviṃ kampetīti so iddhiṃ nibbattetvā saṃvejento mahāmoggallāno viya, vīmaṃsanto vā mahānāgattherassa bhāgineyyo saṅgharakkhitasāmaṇero viya pathaviṃ kampeti. So kirāyasmā khuraggeyeva arahattaṃ patvā cintesi - “atthi nu kho koci bhikkhu, yena pabbajitadivaseyeva arahattaṃ patvā vejayanto pāsādo kampitapubbo”ti? Tato - “natthi koci”ti ñatvā - “ahaṃ kameppassāmi”ti abhiññābalena vejayantamatthake tathavā pādena paharivā kampetuṃ nāsakkhi. Atha naṃ sakkassa nātakittiyo āhaṃsu - “putta saṅgharakkhita, tvaṃ pūtigandheneva sīsena vejayantaṃ kampetuṃ icchasi, suppatiṭṭhito tāta pāsādo, kathaṃ kampetuṃ sakkhissasi”ti?

Sāmaṇero - “imā devatā mayā saddhiṃ keḷiṃ karonti, ahaṃ kho pana ācariyaṃ nālatthaṃ, kahaṃ nu kho me ācariyo sāmuddikamahānāgatthero”ti āvajjento mahāsamudde udakaleṇaṃ māpetvā divāvihāraṃ nisinnoti ñatvā tattha gantvā therāṃ vanditvā atṭhāsī. Tato naṃ thero - “kiṃ, tāta saṅgharakkhita, asikkhitvāva yuddhaṃ pavittiṭṭhosi”ti vatvā - “nāsakkhi, tāta, vejayantaṃ kampetu”nti pucchi. Ācariyaṃ, bhante, nālatthanti. Atha naṃ thero - “tāta tumhādise akampente ko añño kameppassati. Diṭṭhapubbaṃ te, tāta, udakapiṭṭhe gomayakhaṇḍaṃ pilavantaṃ, tāta, kapallakapūvaṃ pacantā antantena paricchindanti, iminā opammena jānāhi”ti āha. So - “vaṭṭissati, bhante, ettakenā”ti vatvā pāsādena patiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotūti adhiṭṭhāya vejayantābhimukho agamāsi.

Devadhītaro taṃ disvā - “ekavāraṃ lajjitvā gato, punapi sāmaṇero eti, punapi eti”ti vadiṃsu. Sakko devarājā - “mā mayhaṃ puttena saddhiṃ kathayittha, idāni tena ācariyo laddho, khaṇena pāsādaṃ kameppassati”ti āha. Sāmaṇeropi pādaṅguṭṭhena pāsādathūpikaṃ pahari. Pāsādo catūhi disāhi oṇamati. Devatā - “patiṭṭhātuṃ dehi, tāta, pāsādassa patiṭṭhātuṃ dehi, tāta, pāsādassā”ti viraviṃsu. Sāmaṇero pāsādaṃ yathāṭṭhāne tathapetvā pāsādamatthake tathavā udānaṃ udānesi -

“Ajjevāhaṃ pabbajito, ajja pattāsavakkhayaṃ;
Ajja kampemi pāsādaṃ, aho buddhassuḷāratā.

Ajjevāhaṃ pabbajito...pe... aho dhammassuḷāratā.
Ajjevāhaṃ pabbajito...pe... aho saṅghassuḷāratāti.

Ito paresu chasu pathavīkampesu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāpadāne vuttameva.

Iti imesu atṭhasu pathavīkampesu paṭhamo dhātukopena, dutiyo iddhānubhāvena, tatiyacatutthā puññatejena, pañcamo ñāṇatejena, chaṭṭho sādhuḷāradānavasena, sattamo kāruṇṇabhāvena, atṭhamo ārodanena. Mātukucchiṃ okkamante ca tato nikkhamante ca mahāsatte tassa puññatejena pathavī akampittha. Abhisambodhiyaṃ ñāṇatejena abhihatā hutvā akampittha. Dhammacakkappavattane sādhuḷārabhāvasaṇṭhitā sādhuḷāraṃ dadamānā akampittha. Āyusaṅkhārossajjane kāruṇṇasabhāvasaṇṭhitā cittasaṅkhobhaṃ asahamānā akampittha. Parinibbāne ārodanavegatunnā hutvā akampittha. Ayaṃ panattho pathavīdevatāya vasena veditabbo, mahābhūtapathaviyā panetaṃ natthi acetanattāti.

Ime kho, ānanda, aṭṭha hetūti ettha imeti nidditṭhanidassanaṃ. Ettāvatā ca paṇāyasmā ānando - “addhā ajja bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṭṭho”ti sallakkhesi. Bhagavā pana sallakkhitabhāvaṃ jānantopi okāsaṃ adatvāva aññānīpi aṭṭhakāni sampiṇḍento - “aṭṭha kho imā”tiādimāha.

Aṭṭhapaṇṇasāvaṇṇanā

172. Tattha anekasataṃ khattiyapaṇṇasanti bimbisārasamāgamaññāṭisamāgalicchavīsamāgamādisadisāṃ, sā pana aññesu cakkavāḷesupi labbhateyeva. Sallapitapubbanti ālāpasallāpo katapubbo. Sākacchāti dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. Yādisako tesaṃ vaṇṇoti te odātāpi honti kālāpi maṅguracchavīpi, satthā suvaṇṇavaṇṇova. Idaṃ pana saṇṭhānaṃ paṭicca kathitaṃ. Saṇṭhānampi ca kevalaṃ tesaṃ paññāyatiyeva, na pana bhagavā milakkhusadiso hoti, nāpi āmuttamaṇikuṇḍalo, buddhaveseneva nisīdati. Te pana attano samānasaṇṭhānameva passanti. Yādisako tesaṃ saroti te chinnassarāpi honti gaggarassarāpi kākassarāpi, satthā brahmassarova. Idaṃ pana bhāsantaraṃ sandhāya kathitaṃ. Sacepi hi satthā rājāsane nisinno katheti, “ajja rājā madhurena sarena kathetī”ti tesaṃ hoti. Kathetvā pakkante pana bhagavati puna rājānaṃ āgataṃ disvā - “ko nu kho aya”nti vīmaṃsā uppajjati. Tattha ko nu kho ayanti imasmiṃ ṭhāne idāneva māgadhabhāsāya sīhaḷabhāsāya madhurenākārena kathento ko nu kho ayaṃ antarahito, kiṃ devo, udāhu manusso ti evaṃ vīmaṃsantāpi na jānantīti attho. Kimatthaṃ panevaṃ ajānantānaṃ dhammaṃ desetīti? Vāsanatthāya. Evaṃ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hoti yevāti anāgataṃ paṭicca deseti. Anekasataṃ brāhmaṇapaṇṇasantiādīnampi soṇadaṇḍakūṭadaṇḍasamāgamādivasena ceva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo veditabbo.

Imā pana aṭṭha paṇṇasā bhagavā kimatthaṃ āhari? Abhītabhāvadassanatthameva. Imā kira āharitvā evamāha - “ānanda, imāpi aṭṭha paṇṇasā upasaṅkamitvā dhammaṃ desetassa tathāgatassa bhayaṃ vā sārappaṃ vā natthi, māraṃ pana ekakaṃ disvā tathāgato bhāyeyyāti ko evaṃ saññaṃ uppādetumarahati. Abhīto, ānanda, tathāgato acchambhī, sato sampajāno āyusaṅkhāraṃ ossajī”ti.

Aṭṭhaabhibhāyatanavaṇṇanā

173. Abhibhāyatanānīti abhibhavanakāraṇāni. Kiṃ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānīpi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttariyatāya ārammaṇāni.

Ajjhattaṃ rūpasaññītiādīsu pana ajjhatarūpe parikammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañhi nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitarākāya vā karoti. Pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthapādapiṭṭhesu vā akkhīnaṃ pītakaṭṭhāne vā karoti. Lohitaparikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattaṭṭhāne vā karoti. Odātaparikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohitakaṃ suodātakaṃ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṃ parikammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikammaṃ bahiddhā ca appanāya vasena - “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Parittānīti avaḍḍhitāni. Suvaṇṇadubbaṇṇānīti suvaṇṇāni vā honti, dubbaṇṇāni vā.

Parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanaṃ vuttanti veditabbaṃ. Tāni abhibhuyyāti yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā - “kiṃ ettha bhuñjitabbaṃ atthi”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadaññaṃ - “kiṃ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. Jānāmi passāmīti iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṃ. Evaṃsaññī hotīti ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavanasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. Abhibhuyyāti ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ labhitvā - “aññaṃpi hotu, kiṃ etaṃ mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadaññaṃ “kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthi”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikatāya vā ajjhatarūpe parikammasaññāviraḥito.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammaṃ ceva appanāya ca vasena - “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena, suvaṇṇaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato visuddhimagge caritaniddese vuttā.

Pañcamaabhibhāyatanādīsu nīlānīti sabbasaṅgāhakavasena vuttaṃ. Nīlavaṇṇānīti vaṇṇavasena. Nīlanidassanānīti nidassanavasena, apaññāya mānavivarāni asambhinnavāṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṃ hoti. Nīlanibhāsānīti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ visuddhataṃ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. Umāpupphanti etañhi pupphaṃ siniddhaṃ mudu, dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāneva hontī. Tasmā idameva gahitaṃ, na tāni. Bārāṇaseyyakanti bārāṇasisambhavaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ. Tasmā taṃ vatthaṃ ubhatobhāgavimaṭṭhaṃ hoti; dvīsupi passesu maṭṭhaṃ mudu siniddhaṃ khāyati.

Pītānītiādīsipi imināva nayena attho veditabbo. “Nīlakasiṇaṃ uggaṇhanto nīlasmiṃ nimittaṃ gaṇhāti pupphasmiṃ vā vatthasmiṃ vā vaṇṇadhātuyā vā”tiādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṃca parikammaṃca appanāvidhānaṃca sabbam visuddhimagge vitthārato vuttameva. Imānipi aṭṭha abhibhāyatanāni abhītabhāvadassanattameva ānītāni. Imāni kira vatvā evamāha - “ānanda, evarūpāpi samāpattiyo samāpajjantassa ca vuṭṭhahantassa ca tathāgatassa bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthi, māraṃ pana ekaṃ disvā tathāgato bhāyeyyāti ko evaṃ saññaṃ uppādetumarahati. Abhīto, ānanda, tathāgato acchambhī, sato sampajāno āyusaṅkhāraṃ ossajī”ti.

Atṭhavimokkhavaṇṇanā

174. Vimokkhakathā uttānatthāyeva. Imepi aṭṭha vimokkhā abhītabhāvadassanattameva ānītā. Imepi kira vatvā evamāha - “ānanda, etāpi samāpattiyo samāpajantassa ca vuṭṭhahantassa ca tathāgatassa bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthi...pe... ossajī”ti.

175. Idānipi bhagavā ānandassa okāsaṃ adatvāva ekamidāhantiādinā nayena aparampi desanaṃ ārabhi. Tattha paṭhamābhisambuddhoti abhisambuddho hutvā paṭhamameva aṭṭhame sattāhe.

177. Ossatṭhoti vissajjito paricchinno, evaṃ kira vatvā - “tenāyaṃ dasasahassī lokadhātu kampitthā”ti āha.

Ānandayācanakathā

178. Alanti paṭikkhepavacanametam. Bodhinti catumaggañāṇapaṭiveghaṃ. Saddahasi tvanti evaṃ vuttabhāvaṃ tathāgatassa saddahasīti vadati. Tasmātihānandāti yasmā idaṃ vacanaṃ saddahasi, tasmā tuyhevetam dukkaṭanti dasseti.

179. Ekamidāhanti idaṃ bhagavā - “na kevalaṃ ahaṃ idheva tam āmantesiṃ, aññadāpi āmantetvā oḷārikaṃ nimittaṃ akāsiṃ, tampi tayā na paṭividdhaṃ, tavevāyaṃ aparādhō”ti evaṃ sokavinodanattāya nānappakārato therasseva dosāropanatthaṃ ārabhi.

183. Piyehi manāpehīti mātāpitābhātābhaginiādikehi jātiyā nānābhāvo, maraṇena vinābhāvo, bhavena aññathābhāvo. Tam kutettha labbhāti tanti tasmā, yasmā sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi, sambodhiṃ patvāpi, dhammacakkaṃ pavattetvāpi, yamakapāṭihāriyaṃ dassetvāpi, devorohaṇaṃ katvāpi, yaṃ tam jātaṃ bhūtaṃ saṅkhataṃ palokadhammaṃ, tam vata tathāgatassāpi sarīraṃ mā palujjīti netam ṭhānaṃ vijjati, rodantenāpi kandantenāpi na sakkā tam kāraṇaṃ laddhanti. Puna paccāvamissatīti yaṃ cattaṃ vantaṃ, tam vata puna paṭikhādissatīti attho.

184. Yathayidaṃ brahmacariyanti yathā idaṃ sikkhāttayasaṅgaṃ sāsana brahmacariyaṃ. Addhaniyanti addhānakkhamaṃ. Ciratṭhitikanti cirappavattivasena ciratṭhitikaṃ. Cattāro satipaṭṭhānātiādi sabbam lokiyalokuttaravaseneva kathitaṃ. Etesaṃ pana bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ vinicchayo sabbākārena visuddhimagge paṭipadāññadassanavisuddhiniddese vutto. Sesamettha uttānamevāti.

Tatīyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nāgāpalokitavaṇṇanā

186. Nāgāpalokitanti yathā hi mahājanassa aṭṭhīni koṭiyā koṭiṃ āhacca ṭhitāni paccekabuddhānaṃ, aṅkusakalaggāni viya, na evaṃ buddhānaṃ. Buddhānaṃ pana saṅkhalikāni viya ekābaddhāni hutvā ṭhitāni, tasmā pacchato apalokanakāle na sakkā hoti gīvaṃ parivattetuṃ. Yathā pana hatthināgo pacchābhāgaṃ apaloketukāmo sakalasārīreneva parivattati, evaṃ parivattitabbam hoti. Bhagavato pana nagaradvāre ṭhatvā - “vesāliṃ apalokessāmī”ti citte uppannamatte - “bhagavā

anekāni kappakoṭṭisahassāni pāramiyo pūrentehi tumhehi na gīvaṃ parivattetvā apalokanakammaṃ kata’nti ayaṃ pathavī kulālacakkaṃ viya parivattetvā bhagavantam vesālīnagarābhīmukhaṃ akāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Nanu ca na kevalaṃ vesāliyāva,
sāvattirājagahanāṇandapāṭaligāmakotiḡāmanātikagāmakesupi tato tato
nikkhanakāle taṃ taṃ sabbaṃ pacchimadassanameva, tattha tattha kasmā
nāgāpalokitaṃ nāpalokesīti? Anacchariyattā. Tattha tattha hi nivattetvā
apalokentassetam na acchariyaṃ hoti, tasmā nāpalokesi. Api ca vesālirājāno
āsannavināsā, tiṇṇaṃ vassānaṃ upari vinassissanti. Te taṃ nagaradvāre
nāgāpalokitaṃ nāma cetiyaṃ katvā gandhamālādīhi pūjessanti, taṃ nesaṃ
dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatīti tesaṃ anukampāya apalokesi.

Dukkhassantakaroti vaṭṭadukkhassa antakaro. Cakkhumāti pañcahi cakkhūhi
cakkhumā. Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto.

Catumahāpadesavaṇṇanā

187. Mahāpadeseti mahāokāse, mahāapadese vā, buddhādayo mahante mahante
apadisitvā vuttāni mahākāraṇānīti attho.

188. Neva abhinanditabbanti haṭṭhatuṭṭhehi sādhuḡāraṃ datvā pubbeva na
sotabbaṃ, evaṃ kate hi pacchā “idaṃ na sameti”ti vuccamāno - “kiṃ pubbeva
ayaṃ dhammo, idāni na dhammo”ti vatvā laddhiṃ na vissajjeti. Nappaṭikkositabbanti
- “kiṃ esa bālo vadatī”ti evaṃ pubbeva na vattabbaṃ, evaṃ vutte hi vattum
yuttampi na vakkhati. Tenāha - “anabhinanditvā appaṭikkositvā”ti. Padabyaṇṇanānīti
padasaṅkhātāni byaṇṇanāni. Sādhukaṃ uggahetvāti imasmiṃ ṭhāne pāli vuttā,
imasmiṃ ṭhāne attho vutto, imasmiṃ ṭhāne anusandhi kathito, imasmiṃ ṭhāne
pubbāparaṃ kathitanti suṭṭhu gahetvā. Sutte osāretabbānīti sutte otāretabbāni.
Vinaye sandassetabbānīti vinaye saṃsandetabbāni.

Ettha ca suttanti vinayo. Yathāha - “kattha paṭikkhittaṃ? Sāvattiyaṃ
suttavibhaṅge”ti. Vinayoti khandhako. Yathāha - “vinayātisāre”ti. Evaṃ
vinayapiṭakampi na pariyādiyati. Ubhatovibhaṅgā pana suttaṃ, khandhakaparivārā
vinayoti evaṃ vinayapiṭakaṃ pariyādiyati. Athavā suttantapiṭakaṃ suttaṃ,
vinayapiṭakaṃ vinayoti evaṃ dveveva piṭakāni pariyādiyanti.
Suttantābhidhammapiṭakāni vā suttaṃ, vinayapiṭakaṃ vinayoti evampi tīṇi piṭakāni
na tāva pariyādiyanti. Asuttanāmakaṇhi buddhavacanaṃ nāma atthi. Seyyathidaṃ -
jātakam, paṭisambhidā, niddeso, suttanipāto, dhammapadam, udānaṃ, itivuttakam,
vimānavatthu, petavatthu, theragāthā, therīgāthā, apadānanti.

Sudinnatthero pana - “asuttanāmakaṃ buddhavacanaṃ na atthī”ti taṃ sabbaṃ
paṭipakkhipitvā - “tīṇi piṭakāni suttaṃ, vinayo pana kāraṇa”nti āha. Tato taṃ
kāraṇaṃ dassento idaṃ suttamāhari -

“Ye kho tvaṃ, gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā sarāgāya saṃvattanti no
virāgāya, saṇṇogāya saṃvattanti no visaṇṇogāya, ācayāya saṃvattanti no
apacayāya, mahicchatāya saṃvattanti no appicchatāya, asantuṭṭhiyā saṃvattanti no
santuṭṭhiyā, saṅgaṇikāya saṃvattanti no pavivekāya, kosajjāya saṃvattanti no
vīriyārambhāya, dubbharatāya saṃvattanti no subharatāya. Ekaṃsena, gotami,
dhāreyyāsi - ‘neso dhammo, neso vinayo, netam satthusāsana’nti. Ye ca kho tvaṃ,
gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṃvattanti no sarāgāya,

visaññogāya saṃvattanti no saññogāya, apacayāya saṃvattanti no ācayāya, appicchatāya saṃvattanti no mahicchatāya, santuṭṭhiyā saṃvattanti no asantuṭṭhiyā, pavivekāya saṃvattanti no saṅgaṇikāya, vīriyārambhāya saṃvattanti no kosajjāya, subharatāya saṃvattanti no dubbharatāya. Ekaṃsena, gotami, dhāreyyāsi - ‘eso dhammo, eso vinayo, etaṃ satthusāsana’nti’.

Tasmā suddhetti tepītake buddhavadāne otāretabbāni. Vinayeti etasmiṃ rāgādivinayakāraṇe saṃsandetabbānīti ayamettha attho. Na ceva sutte osarantīti suddhapaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā chālīyaṃ uttāpetvā guḥhavessantara-guḥhaummagga-guḥhavinaya-vedallapaṭākānaṃ aññatarato āgatāni paññāyanti attho. Evaṃ āgatāni hi rāgādivinaye ca na paññāyamānāni chaḍḍetabbāni honti. Tena vuttaṃ - ‘‘īti hetuṃ, bhikkhave, chaḍḍeyyāthā’’ti. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Idaṃ, bhikkhave, catutthaṃ mahāpadesaṃ dhāreyyāthāti idaṃ catutthaṃ dhammassa paṭiṭṭhānokāsaṃ dhāreyyātha.

Imasmiṃ pana tvaṃ imaṃ paṇḍitaṃ veditabbaṃ. Sutte cattāro mahāpadesā, khandhake cattāro mahāpadesā, cattāri pañhabyākaraṇāni, suttaṃ, suddhānulomaṃ, ācariyavādo, attanomaṃ, tisso saṅgītiyo.

Tattha - ‘‘ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo’’ti dhammavinicchaye patte ime cattāro mahāpadesā paṇḍitaṃ. Yaṃ ettha sameti tadeva gahetabbaṃ, itaraṃ viravantassapi na gahetabbaṃ.

‘‘Idaṃ kappati, idaṃ na kappatī’’ti kappiyākappiyavinicchaye patte - ‘‘yaṃ, bhikkhave, mayā idaṃ na kappatīti appaṭikkhitaṃ, taṃ ce akappiyaṃ anulometi, kappiyaṃ paṭibhāti, taṃ vo na kappatī’’tiādinā nayena khandhake vuttā cattāro mahāpadesā paṇḍitaṃ. Tesāṃ vinicchayaṃ samantapāsādikāyaṃ vuttā. Tattha vuttanayena yaṃ kappiyaṃ anulometi, tadeva kappiyaṃ, itaraṃ akappiyanti evaṃ saṃvattantīti katabbaṃ.

Ekaṃsabyākaraṇīyo paṇḍita, vibhajjabyākaraṇīyo paṇḍita, paṭipucchābyākaraṇīyo paṇḍita, tvaṃ paṇḍita imāni cattāri pañhabyākaraṇāni nāma. Tattha ‘‘cakkhuṃ anicca’’nti puṭṭhena - ‘‘āma anicca’’nti ekaṃsena byākātabbaṃ. Esa nayo sotādisu. Ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo paṇḍita. ‘‘Aniccaṃ nāma cakkhu’’nti puṭṭhena - ‘‘na cakkhumeva, sotampi aniccaṃ ghānampi anicca’’nti evaṃ vibhajjivā byākātabbaṃ. Ayaṃ vibhajjabyākaraṇīyo paṇḍita. ‘‘Yathā cakkhu tathā sotaṃ, yathā sotaṃ tathā cakkhu’’nti puṭṭhena ‘‘kenatṭhena pucchasi’’ti paṭipucchitvā ‘‘dassanatṭhena pucchāmi’’ti vutte ‘‘na hī’’ti byākātabbaṃ, ‘‘aniccatṭhena pucchāmi’’ti vutte āmāti byākātabbaṃ. Ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo paṇḍita. ‘‘Taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’ntiādinī puṭṭhena pana ‘‘abyākatameva bhagavatā’’ti tvaṃ veditabbo, esa paṇḍita na byākātabbo. Ayaṃ tvaṃ paṇḍita. Iti tenākāreṇa paṇḍite sampatte imāni cattāri pañhabyākaraṇāni paṇḍitaṃ. Imesaṃ vasena so paṇḍita byākātabbo.

Sotādisu pana suttaṃ nāma tisso saṅgītiyo ārūpīni tīni piṭākāni. Suddhānulomaṃ nāma anulomakappiyaṃ. Ācariyavādo nāma atthakathā. Attanomaṃ nāma nayaggāhena anubuddhiyā attano paṭibhānaṃ. Tattha suttaṃ appaṭibhāyaṃ, taṃ paṭibhānena buddhova paṭibhāhitaṃ hoti. Anulomakappiyaṃ pana suddhena samentameva gahetabbaṃ, na itaraṃ. Ācariyavādo suttena samentoyeva gahetabbo, na itaro. Attanomaṃ pana sabbadubbalaṃ, sāpi suttena samentāyeva

gahetabbā, na itarā. Pañcasatikā, sattasatikā, saḥassikāti imā pana tisso saṅgītiyo. Suttampi tāsu āgatameva pamāṇaṃ, itaraṃ gārayhasuttaṃ na gahetabbāṃ. Tattha otarantānipi hi padabyañjanāni na ceva sutte otaranti, na ca vinaye sandissantīti veditabbāni.

Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā

189. Kammāraputtassāti suvaṇṇakāraputtassa. So kira aḍḍho mahākuṭumbiko bhagavato paṭhamadassaneneva sotāpanno hutvā attano ambavane vihāraṃ kārāpetvā niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ - “ambavane”ti.

Sūkaramaddavanti nātitaruṇassa nātijiṇṇassa ekajeṭṭhakasūkarassa pavattamaṃsaṃ. Taṃ kira mudu ceva siniddhañca hoti, taṃ paṭiyādāpetvā sādhuṃ pacāpetvāti attho. Eke bhaṇanti - “sūkaramaddavanti pana muduodanassa pañcagorasayūsapācānavidhānassa nāmetam, yathā gavapānaṃ nāma pākānāma”nti. Keci bhaṇanti - “sūkaramaddavaṃ nāma rasāyanavidhi, taṃ pana rasāyanasatthe āgacchati, taṃ cundena - ‘bhagavato parinibbānaṃ na bhavēyyā’ti rasāyanaṃ paṭiyatta”nti. Tattha pana dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu devatā ojaṃ pakkhipiṃsu.

Nāhaṃ tanti imaṃ sīhanādaṃ kimatthaṃ nadati? Parūpavādamocanattaṃ. Attanā paribhuttāvasesaṃ neva bhikkhūnaṃ, na manussānaṃ dātuṃ adāsi, āvāṇe nikhaṇāpetvā vināsesīti hi vattukāmānaṃ idaṃ sutvā vacanokāso na bhavissatīti paresaṃ upavādamocanattaṃ sīhanādaṃ nadatīti.

190. Bhuttassa ca sūkaramaddavenāti bhuttassa udapādi, na pana bhuttaṃ paccayā. Yadi hi abhuttassa uppajjissatha, atikharo bhavissati. Siniddhabhojanaṃ bhuttattā panassa tanuvedanā ahosi. Teneva padasā gantuṃ asakkhi. Virecamānoti abhiṇhaṃ pavattalohitavirecanova samāno. Avocāti attanā patthitaṭṭhāne parinibbānatthāya evamāha. Imā pana dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitaḡāthāyoti veditabbā.

Pāṇiyāharaṇavaṇṇanā

191. Inghāti codanatthe nipāto. Acchodakāti pasannodakā. Sātodakāti madhurodakā. Sītodakāti tanusītalasalilā. Setakāti nikkaddamā. Suppatitthāti sundaratitthā.

Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā

192. Pukkusoti tassa nāmaṃ. Mallaputtoti mallarājaputto. Mallā kira vārena rajjaṃ kārēnti. Yāva nesaṃ vāro na pāpuṇāti, tāva vaṇijjaṃ karonti. Ayampi vaṇijjameva karonto pañca sakaṭasatāni yojāpetvā dhuravāte vāyante purato gacchati, pacchā vāte vāyante satthavāhaṃ purato pesetvā sayamaṃ pacchā gacchati. Tadā pana pacchā vāto vāyi, tasmā esa purato satthavāhaṃ pesetvā sabbaratanayāne nisīditvā kusiṇārato nikkhamitvā “pāvaṃ gamissāmī”ti maggaṃ paṭipajji. Tena vuttaṃ - “kusiṇārāya pāvaṃ addhānamaggappaṭipanno hotī”ti.

Ālāroti tassa nāmaṃ. Dīghapiṅgalo kireso, tenassa ālāroti nāmaṃ ahosi. Kālāmoti gottam. Yatra hi nāmāti yo nāma. Neva dakkhatīti na addasa. Yatrasaddayuttattā panetaṃ anāgatavasena vuttaṃ. Evarūpañhi īdisesu ṭhānesu saddalakkhaṇaṃ.

193. Niccharantīsūti vicarantīsu. Asaniyā phalantiyāti navavidhāya asaniyā bhijjamānāya viya mahāravaṃ ravantiyā. Navavidhā hi asaniyo - asaṇṇā, vicakkā, saterā, gaggarā, kapisīsā, macchavilolikā, kukkuṭakā, daṇḍamaṇikā, sukkhāsanīti.

Tattha asaṇṇā asaṇṇaṃ karoti. Vicakkā ekaṃ cakkam karoti. Saterā saterasadisā hutvā patati. Gaggarā gaggarāyamānā patati. Kapisīsā bhamukaṃ ukkhipento makkaṭṭo viya hoti. Macchavilolikā vilolitamaccho viya hoti. Kukkuṭakā kukkuṭasadisā hutvā patati. Daṇḍamaṇikā naṅgalasadisā hutvā patati. Sukkhāsanī patitaṭṭhānaṃ samugghāṭeti.

Deve vassanteti sukkhagajjitaṃ gajjitvā antarantarā vassante. Ātumāyanti ātumaṃ nissāya viharāmi. Bhusāgāreti khalasālāyaṃ. Etthesoti etasmiṃ kāraṇe eso mahājanakāyo sannipatito. Kva ahoṣīti kuhiṃ ahoṣi. So taṃ bhanteti so tvaṃ bhante.

194. Siṅgīvaṇṇanti siṅgīsuvaṇṇavaṇṇaṃ. Yugamaṭṭhanti maṭṭhayugaṃ, saṅhasāṭakayugaḷanti attho. Dhāraṇīyanti antarantarā mayā dhāretabbaṃ, paridahitabbanti attho. Taṃ kira so tathārūpe chaṇḍadivaseyeva dhāretvā sesakāle nikkhipati. Evaṃ uttamaṃ maṅgalavatthayugaṃ sandhāyāha. Anukampaṃ upādāyāti mayi anukampaṃ paṭicca. Acchādehīti upacāravacanametam - ekaṃ mayhaṃ dehi, ekaṃ ānandassāti attho. Kiṃ pana thero taṃ gaṇhīti? Āma gaṇhi. Kasmā? Matthakappattakiccattā. Kiñcāpi hesa evarūpaṃ lābhaṃ paṭikkhipitvā upaṭṭhākaṭṭhānaṃ paṭipanno. Taṃ panassa upaṭṭhākakiccaṃ matthakaṃ pattaṃ. Tasmā aggahesi. Ye cāpi evaṃ vadeyyuṃ - “anārādhako maññe ānando pañcavīsati vassāni upaṭṭhahantena na kiñci bhagavato santikā tena laddhapubba”nti. Tesam vacanokāsacchedanattampi aggahesi. Api ca jānāti bhagavā - “ānando gahetvāpi attanā na dhāressati, mayhaṃyeva pūjaṃ karissati. Mallaputtena pana ānandaṃ pūjentena saṅghopi pūjito bhavissati, evamassa mahāpuññarāsi bhavissati”ti therassa ekaṃ dāpesi. Theropi teneva kāraṇena aggahesīti. Dhammiyā kathāyāti vatthānumodanakathāya.

195. Bhagavato kāyaṃ upanāmitanti nivāsanapārūpanavasena allīyāpitaṃ. Bhagavāpi tato ekaṃ nivāsesi, ekaṃ pārūpi. Hataccikaṃ viyāti yathā hatacciko aṅgāro antanteneva jotati, bahi panassa pabhā natthi, evaṃ bahi paṭicchannappabhaṃ hutvā khāyatīti attho.

Imesu kho, ānanda, dvīsupi kālesūti kasmā imesu dvīsu kālesu evaṃ hoti? Āhāravisesena ceva balavasomanassena ca. Etesu hi dvīsu kālesu sakalacakkavāḷe devatā āhāre ojaṃ pakkhipanti, taṃ paṇītabhojanaṃ kucchiṃ pavisitvā pasannarūpaṃ samuṭṭhāpeti. Āhārasamuṭṭhānarūpassa pasannattā manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Sambodhidivase cassa - “anekakappakoṭṭisatasahasasañcīto vata me kilesarāsi ajja pahīno”ti āvajjantassa balavasomanassaṃ uppajjati, cittaṃ pasīdati, citte pasanhe lohitaṃ pasīdati, lohite pasanhe manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Parinibbānadivasepi - “ajja, dānāhaṃ, anekehi buddhasatasahashehi pavitṭhaṃ amatamahānibbānaṃ nāma nagaraṃ pavisissāmī”ti āvajjantassa balavasomanassaṃ uppajjati, cittaṃ pasīdati, citte pasanhe lohitaṃ pasīdati, lohite pasanhe manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Iti āhāravisesena ceva balavasomanassena ca imesu dvīsu kālesu evaṃ hotīti veditabbaṃ. Upavattaneti pācīnato nivattanasālavane. Antarena yamakasālānanti yamakasālarukkhaṇaṃ majjhe.

Siṅgīvaṇṇanti gāthā saṅgītikāle ṭhapitā.

196. Nhatvā ca pivitvā cāti ettha tadā kira bhagavati nahāyante antonadiyaṃ macchakacchapā ca ubhatotīresu vanasaṇḍo ca sabbam suvaṇṇavaṇṇameva hoti. Ambavananti tassāyeva nadiyā tīre ambavanaṃ. Āyasmantaṃ cundakanti tasmim

kira khaṇe ānandatthero udakasāṭakaṃ pīlento ohīyi, cundatthero samīpe ahosi. Taṃ bhagavā āmantesi.

Gantvāna buddho nadikaṃ kakudhanti imāpi gāthā saṅgītikāleyeva ṭhapitā. Tattha pavattā bhagavā idha dhammeti bhagavā idha sāsane dhamme pavattā, caturāsīti dhammakhandhasahassāni pavattānīti attho. Pamukhe nisīdīti satthu puratova nisīdi. Ettāvatā ca thero anuppatto. Evaṃ anuppattaṃ atha kho bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesi.

197. Alābhāti ye aññesaṃ dānānisamsasaṅkhātā lābhā honti, te alābhā. Dulladdhanti puññavisesena laddhampi manussattaṃ dulladdhaṃ. Yassa teti yassa tava. Uttaṇḍulaṃ vā atikilinnaṃ vā ko jānāti, kīdisampi pacchimaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā tathāgato parinibbuto, addhā te yaṃ vā taṃ vā dinnaṃ bhavissatīti. Lābhāti diṭṭhadhammikasamaparāyikadānānisamsasaṅkhātā lābhā. Suladdhanti tuyhaṃ manussattaṃ suladdhaṃ. Samasamaphalāti sabbākārena samānaphalā.

Nanu ca yaṃ sujātāya dinnaṃ piṇḍapātaṃ bhuñjitvā tathāgato abhisambuddho, so sarāgasadosasamohakāle paribhutto, ayaṃ pana cundena dinno vītarāgavītadosavītamohakāle paribhutto, kasmā ete samaphalāti? Parinibbānasamatāya ca samāpattisamatāya ca anussaraṇasamatāya ca. Bhagavā hi sujātāya dinnaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā saupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, cundena dinnaṃ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti evaṃ parinibbānasamatāyapi samaphalā. Abhisambujjhanadivase ca catuvīsati koṭṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajji, parinibbānadivasepi sabbā tā samāpajjīti evaṃ samāpattisamatāyapi samaphalā. Sujātā ca aparabhāge assosi - “na kiresā rukkhadevatā, bodhisatto kiresa, taṃ kira piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, sattasattāhaṃ kirassa tena yāpanaṃ ahosī”ti. Tassā idaṃ sutvā - “lābhā vata me”ti anussarantiyā balavapītisomanassaṃ udapādi. Cundassāpi aparabhāge - “avasānapiṇḍapāto kira mayā dinno, dhammasīsaṃ kira me gahitaṃ, mayhaṃ kira piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā satthā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto”ti sutvā “lābhā vata me”ti anussarato balavasomanassaṃ udapādīti evaṃ anussaraṇasamatāyapi samaphalāti veditabbā.

Yasasaṃvattanikanti parivārasaṃvattanikaṃ. Ādhipateyyasaṃvattanikanti jeṭṭhakabhāvasaṃvattanikaṃ.

Samyamatoti sīlasamyamena samyamantassa, saṃvare ṭhitassāti attho. Veraṃ na cīyatīti pañcavidhaṃ veraṃ na vaḍḍhati. Kusalo ca jahāti pāpakanti kusalo pana ñāṇasampanno ariyamaggena anavasesaṃ pāpakaṃ lāmaṃ akusalaṃ jahāti. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti so imaṃ pāpakaṃ jahitvā rāgādīnaṃ khayā kilesanibbānena nibbutoti. Iti cundassa ca dakkhiṇaṃ, attano ca dakkhiṇeyyasampattiṃ sampassamāno udānaṃ udānesīti.

Catutthabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Yamakasālāvaṇṇanā

198. Mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti idha bhikkhūnaṃ gaṇanaparicchedo natthi. Veḷuvagāme vedanāvikkhambhanato paṭṭhāya hi - “na cirena bhagavā parinibbāyissatī”ti sutvā tato tato āgatesu bhikkhūsu ekabhikkhupi pakkanto nāma natthi. Tasmā gaṇanavītivatto saṅgho ahosi. Upavattanaṃ mallānaṃ sālavananti

yatheva hi kalambanadītīrato rājamātuvihāradvārena thūpārāmaṃ gantabbaṃ hoti, evaṃ hiraññavatiyā pārimatīrato sālavanuyyānaṃ, yathā anurādhapurassa thūpārāmo, evaṃ taṃ kusinārāyaṃ hoti. Yathā thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivatto, evaṃ uyyānato sālavanaṃ pācīnamukhaṃ gantvā uttarena nivattaṃ. Tasmā taṃ - “upavattana”nti vuccati. Antarena yamakasālānaṃ uttarasīsakanti tassa kira mañcakassa ekā sālapanṭi sīsabhāge hoti, ekā pādabhāge. Tatrāpi eko taruṇasālo sīsabhāgassa āsanno hoti, eko pādabhāgassa. Api ca yamakasālā nāma mūlakhandhaviṭṭapapattehi aññaṃaññaṃ saṃsibbitvā tthitasālāti vuttaṃ. Mañcakaṃ paññapehīti tasmīṃ kira uyyāne rājakulassa sayanamañco atthi, taṃ sandhāya paññapehīti āha. Theropi taṃyeva paññapetvā adāsi.

Kilantosmi, ānanda, nipajjissāmīti tathāgatassa hi -

“Gocari kaḷāpo gaṅgeyyo, piṅgalo pabbateyyako;
Hemavato ca tambo ca, mandākinī uposatho;
Chaddantoyeva dasamo, ete nāgānamuttamā”ti. -

Ettha yaṃ dasannaṃ gocarisaṅkhātānaṃ pakatihatthīnaṃ balaṃ, taṃ ekassa kaḷāpassāti. Evaṃ dasaguṇavaḍḍhitāya gaṇanāya pakatihatthīnaṃ koṭisahasabalappamāṇaṃ balaṃ, taṃ sabbampi cundassa piṇḍapātaṃ paribhuttakālato paṭṭhāya caṅgavāre pakkhittaḍḍakaṃ viya parikkhayaṃ gataṃ. Pāvānagarato tīṇi gāvutāni kusinārānagaraṃ, etasmīṃ antare pañcavīsatiyā tthānesu nisīditvā mahatā ussāhena āgacchantopi sūriyassa atthaṅgamitavelāyaṃ sañjhāsamaye bhagavā sālavanaṃ pavittṭho. Evaṃ rogo sabbam ārogyaṃ maddanto āgacchati. Etamatthaṃ dassento viya sabbalokassa saṃvegakaraṃ vācam bhāsanto - “kilantosmi, ānanda, nipajjissāmī”ti āha.

Kasmā pana bhagavā evaṃ mahantena ussāhena idhāgato, kiṃ aññattha na sakkā parinibbāyitunti? Parinibbāyituṃ nāma na katthaci na sakkā, tīhi pana kāraṇehi idhāgato, idaṇhi bhagavā evaṃ passati - “mayi aññattha parinibbāyante mahāsudassanasuttassa atthupatti na bhavissati, kusinārāyaṃ pana parinibbāyante yamaṃ devaloke anubhavitabbaṃ sampattiṃ manussalokeyeva anubhaviṃ, taṃ dvīhi bhāṇavārehi maṇḍetvā desessāmi, taṃ me sutvā bahū janā kusalaṃ kātappaṃ maññissanti”ti.

Aparampi passati - “maṃ aññattha parinibbāyantaṃ subhaddo na passissati, so ca buddhaveneyyo, na sāvakaveneyyo; na taṃ sāvakā vinetuṃ sakkonti. Kusinārāyaṃ parinibbāyantaṃ pana maṃ so upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchissati, pañhāvissajjanapariyosāne ca saraṇesu patitṭhāya mama santike pabbajjañca upasampadañca labhitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā mayi dharmāneyeva arahattaṃ patvā pacchimasāvako bhavissati”ti.

Aparampi passati - “mayi aññattha parinibbāyante dhātubhājanīye mahākalaho bhavissati, lohitaṃ nadī viya sandissati. Kusinārāyaṃ parinibbute doṇabrāhmaṇo taṃ vivādaṃ vūpasametvā dhātuyo vibhajissati”ti. Imehi tīhi kāraṇehi bhagavā evaṃ mahantena ussāhena idhāgatoti veditabbo.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogīseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, tathāgataseyyāti catasso seyyā.

Tattha - “yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī”ti ayam kāmabhogīseyyā. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇena passena sayantā nāma natthi.

“Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī”ti ayam petaseyyā. Appamaṃsalohitattā hi petā aṭṭhisāṅghāṭajaṭitā ekena passena sayitum na sakkonti, uttānāva senti.

“Sīho, bhikkhave, migarājā dakkhiṇena passena seyyaṃ kappeti...pe... attamano hotī”ti ayam sīhaseyyā. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimāpāde ekasmiṃ ṭhāne, pacchimāpāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimāpādapacchimāpādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimāpādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati. Divasaṃ sayitvāpi pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimāpādādīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti - “na yidaṃ tuyhaṃ jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpa”nti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana - “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamida”nti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattum sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati.

“Catutthajjhānaseyyā pana tathāgatassa seyyāti vuccati”. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussadairiyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ. Accādhāyāti atiādhāya, īsakaṃ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, seyyā phāsu hoti. Tasmā evaṃ nipajji. Anuṭṭhānaseyyaṃ upagatattā panettha - “uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā”ti na vuttaṃ. Kāyavasena cettha anuṭṭhānaṃ veditabbaṃ, niddāvasena pana taṃ rattim bhagavato bhavaṅgassa okāsoyeva nāhosi. Paṭhamayāmasmiñhi mallānaṃ dhammadesanā ahosi, majjhimayāme subhaddassa pacchimaṃ bhikkhusaṅghaṃ ovadi, balavapaccūse parinibbāyi.

Sabbaphāliphullāti sabbe samantato pupphitā mūlato paṭṭhāya yāva aggā ekacchannā ahesum, na kevalaṅca yamakasālāyeva, sabbepi rukkhā sabbapāliphullāva ahesum. Na kevalaṅhi tasmimyeva uyyāne, sakalañhipi dasasahassacakkavāle pupphūpagā pupphaṃ gaṇhiṃsu, phalūpagā phalaṃ gaṇhiṃsu, sabbarukkhānaṃ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, vallīsu vallipadumāni, ākāsesu ākāsapadumāni pathavītaṃ bhinditvā daṇḍapadumāni pupphiṃsu. Sabbo mahāsamuddo pañcavaṇṇapadumasañchanno ahosi. Tiyojanasahassavitthato himavā ghanabaddhamorapiñchakalāpo viya, nīrantaraṃ mālādāmagavacchiko viya, suṭṭhu pīletvā ābaddhapupphavaṭaṃsako viya, supūritaṃ pupphacaṅkoṭakaṃ viya ca atiramaṇīyo ahosi.

Te tathāgatassa sarīraṃ okirantīti te yamakasālā bhummadevatāhi sañcalitakhandhasākhaviṭapā tathāgatassa sarīraṃ avakiranti, sarīrassa upari pupphāni vikirantīti attho. Ajjhokirantīti ajjhottharantā viya kiranti. Abhippakirantīti abhiṇhaṃ punappunaṃ pakirantiyeva. Dibbānīti devaloke nandapokkharāṇīsambhavāni, tāni honti suvaṇṇavaṇṇāni paṇṇacchattappamāṇapattāni, mahātumbamattaṃ reṇum gaṇhanti. Na kevalaṅca mandārapupphāneva, aññānīpi pana dibbāni pāricchattakakoviḷārapupphādīni suvaṇṇacaṅkoṭakāni pūretvā cakkavālamukhavaṭṭiyampi tidasapurepi brahmalokepi ṭhitāhi devatāhi pavitṭhāni, antalikkhā patanti. Tathāgatassa sarīranti antarā

avikiññāneva āgantvā pattakiññajakkhareñucunñehi tathāgatassa sarīrameva okiranti.

Dibbānīpi candanacunñānīti devatānaṃ upakappanacandanacunñāni. Na kevalaṇca devatānaṃyeva, nāgasupaññamanussānampi upakappanacandanacunñāni. Na kevalaṇca candanacunñāneva,
kāḷānūsārikalohitacandanādisabbadibbagandhajālacunñāni,
haritālaañjanasuvāṇṇarajatacunñāni sabbadibbagandhavāsavikatiyo
suvāṇṇarajatādisamugge pūretvā cakkavāḷamukhavaṭṭiādīsu ṭhitāhi devatāhi
paviṭṭhāni antarā avippakiritvā tathāgatasseva sarīraṃ okiranti.

Dibbānīpi tūriyānīti devatānaṃ upakappanatūriyāni. Na kevalaṇca tāniyeve,
sabbānīpi tantibaddhacammaṃpariyonaddhaghanasusirabhedāni
dasasahassacakkavāḷesu devanāgasupaññamanussānaṃ tūriyāni ekacakkavāḷe
sannipatitvā antalikkhe vajjantīti veditabbāni.

Dibbānīpi saṅgītānīti varuṇavāraṇadevatā kira nāmetā dīghāyukā devatā -
“mahāpuriso manussapathe nibbattitvā buddho bhavissatī”ti sutvā
“paṭisandhiggahaṇadivase naṃ gahetvā gamissāmā”ti mālaṃ ganthetumārabhiṃsu.
Tā ganthamānāva - “mahāpuriso mātukucchiyaṃ nibbatto”ti sutvā “tumhe kassa
ganthathā”ti vuttā “na tāva niṭṭhāti, kucchito nikkhamanadivase gaṇhitvā
gamissāmā”ti āhaṃsu. Punapi “nikkhanto”ti sutvā “mahābhinnikkhamanadivase
gamissāmā”ti. Ekūnatīṃsavassāni ghare vasitvā “ajja mahābhinnikkhamanaṃ
nikkhanto”tipi sutvā “abhisambodhidivase gamissāmā”ti. Chabbassāni padhānaṃ
katvā “ajja abhisambuddho”tipi sutvā “dhammacakkappavattanadivase
gamissāmā”ti. “Sattasattāhāni bodhimaṇḍe vītināmetvā isipatanaṃ gantvā
dhammacakkaṃ pavattita”ntipi sutvā “yamakapāṭihāriyadivase gamissāmā”ti. “Ajja
yamakapāṭihāriyaṃ karī”tipi sutvā “devorohaṇadivase gamissāmā”ti. “Ajja
devorohaṇaṃ karī”tipi sutvā “āyusañkhārossajjane gamissāmā”ti. “Ajja
āyusañkhāraṃ ossajī”tipi sutvā “na tāva niṭṭhāti, parinibbānadivase gamissāmā”ti.
“Ajja bhagavā yamakasālānamantare dakkhiṇena passena sato sampajāno
sīhaseyyaṃ upagato balavapaccūsasamaye parinibbāyissati. Tumhe kassa
ganthathā”ti sutvā pana - “kinnāmetaṃ, ‘ajjeva mātukucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi,
ajjeva mātukucchito nikkhami, ajjeva mahābhinnikkhamanaṃ nikkhami, ajjeva buddho
ahosi, ajjeva dhammacakkaṃ pavattayi, ajjeva yamakapāṭihāriyaṃ akāsi, ajjeva
devalokā otiṇṇo, ajjeva āyusañkhāraṃ ossaji, ajjeva kira parinibbāyissatī”ti. Nanu
nāma dutiyadivase yāgupānakālamattampi ṭhātabbaṃ assa. Dasa pāramiyo pūretvā
buddhattaṃ pattassa nāma ananucchavikameta”nti apariniṭṭhitāva mālāyo gahetvā
āgamma anto cakkavāḷe okāsaṃ alabhamānā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ lambitvā
cakkavāḷamukhavaṭṭiyāva ādhāvantiyo hatthena hatthaṃ gīvāya gīvaṃ gahetvā tīṇi
ratanāni ārabba dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni chabbaññarasmiyo dasa pāramiyo
aḍḍhachattāni jātakasatāni cuddasa buddhañāṇāni ārabba gāyitvā tassa tassa
avasāne “mahāyaso, mahāyaso”ti vadanti. Idametaṃ paṭicca vuttaṃ - “dibbānīpi
saṅgītāni antalikkhe vattanti tathāgatassa pūjāyā”ti.

199. Bhagavā pana yamakasālānaṃ antarā dakkhiṇena passena nipannoyeva
pathavītalato yāva cakkavāḷamukhavaṭṭiyā, cakkavāḷamukhavaṭṭito ca yāva
brahmalokā sannipatitāya parisāya mahantaṃ ussāhaṃ disvā āyasmato ānandassa

ārocesi. Tena vuttaṃ - “atha kho bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ...pe... tathāgatassa pūjāyā”ti. Evaṃ mahāsakkāraṃ dassetvā tenāpi attano asakkatabhāvameva dassanto na kho, ānanda, ettāvatātiādīmāha.

Idaṃ vuttaṃ hoti - “ānanda, mayā dīpaṅkarapādamūle nipannena aṭṭha dhamme samodhānetvā abhinīhāraṃ karontena na mālāgandhatūriyasaṅgītānaṃ atthāya abhinīhāro kato, na etadatthāya pāramiyo pūritā. Tasmā na kho ahaṃ etāya pūjāya pūjito nāma homī”ti.

Kasmā pana bhagavā aññattha ekaṃ umāpupphamattampi gahetvā buddhagūṇe āvajjetvā katāya pūjāya buddhaññenāpi aparicchinnaṃ vipākaṃ vaṇṇetvā idha evaṃ mahantaṃ pūjaṃ paṭikkhipatīti? Parisānuggahena ceva sāsanaṃ ca ciraṭṭhitikāmatāya. Sace hi bhagavā evaṃ na paṭikkhipeyya, anāgate sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ na paripūressanti, samādhissa āgataṭṭhāne samādhiṃ na paripūressanti, vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanāgabbhaṃ na gāhāpessanti. Upaṭṭhāke samādapetvā pūjaṃyeva kārentā viharissanti. Āmisapūjā ca nāmesā sāsanaṃ ekadivasampi ekayāgupānakālamattampi sandhāretuṃ na sakkoti. Mahāvihārasadisañhi vihārasahassaṃ mahācetiyaṃsadisañca cetiyasahassampi sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti. Yena kammaṃ kataṃ, tasseva hoti. Sammāpaṭipatti pana tathāgatassa anucchavikā pūjā. Sā hi tena patthitā ceva, sakkoti sāsanañca sandhāretuṃ, tasmā taṃ dassento yo kho ānandātiādīmāha.

Tattha dhammānudhammapaṭipannoti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṃ pubbabhāgaṭipadaṃ paṭipanno. Sāyeva pana paṭipadā anucchavikattā “sāmīci”ti vuccati. Taṃ sāmīciṃ paṭipannoti sāmīcippaṭipanno. Tameva pubbabhāgaṭipadāsaṅkhātāṃ anudhammaṃ carati pūretīti anudhammacārī.

Pubbabhāgaṭipadāti ca sīlaṃ ācārapaññatti dhutaṅgasamādānaṃ yāva gotrabhuto sammāpaṭipadā veditabbā. Tasmā yo bhikkhu chasu agāraṃvesu paṭiṭṭhāya paññattiṃ atikkamati, anesanāya jīvikaṃ kappeti, ayaṃ na dhammānudhammapaṭipanno. Yo pana sabbaṃ attano paññattaṃ sikkhāpadaṃ jinavelaṃ jinamariyādaṃ jīnakālasuttaṃ aṇumattampi na vītikkamati, ayaṃ dhammānudhammapaṭipanno nāma. Bhikkhuniyāpi eseṃ nayo. Yo upāsako pañca verāni dasa akusalakammapathe samādāya vattati appeti, ayaṃ na dhammānudhammapaṭipanno. Yo pana tīsu saraṇesu, pañcasupi sīlesu, dasasu sīlesu paripūrakārī hoti, māsassa aṭṭha uposathe karoti, dānaṃ deti, gandhapūjaṃ mālāpūjaṃ karoti, mātaraṃ pitaraṃ upaṭṭhāti, dhammike samaṇabrāhmaṇe upaṭṭhāti, ayaṃ dhammānudhammapaṭipanno nāma. Upāsikāyapi eseṃ nayo.

Paramāya pūjāyāti uttamāya pūjāya. Ayañhi nirāmisapūjā nāma sakkoti mama sāsanaṃ sandhāretuṃ. Yāva hi imā catasso parisā maṃ imāya pūjessanti, tāva mama sāsanaṃ majjhe nabhassa puṇṇacando viya virocissatīti dasseti.

Upavāṇattheravaṇṇanā

200. Apasāresīti apanesi. Apehīti apagaccha. Thero ekavacaneneva tālavaṇṇaṃ nikkhipitvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Upaṭṭhākotīdi paṭhamabodhiyaṃ anibaddhupaṭṭhākabhāvaṃ sandhāyāha. Ayaṃ, bhante, āyasmā upavāṇoti evaṃ therena vutte ānando upavāṇassa sadosabhāvaṃ sallakkheti, ‘handassa niddosabhāvaṃ kathessāmī’ti bhagavā yebhuyyena ānandātiādīmāha. Tattha

yebhuyyenāti idaṃ asaṇṇasattānañceva arūpadevatānañca ohīnabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Apphuṭoti asaṃphuṭṭho abharito vā. Bhagavato kira āsannapadesa vālaggamatte okāse sukhumattabhāvaṃ māpetvā dasa dasa mahesakkhā devatā aṭṭhaṃsu. Tāsaṃ parato vīsati vīsati. Tāsaṃ parato tiṃsati tiṃsati. Tāsaṃ parato cattālīsaṃ cattālīsaṃ. Tāsaṃ parato paññāsaṃ paññāsaṃ. Tāsaṃ parato saṭṭhi saṭṭhi devatā aṭṭhaṃsu. Tā aññamaññaṃ hatthena vā pādena vā vatthena vā na byābādhenti. “Apehi maṃ, mā ghaṭṭehi”ti vattabbākāraṃ nāma natthi. “Tā kho pana devatāyo dasapi hutvā vīsatipi hutvā tiṃsampi hutvā cattālīsampi hutvā paññāsampi hutvā āraggakoṭīnitudanamattepi tiṭṭhanti, na ca aññamaññaṃ byābādhenti”ti vuttasadisāva ahesuṃ. Ovārentoti āvārento. Thero kira pakatiyāpi mahāsārīro hatthipotakasado. So paṃsukulācīvaraṃ pārupitvā atimahā viya ahoṣi.

Tathāgataṃ dassanāyāti bhagavato mukhaṃ daṭṭhuṃ alabhamānā evaṃ ujjhāyimsu. Kiṃ pana tā therāṃ vinivijja passituṃ na sakkonti? Āma, na sakkonti. Devatā hi puthujjane vinivijja passituṃ sakkonti, na khīṇāsava. Therassa ca mahesakkhatāya tejussadatāya upagantumpi na sakkonti. Kasmā pana therova tejussado, na aññe arahantoti? Yasmā kassapabuddhassa cetiye ārakkhadevatā ahoṣi.

Vipassimhi kira sammāsambuddhe parinibbute ekagghanasuvaṇṇakkhandhasadisassa dhātusārīrassa ekameva cetiyaṃ akaṃsu, dīghāyukabuddhānañhi ekameva cetiyaṃ hoti. Taṃ manussā ratanāyāmāhi vidatthivittatāhi dvaṅgulabahalāhi suvaṇṇiṭṭhakāhi haritālena ca manasilāya ca mattikākiccaṃ tilatelenēva udakakiccaṃ sādhetvā yojanappamāṇaṃ uṭṭhapesuṃ. Tato bhumā devatā yojanappamāṇaṃ, tato ākāsaṭṭhakadevatā, tato uṇhavalāhakadevatā, tato abbhavalāhakadevatā, tato cātumahārājikā devatā, tato tāvatimsā devatā yojanappamāṇaṃ uṭṭhapesunti evaṃ sattayojanikaṃ cetiyaṃ ahoṣi. Manussesu mālāgandhavatthādīni gahetvā āgatesu ārakkhadevatā gahetvā tesāṃ passantānaṃyeva cetiyaṃ pūjesi.

Tadā ayaṃ thero brāhmaṇamahāsālo hutvā ekaṃ pītakaṃ vatthaṃ ādāya gato. Devatā tassa hatthato vatthaṃ gahetvā cetiyaṃ pūjesi. Brāhmaṇo taṃ disvā pasannacitto “ahampi anāgate evarūpassa buddhassa cetiye ārakkhadevatā homī”ti patthanaṃ katvā tato cuto devaloke nibbatti. Tassa devaloke ca manussaloke ca saṃsaranasseva kassapo bhagavā loke uppajjitvā parinibbāyi. Tassāpi ekameva dhātusārīraṃ ahoṣi. Taṃ gahetvā yojanikaṃ cetiyaṃ kāresuṃ. So tattha ārakkhadevatā hutvā sāsane antarahite sagge nibbattitvā amhākaṃ bhagavato kāle tato cuto mahākule paṭisandhiṃ gahetvā nikkhamma pabbajitvā arahattaṃ patto. Iti cetiye ārakkhadevatā hutvā āgatattā thero tejussadoti veditabbo.

Devatā, ānanda, ujjhāyantīti iti ānanda, devatā ujjhāyanti, na mayhaṃ puttassa añño koci doso atthīti dasseti.

201. Kathaṃbhūtā pana, bhanteti kasmā āha? Bhagavā tumhe - “devatā ujjhāyantī”ti vadatha, kathaṃ bhūtā pana tā tumhe manasi karoṭha, kiṃ tumhākaṃ parinibbānaṃ adhivāsentīti pucchati. Atha bhagavā - “nāhaṃ adhivāsanakāraṇaṃ vadāmi”ti tāsāṃ anadhivāsanabhāvaṃ dassento santānandātiādimaḥa.

Tattha ākāse pathavīsaṇṇiniyoti ākāse pathaviṃ māpetvā tattha pathavīsaṇṇiniyo. Kandantīti rodanti. Chinnapātaṃ papatantīti majjhe chinnā viya hutvā yato vā tato vā papatanti. Āvaṭṭantīti āvaṭṭantiyo patitaṭṭhānameva āgacchanti. Vivaṭṭantīti patitaṭṭhānato parabhāgaṃ vaṭṭamānā gacchanti. Apica dve pāde pasāretvā sakīṃ

purato sakim pacchato sakim vāmato sakim dakkhiṇato saṃparivattamānāpi -
“āvaṭṭanti vivaṭṭanti”ti vuccanti. Santānanda, devatā pathaviyaṃ pathavīsaññiniyoti
pakatipathavī kira devatā dhāretuṃ na sakkoti. Tattha hatthako brahmā viya devatā
osīdanti. Tenāha bhagavā - “oḷārikaṃ hatthaka, attabhāvaṃ abhinimmināhi”ti.
Tasmā yā devatā pathaviyaṃ pathaviṃ māpesuṃ, tā sandhāyetuṃ vuttaṃ -
“pathaviyaṃ pathavīsaññiniyo”ti.

Vītarāgāti pahīnadomanassā silāthambhasadisā anāgāmikhīṇāsavadevatā.

Catusaṃvejanīyaṭṭhānavanṇanā

202. Vassaṃvuṭṭhāti buddhakāle kira dvīsu kālesu bhikkhū sannipatanti upakaṭṭhāya
vassūpanāyikāya kammaṭṭhānaggahaṇatthaṃ, vuṭṭhavassā ca
gahitakammaṭṭhānānuyogena nibbattitavisesārocanatthaṃ. Yathā ca buddhakāle,
evaṃ tambapaṇṇidīpepi apāraṅgāya bhikkhū lohapāsāde sannipatiṃsu,
pāraṅgāya bhikkhū tissamahāvihāre. Tesu apāraṅgāya bhikkhū
saṅkārachaḍḍakasammajjaniyo gahetvā āgantvā mahāvihāre sannipatitvā cetiye
sudhākammaṃ katvā - “vuṭṭhavassā āgantvā lohapāsāde sannipatathā”ti vattaṃ
katvā phāsukaṭṭhānesu vasitvā vuṭṭhavassā āgantvā lohapāsāde
pañcanikāyamaṇḍale, yesaṃ pāḷi paguṇā, te pāḷiṃ sajjhāyanti. Yesaṃ aṭṭhakathā
paguṇā, te aṭṭhakathaṃ sajjhāyanti. Yo pāḷiṃ vā aṭṭhakathaṃ vā virādheti, taṃ -
“kassa santike tayā gahita”nti vicāretvā ujum katvā gāhāpentī. Pāraṅgāvāsini
tissamahāvihāre evameva karonti. Evaṃ dvīsu kālesu sannipatitesu bhikkhūsu ye
pure vassūpanāyikāya kammaṭṭhānaṃ gahetvā gatā visesārocanatthaṃ āgacchanti,
evarūpe sandhāya “pubbe bhante vassaṃvuṭṭhā”tiādimāha.

Manobhāvanīyeti manasā bhāvite sambhāvite. Ye vā mano manaṃ bhāventi
vaḍḍhenti rāgarajādīni pavāhenti, evarūpeti attho. Thero kira vattasampanno
mahallakaṃ bhikkhuṃ disvā thaddho hutvā na nisīdati, paccuggamaṃ katvā
hatthato chattañca pattacīvarañca gahetvā pīṭhaṃ papphoṭetvā deti, tattha
nisinnassa vattaṃ katvā senāsanaṃ paṭijaggitvā deti. Navakaṃ bhikkhuṃ disvā
tuṇhībhuṭo na nisīdati, samīpe ṭhatvā vattaṃ karoti. So tāya vattapaṭipattiya
aparihāniṃ patthayamāno evamāha.

Atha bhagavā - “ānando manobhāvanīyānaṃ dassanaṃ na labhissāmi”ti cinteti,
handassa, manobhāvanīyānaṃ dassanaṭṭhānaṃ ācikkhissāmi, yattha vasanto ito cito
ca anāhiṇḍitvā lacchatī manobhāvanīye bhikkhū dassanāyāti cintetvā
cattārimānītiādimāha.

Tattha saddhassāti buddhādīsu pasannacittassa vattasampannassa, yassa pāto
paṭṭhāya cetiyaṅgaṇavattādīni sabbavattāni katāneva paññāyanti. Dassanīyānīti
dassanārahāni dassanatthāya gantabbāni. Saṃvejanīyānīti saṃvegajanakāni.
Ṭhānānīti kāraṇāni, padesaṭṭhānāneva vā.

Ye hi kecīti idaṃ cetiyacārikāya satthakabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Tattha
cetiyaṭṭhānaṃ āhiṇḍantāti ye ca tāva tattha tattha cetiyaṅgaṇaṃ sammajjantā,
āsanāni dhovantā bodhimhi udakaṃ siṅcantā āhiṇḍanti, tesu vattabbameva natthi
asukavihāre “cetiyaṃ vandissāmā”ti nikkhamitvā pasannacittā antarā kālaṅkarontāpi
anantarāyena sagge patitṭhahissanti yevāti dasseti.

Ānandapucchākathāvanṇanā

203. Adassanaṃ, ānandāti yadetaṃ mātugāmassa adassanaṃ, ayamettha uttamā paṭipattīti dasseti. Dvāraṃ pidahitvā senāsane nisinno hi bhikkhu āgantvā dvāre ṭhitampi mātugāmaṃ yāva na passati, tāvassa ekaṃseneva na lobho uppajjati, na cittaṃ calati. Dassane pana satiyeva tadubhayampi assa. Tenāha - “adassanaṃ ānandā”ti. Dassane bhagavā sati kathanti bhikkhaṃ gahetvā upagataṭṭhānādīsu dassane sati kathaṃ paṭipajjitabbanti pucchati. Atha bhagavā yasmā khaggaṃ gahetvā - “sace mayā saddhiṃ ālapasi, ettheva te sīsaṃ pāṭessāmī”ti ṭhitapurisena vā, “sace mayā saddhiṃ ālapasi, ettheva te maṃsaṃ murumurāpetvā khādissāmī”ti ṭhitayakkhiniyā vā ālapituṃ varaṃ. Ekasseva hi attabhāvassa tappaccayā vināso hoti, na apāyesu aparicchinnadukkhānubhavanaṃ. Mātugāmena pana ālāpasallāpe sati vissāso hoti, vissāse sati otāro hoti, otiṇṇacitto sīlabyasanaṃ patvā apāyapūraṃ hoti; tasmā anālāpoti āha. Vuttampi cetaṃ -

“Sallape asihatthena, pisācenāpi sallape;
Āsivisampi āsīde, yena daṭṭho na jīvati;
Na tveva eko ekāya, mātugāmena sallape”ti.

Ālapantena panāti sace mātugāmo divasaṃ vā pucchati, sīlaṃ vā yācati, dhammaṃ vā sotukāmo hoti, pañhaṃ vā pucchati, tathārūpaṃ vā panassa pabbajitehi kattabbakammaṃ hoti, evarūpe kāle anālāpantaṃ “mūgo ayaṃ, badhiro ayaṃ, bhutvāva baddhamukho nisīdatī”ti vadati, tasmā avassaṃ ālapitabbaṃ hoti. Evaṃ ālapantena pana kathaṃ paṭipajjitabbanti pucchati. Atha bhagavā - “etha tumhe, bhikkhave, mātumattīsu mātucittaṃ upaṭṭhapetha, bhaginimattīsu bhaginiccittaṃ upaṭṭhapetha, dhītumattīsu dhītucittaṃ upaṭṭhapethā”ti imaṃ ovādaṃ sandhāya sati, ānanda, upaṭṭhapetabbāti āha.

204. Abyāvaṭāti atantibaddhā nirussukkā hotha. Sāratthe ghaṭathāti uttamatthe arahatte ghaṭetha. Anuyuñjathāti tadadhigamāya anuyogaṃ karoṭha. Appamattāti tattha avippamuṭṭhasatī. Vīriyātāpayogena ātāpino. Kāye ca jīvite ca nirapekkhatāya pahitattā pesitacittā viharatha.

205. Kathaṃ pana, bhanteti tehi khattiyapaṇḍitādīhi kathaṃ paṭipajjitabbaṃ. Addhā maṃ te paṭipucchissanti - “kathaṃ, bhante, ānanda tathāgatassa sarīre paṭipajjitabba”nti; “tesāhaṃ kathaṃ paṭivacanaṃ demī”ti pucchati. Ahatena vatthenāti navena kāsikavatthena. Vihatena kappāsenāti supothitena kappāsenā. Kāsikavatthañhi sukhumattā telaṃ na gaṇhāti, kappāso pana gaṇhāti. Tasmā “vihatena kappāsenā”ti āha. Āyasāyāti sovaṇṇāya. Sovāṇṇaṃhi idha “ayasa”nti adhippetam.

Thūpārahapuggalavaṇṇanā

206. Rājā cakkavattīti ettha kasmā bhagavā agāramajjhe vasitvā kālaṅkatassa rañño thūpārahaṃ anujānāti, na sīlavato puthujjanaṃ bhikkhussāti? Anacchariyattā. Puthujjanabhikkhūnañhi thūpe anuññāyamāne tambapaṇṇidīpe tāva thūpānaṃ okāso na bhavēyya, tathā aññesu ṭhānesu. Tasmā “anacchariyā te bhavissanti”ti nānujānāti. Rājā cakkavattī ekova nibbattati, tenassa thūpo acchariyo hoti. Puthujjanasīlavato pana parinibbutabhikkhuno viya mahantampi sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatiyeva.

Ānandaacchariyadhammavaṇṇanā

207. Vihāranti idha maṇḍalamālo vihāroti adhippeto, taṃ pavisitvā. Kapisīsanti dvārabāhakoṭiyaṃ ṭhitaṃ aggaḷarukkhaṃ. Rodamāno aṭṭhāsīti so kirāyasmā cintesi - “satthārā mama saṃvegajanakaṃ vasanaṭṭhānaṃ kathitaṃ, cetiyacārikāya sātthakabhāvo kathito, mātugāme paṭipajjitabbapaṇho vissajjito, attano sarīre paṭipatti akkhātā, cattāro thūpārahā kathitā, dhuvam ajja bhagavā parinibbāyissatī”ti, tassevaṃ cintayato balavadomanassaṃ uppajji. Athassa etadahosi - “bhagavato santike rodanaṃ nāma aphāsukaṃ, ekamantaṃ gantvā sokaṃ tanukaṃ karissāmī”ti, so tathā akāsi. Tena vuttaṃ - “rodamāno aṭṭhāsī”ti.

Ahañca vatamhīti ahañca vata amhi, ahaṃ vatamhītipi pāṭho. Yo mama anukampakoti yo maṃ anukampati anusāsati, sve dāni paṭṭhāya kassa mukhadhovanam dassāmi, kassa pāde dhovissāmi, kassa senāsanaṃ paṭijaggissāmi, kassa pattacīvaram gahetvā vicarissāmīti bahum vilapi. Āmantesīti bhikkhusaṅghassa antare theram adisvā āmantesi.

Mettena kāyakammenāti mettacittavasena pavattitena mukhadhovanadānādikāyakammena. Hitenāti hitavuddhiyā katena. Sukhenāti sukhasomanasseneva katena, na dukkhinā dummanena hutvāti attho. Advayenāti dve koṭṭhāse katvā akatena. Yathā hi eko sammukhāva karoti na parammukhā, eko parammukhāva karoti na sammukhā evaṃ vibhāgaṃ akatvā katenāti vuttaṃ hoti. Appamāñenāti pamāṇavirahitena. Cakkavāḷampi hi atisambādham, bhavaggampi atinīcam, tayā kataṃ kāyakammameva bahunti dasseti.

Mettena vacīkammenāti mettacittavasena pavattitena mukhadhovanakālārocanādinā vacīkammena. Api ca ovādam sutvā - “sādhu, bhante”ti vacanampi mettaṃ vacīkammameva. Mettena manokammenāti kālasseva sarīrapaṭijagganaṃ katvā vivittāsane nisīditvā - “satthā arogo hotu, abyāpajjo sukhī”ti evaṃ pavattitena manokammena. Katapuññosīti kappasatasahassaṃ abhinīhārasampannosīti dasseti. Katapuññosīti ca ettāvatā vissattho mā pamādamāpajji, atha kho padhānamanuyuñja. Evañhi anuyutto khippaṃ hohisi anāsavo, dhammasaṅgītikāle arahattaṃ pāpuñissasi. Na hi mādisassa katapāricariyā nipphalā nāma hotīti dasseti.

208. Evañca pana vatvā mahāpathaviṃ pattharanto viya ākāsaṃ vitthārento viya cakkavāḷagiriṃ osārento viya sineruṃ ukkhipento viya mahājambuṃ khandhe gahetvā cārento viya āyasmato ānandassa guṇakathaṃ ārabhanto atha kho bhagavā bhikkhū āmantesi. Tattha “yepi te, bhikkhave, etarahī”ti kasmā na vuttaṃ? Aññassa buddhassa natthitāya. Eteneva cetam veditabbaṃ - “yathā cakkavāḷantarepi añño buddho natthī”ti. Paṇḍitoti byatto. Medhāvīti khandhadhātuāyatanādīsū kusalo.

209. Bhikkhuparisā ānandaṃ dassanāyāti ye bhagavantaṃ passitukāmā theram upasaṅkamanti, ye ca “āyasmā kirānando samantapāsādikā abhirūpo dassanīyo bahussuto saṅghasobhano”ti therassa guṇe sutvā āgacchanti, te sandhāya “bhikkhuparisā ānandaṃ dassanāya upasaṅkamantī”ti vuttaṃ. Esa nayo sabbattha. Attamanāti savanena no dassanaṃ sametīti sakamanā tuṭṭhacittā. Dhammanti “kacci, āvuso, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci yoniso manasikārena kammaṃ karotha, ācariyupajjhāye vattaṃ pūrethā”ti evarūpaṃ paṭisanthāradhammaṃ. Tattha bhikkhunīsū - “kacci, bhaginiyo, aṭṭha garudhamme samādāya vattathā”ti idampi nānākaraṇaṃ hoti. Upāsakesu āgatesu “upāsaka, na te kacci sīsaṃ vā aṅgaṃ vā rujjati, arogā te puttabhātaro”ti na evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Evaṃ pana karoti -

“kathaṃ upāsakā tīṇi saraṇāni pañca sīlāni rakkhatha, māsassa aṭṭha uposathe karotha, mātāpitūnaṃ upaṭṭhānavattaṃ pūretha, dhammikasamaṇabrāhmaṇe paṭijaggathā”ti. Upāsikāsupi eseva nayo.

Idāni ānandattherassa cakkavattinā saddhiṃ upamaṃ karonto cattārome bhikkhaviādimāha. Tattha khattiyāti abhisittā ca anabhisittā ca khattiyajātikā. Te kira - “rājā cakkavattī nāma abhirūpo dassanīyo pāsādiko ākāsenā vicaranto rajjaṃ anusāsati dhammiko dhammarājā”ti tassa guṇakathaṃ sutvā “savanena dassanampi sama”nti attamanā honti. Bhāsati kathento - “kathaṃ, tātā, rājadhammaṃ pūretha, paveṇiṃ rakkhathā”ti paṭisanthāraṃ karoti. Brāhmaṇesu pana - “kathaṃ ācariyā mante vācetha, kathaṃ antevāsikā mante gaṇhanti, dakkhiṇaṃ vā vatthāni vā kapilaṃ vā alatthā”ti paṭisanthāraṃ karoti. Gahapatīsu - “kathaṃ tātā, na vo rājakulato daṇḍena vā balinā vā pīlā atthi, sammā devo dhāraṃ anupaveccati, sassāni sampajjantī”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Samaṇesu - “kathaṃ, bhante, pabbajitaparikkhārā sulabhā, samaṇadhamme na pamajjathā”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti.

Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā

210. Khuddakanagaraketi nagarapatirūpake sambādhe khuddakanagarake. Ujjaṅgalanagaraketi visamanagarake. Sākhānagaraketi yathā rukkhānaṃ sākāhā nāma khuddakā honti, evameva aññesaṃ mahānagarānaṃ sākāhadise khuddakanagarake. Khattiyamahāsālāti khattiyamahāsārappattā mahākhattiyā. Esa nayo sabbattha.

Tesu khattiyamahāsālā nāma yesaṃ koṭṭisatampi koṭṭisahassampi dhanāṃ nikhaṇitvā ṭhapitaṃ, divasaparibbayo ekaṃ kahāpaṇasakaṭaṃ nigacchati, sāyaṃ dve pavisanti. Brāhmaṇamahāsālā nāma yesaṃ asītikoṭṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, divasaparibbayo eko kahāpaṇakumbho nigacchati, sāyaṃ ekasakaṭaṃ pavisati. Gahapatimahāsālā nāma yesaṃ cattālīsakoṭṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, divasaparibbayo pañca kahāpaṇambaṇāni nigacchanti, sāyaṃ kumbho pavisati.

Mā hevaṃ, ānanda, avacāti ānanda, mā evaṃ avaca, na imaṃ “khuddakanagara”nti vattabbaṃ. Ahañhi imasseva nagarassa sampattiṃ kathetuṃ - “anekavāraṃ tiṭṭhaṃ nisīdaṃ mahantena ussāhena, mahantena parakkamena idhāgato”ti vatvā bhūtapubbantiādimāha. Subhikkhāti khajjabhojjasampannā. Hatthisaddenāti ekasmiṃ hatthimhi saddaṃ karonte caturāsītihatthisahassāni saddaṃ karonti, iti hatthisaddena avivittā, hoti, tathā assasaddena. Puññavanto panettha sattā catusindhavayuttehi rathehi aññamaññaṃ anubandhamānā antaravīthīsu vicaranti, iti rathasaddena avivittā hoti. Niccaṃ payojitāneva panettha bheriādīni tūriyāni, iti bherisaddādīhipi avivittā hoti. Tattha sammasaddoti kaṃsatālasaddo. Pāṇitālasaddoti pāṇinā caturassaambaṇatālasaddo. Kuṭabherisaddotipi vadanti.

Asnātha pivatha khādathāti asnātha pivatha khādatha. Ayaṃ panettha saṅkhepo, bhuñjatha bhoti iminā dasamena saddena avivittā hoti anupacchinnaṃ saddā. Yathā pana aññesu nāgaesu “kacavaraṃ chaḍḍetha, kudālaṃ gaṇhatha, pacchiṃ gaṇhatha, pavāsaṃ gamissāma, taṇḍulapuṭaṃ gaṇhatha, bhattapuṭaṃ gaṇhatha, phalakāvudhādīni sajjāni karoṭhā”ti evarūpā saddā honti, na yidha evaṃ ahoṣīti dasseti.

“Dasamena saddenā”ti ca vatvā “kusāvatī, ānanda, rājadhānī sattahi pākārehi parikkhittā aho”ti sabbam mahāsudassanasuttam niṭṭhāpetvā gaccha tvam ānandātiādīmāha. Tattha abhikkamathāti abhimukhā kamatha, āgacchathāti attho. Kiṃ pana te bhagavato āgatabhāvaṃ na jānantīti? Jānanti. Buddhānaṃ gatagataṭṭhānaṃ nāma mahantaṃ kolāhalaṃ hoti, kenacideva karaṇīyena nisinnattā na āgatā. “Te āgantvā bhikkhusaṅghassa ṭhānanisajjokāsaṃ saṃvidahitvā dassantī”ti tesam santike avelāyampi bhagavā pesesi.

Mallānaṃ vandanāvaṇṇanā

211. Amhākañca noti ettha no kāro nipātamattaṃ. Aghāvinoti uppannadukkhā. Dummanāti anattamanā. Cetodukkhasamappitāti domanassasamappitā. Kulaparivattaso kulaparivattaso ṭhapetvāti ekekaṃ kulaparivattaṃ kulasaṅkhepaṃ vīṭhisabhāgena ceva racchāsabhāgena ca visuṃ visuṃ ṭhapetvā.

Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā

212. Subhaddo nāma paribbājakoti udiccabrāhmaṇamahāsālakulā pabbajito channaparibbājako. Kaṅkhādhammoti vimatidhammo. Kasmā panassa ajja evaṃ aho”ti? Tathāvidhaupanissayattā. Pubbe kira puñṇakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṃ. Te ekatova sassaṃ akaṃsu. Tattha jeṭṭhakassa - “ekasmiṃ sasse navavāre aggasassadānaṃ mayā dātabba”nti aho”si. So vappakāle bījaggaṃ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṃ mantesi - “gabbhakāle gabbhaṃ phāletvā dassāmā”ti kaniṭṭho - “taruṇasassaṃ nāsetukāmosī”ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṃ ṇatvā khettaṃ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṃ phāletvā khīraṃ nīharitvā sappinavanītena saṃyojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṃ kāretvā adāsi, lāyanakāle lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, kalāpādīsu kalāpaggaṃ, khalaggaṃ, khalabhaṇḍaggaṃ, koṭṭhagganti evaṃ ekasasse navavāre aggadānaṃ adāsi. Kaniṭṭho pana uddharitvā adāsi.

Tesu jeṭṭhako aññāsikoṇḍaññatthero jāto. Bhagavā - “kassa nu kho ahaṃ paṭhamam dhammaṃ deseyya”nti olovento “aññāsikoṇḍañño ekasmiṃ sasse nava aggadānāni adāsi, imaṃ aggadhammaṃ tassa desessāmī”ti sabbapaṭhamam dhammaṃ desesi. So aṭṭhārasahi brahmakotīhi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhāsi. Kaniṭṭho pana ohīyitvā pacchā dānassa dinnattā satthu parinibbānakāle evaṃ cintetvā satthāraṃ daṭṭhukāmo aho”si.

Mā tathāgataṃ viheṭhesīti thero kira - “ete aññatitthiyā nāma attano gahaṇameva gaṇhanti, tassa vissajjāpanatthāya bhagavato bahuṃ bhāsamānassa kāyavācāvihesā bhavissati, pakatiyāpi ca kilantoyeva bhagavā”ti maññaṃāno evamāha. Paribbājako - “na me ayaṃ bhikkhu okāsaṃ karoti, atthikena pana anuvattitvā kāretabbo”ti theram anuvattanto dutiyampi tatiyampi āha.

213. Assosi khoti sāṇidvāre ṭhitassa bhāsato pakatisoteneva assosi, sutvā ca pana subhaddasseva atthāya mahatā ussāhena āgatattā alaṃ ānandātiādīmāha. Tattha alanti paṭikkhepatthe nipāto. Aññāpekkhovāti aññātukāmovā hutvā. Abbhaññiṃsūti yathā tesam paṭiññā, tatheva jāniṃsu. Idam vuttaṃ hoti - sace nesaṃ sā paṭiññā niyyānikā, sabbe abbhaññaṃsu, no ce, na abbhaññaṃsu. Tasmā kiṃ tesam paṭiññā niyyānikā, aniyyānikāti ayameva tassa pañhassa attho. Atha bhagavā tesam aniyyānikabhāvakathanena atthābhāvato ceva okāsābhāvato ca “ala”nti

paṭikkhipitvā dhammameva desesi. Paṭhamayāmasmiñhi mallānaṃ dhammaṃ desetvā majjhimayāme subhaddassa, pacchimayāme bhikkhusaṅghaṃ ovaditvā balavapaccūsasamaye parinibbāyissāmicceva bhagavā āgato.

214. Samaṇopi tattha na upalabbhatīti paṭhamo sotāpannasamaṇopi tattha natthi, dutiyo sakadāgāmisamaṇopi, tatiyo anāgāmisamaṇopi, catuttho arahattasamaṇopi tattha natthīti attho. “Imasmiṃ kho”ti purimadesanāya aniyamato vatvā idāni attano sāsanaṃ niyamento āha. Suññā parappavādā samaṇebhīti catunnaṃ maggānaṃ atthāya āraddhavipassakehi catūhi, maggaṭṭhehi catūhi, phalaṭṭhehi catūhīti dvādasahi samaṇehi suññā parappavādā tucchā rittakā. Ime ca subhaddāti ime dvādasā bhikkhū. Sammā vihareyyunti ettha sotāpanno attano adhigataṭṭhānaṃ aññassa kathetvā taṃ sotāpannaṃ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sakadāgāmiādīsu. Sotāpattimaggaṭṭho aññampi sotāpattimaggaṭṭhaṃ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sesamaggaṭṭhesu. Sotāpattimaggaṭṭhāya āraddhavipassako attano paguṇaṃ kammaṭṭhānaṃ kathetvā aññampi sotāpattimaggaṭṭhāya āraddhavipassakaṃ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sesamaggaṭṭhāya āraddhavipassakesu. Idaṃ sandhāyāha - “sammā vihareyyu”nti. Asuñño loko arahantehi assāti naḷavanaṃ saravanaṃ viya nirantaro assa.

Ekūnatimso vayasāti vayena ekūnatimsavasso hutvā. Yaṃ pabbajinti ettha yanti nipātamattaṃ. Kiṃ kusalanuesīti “kiṃ kusala”nti anuesanto pariyesanto. Tattha - “kiṃ kusala”nti sabbaññutaññānaṃ adhippetam, taṃ gavesantoti attho. Yato ahanti yato paṭṭhāya ahaṃ pabbajito, etthantare samadhikāni paññāsa vassāni hontīti dasseti. Nāyassa dhammassāti ariyamaggadhammassa. Padesavattīti padese vipassanāmagge pavattanto. Ito bahiddhāti mama sāsanaṃ bahiddhā. Samaṇopi natthīti padesavattivipassakopi natthi, paṭhamasamaṇo sotāpannopi natthīti vuttaṃ hoti.

Ye etthāti ye tumhe ettha sāsane satthārā sammukhā antevāsikābhisekena abhisittā, tesam vo lābhā tesam vo suladdhanti. Bāhirasamaye kira yaṃ antevāsikaṃ ācariyo - “imaṃ pabbājehi, imaṃ ovada, imaṃ anusāsā”ti vadati, so tena attano ṭhāne ṭhapito hoti, tasmā tassa - “imaṃ pabbājehi, imaṃ ovada, imaṃ anusāsā”ti ime lābhā honti. Therampi subhaddo tameva bāhirasamayaṃ gahetvā evamāha.

Alattha khoti kathaṃ alattha? Thero kira naṃ ekamantaṃ netvā udakatumbato pāṇiyena sīsaṃ temetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ kathetvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādāpetvā saraṇāni datvā bhagavato santikaṃ ānesi. Bhagavā upasampādetvā kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So taṃ gahetvā uyyānassa ekamante caṅkamaṃ adhiṭṭhāya ghaṭento vāyamanto vipassanaṃ vadḍhento saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā āgamma bhagavantaṃ vanditvā nisīdi. Taṃ sandhāya - “acirūpasampanno kho panā”tiādi vuttaṃ.

So ca bhagavato pacchimo sakkhisāvako ahoṣīti saṅgītikārakānaṃ vacanaṃ. Tattha yo bhagavati dharamāne pabbajitvā aparabhāge upasampadaṃ labhitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ pāpuṇāti, upasampadampi vā dharamāneyeva labhitvā aparabhāge kammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ pāpuṇāti, kammaṭṭhānampi vā dharamāneyeva gahetvā aparabhāge arahattameva pāpuṇāti, sabbopi so pacchimo sakkhisāvako. Ayaṃ pana dharamāneyeva bhagavati pabbajito ca upasampanno ca kammaṭṭhānañca gahetvā arahattaṃ pattoti.

Pañcamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā

216. Idāni bhikkhusaṅghassa ovādaṃ ārabhi, taṃ dassetuṃ atha kho bhagavātiādi vuttaṃ. Tattha desito paññattoti dhammopi desito ceva paññatto ca, vinayopi desito ceva paññatto ca. Paññatto ca nāma ṭhapito paṭṭhapitoti attho. So vo mamaccayenāti so dhammavinayo tumhākaṃ mamaccayena satthā. Mayā hi vo ṭhiteneva - “idaṃ lahukaṃ, idaṃ garukaṃ, idaṃ satekiccaṃ, idaṃ atekiccaṃ, idaṃ lokavajjaṃ, idaṃ paṇṇattivajjaṃ, ayaṃ āpatti puggalassa santike vuṭṭhāti, ayaṃ āpatti gaṇassa santike vuṭṭhāti, ayaṃ saṅghassa santike vuṭṭhāti”ti sattāpattikkhandhavasena otiṇṇe vatthusmiṃ sakhandhakaparivāro ubhatovibhaṅgo vinayo nāma desito, taṃ sakalampi vinayapiṭakaṃ mayi parinibbute tumhākaṃ satthukiccaṃ sādheṣṣati.

Ṭhiteneva ca mayā - “ime cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañca indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti tena tenākārena ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā suttantapiṭakaṃ desitaṃ, taṃ sakalampi suttantapiṭakaṃ mayi parinibbute tumhākaṃ satthukiccaṃ sādheṣṣati. Ṭhiteneva ca mayā - “ime pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, cattāri saccāni, bāvisatindriyāni, nava hetū, cattāro āhārā, satta phassā, satta vedanā, satta saññā, satta sañcetanā, satta cittāni. Tatrāpi ‘ettakā dhammā kāmāvacarā, ettakā rūpāvacarā, ettakā arūpāvacarā, ettakā pariyāpannā, ettakā aparīyāpannā, ettakā lokiyā, ettakā lokuttarā’ti” ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā catuvīsatisamantapaṭṭhānaantanayamahāpaṭṭhānapaṭimaṇḍitaṃ abhidhammapiṭakaṃ desitaṃ, taṃ sakalampi abhidhammapiṭakaṃ mayi parinibbute tumhākaṃ satthukiccaṃ sādheṣṣati.

Iti sabbampetaṃ abhisambodhito yāva parinibbānā pañcacattālīsavassāni bhāsitaṃ lapitaṃ - “tīṇi piṭakāni, pañca nikāyā, navaṅgāni, caturāsīti dhammakkhandaṃ saṃvassāni”ti evaṃ mahāpabbhataṃ hoti. Iti imāni caturāsīti dhammakkhandaṃ saṃvassāni tiṭṭhanti, ahaṃ ekova parinibbāyāmi. Ahaṃ kho pana dāni ekakova ovadāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti dhammakkhandaṃ saṃvassāni tumhe ovadissanti anusāsissanti evaṃ bhagavā bahūni kāraṇāni dassento - “so vo mamaccayena satthā”ti ovaditvā puna anāgate cārittaṃ dassento yathā kho panātiādimāha.

Tattha samudācarantīti kathenti voharanti. Nāmena vā gottena vāti navakāti avatvā “tissa, nāgā”ti evaṃ nāmena vā, “kassapa, gotamā”ti evaṃ gottena vā, “āvuso tissa, āvuso kassapā”ti evaṃ āvusovādena vā samudācaritabbo. Bhanteti vā āyasmāti vāti bhante tissa, āyasmā tissāti evaṃ samudācaritabbo. Samūhanatūti ākaṅkhamāno samūhanatu, yadi icchati samūhaneyyāti attho. Kasmā pana samūhanathāti ekaṃseneva avatvā vikappavacaneneva ṭhapesīti? Mahākassapassa balaṃ diṭṭhattā. Passati hi bhagavā - “samūhanathāti vuttepi saṅgītikāle kassapo na samūhanissatī”ti. Tasmā vikappeneva ṭhapesi.

Tattha - “ekacce therā evamāhaṃsu - cattāri pārājikāni ṭhapetvā avasesāni khuddānukhuddakāni”tiādinā nayena pañcasatikasaṅgītiyaṃ khuddānukhuddakakathā āgatāva vinicchayo pettha samantapāsādikāyaṃ vutto. Keci panāhu - “bhante, nāgasena, katamaṃ khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddaka”nti milindena rañña pucchito. “Dukkaṭṭaṃ, mahārāja, khuddakaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddaka”nti vuttattā nāgasenatthero khuddānukhuddakaṃ jānāti. Mahākassapo pana taṃ ajānanto -

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho santamhākaṃ sikkhāpadāni gihigatāni, gihinopi jānanti -
 “idaṃ vo samaṇānaṃ sakyaputtiyānaṃ kappati, idaṃ vo na kappatī”ti. Sace mayaṃ
 khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanissāma, bhavissanti vattāro -
 “dhūmakālikaṃ samaṇena gotamena sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, yāva
 nesam satthā aṭṭhāsi, tāvime sikkhāpadesu sikkhiṃsu, yato imesaṃ satthā
 parinibbuto, na dānime sikkhāpadesu sikkhanti”ti. Yadi saṅghassa pattakallaṃ,
 saṅgho apaññattaṃ na paññapeyya, paññattaṃ na samucchindeyya,
 yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vatteyya. Esā ñattīti -

Kammavācaṃ sāvesīti. Na taṃ evaṃ gahetabbaṃ. Nāgasenatthero hi - “paravādino
 okāso mā aho”ti evamāha. Mahākassapatthero “khuddānukhuddakāpattiṃ na
 samūhanissāmi”ti kammavācaṃ sāvesi.

Brahmaṇḍakathāpi saṅgītiyaṃ āgatattāsamantapāsādikāyaṃ vinicchitā.

Kaṅkhāti dveḷhakaṃ. Vimaṭṭi vinicchituṃ asamatthatā, buddho nu kho, na buddho
 nu kho, dhammo nu kho, na dhammo nu kho, saṅgho nu kho, na saṅgho nu kho,
 maggo nu kho, na maggo nu kho, paṭipadā nu kho, na paṭipadā nu khoti yassa
 saṃsayo uppajjeyya, taṃ vo vadāmi “pucchatha bhikkhave”ti ayamettha
 saṅkhepattho. Satthugāravenāpi na puccheyyāthāti mayaṃ satthusantike
 pabbajimha, cattāro paccayāpi no satthu santakāva, te mayaṃ ettakaṃ kālāṃ
 kaṅkhaṃ akatvā na arahāma ajja pacchimakāle kaṅkhaṃ kātunti sace evaṃ satthari
 gāravena na pucchatha. Sahāyakopi bhikkhave sahāyakassa ārocuti tumhākaṃ yo
 yassa bhikkhuno sandiṭṭho sambhatto, so tassa ārocutu, ahaṃ etassa bhikkhusa
 kathessāmi, tassa kathaṃ sutvā sabbe nikkaṅkhā bhavissathāti dasseti.

Evaṃ pasannoti evaṃ saddahāmi ahanti attho. Ñāṇamevāti
 nikkāṅkhabhāvaṃ paccakkhakaṃ aṇāṇaṃ yeveva, ettha tathāgatassa na saddhāmantanti
 attho. Imesañhi, ānandāti imesaṃ antosāṇiyaṃ nisinnānaṃ pañcannaṃ
 bhikkhusatānaṃ. Yo pacchimakoti yo guṇavasena pacchimako. Ānandattheraṃ yeveva
 sandhāyāha.

218. Appamādena sampādetthāti satiavippavāsenā sabbakiccāni sampādeyyātha. Iti
 bhagavā parinibbānaṃ nipanno pañcattālīsa vassāni dinnaṃ ovādaṃ sabbāṃ
 ekasmiṃ appamādapadeyeva pakkhipitvā adāsī. Ayaṃ tathāgatassa pacchimā vācāti
 idaṃ pana saṅgītikāraṇaṃ vacanaṃ.

Parinibbutakathāvaṇṇanā

219. Ito paraṃ yaṃ parinibbānaparikammaṃ katvā bhagavā parinibbuto, taṃ
 dassetuṃ atha kho bhagavā paṭhamāṃ jhānantiādi vuttaṃ. Tattha parinibbuto
 bhanteti nirodhaṃ samāpannassa bhagavato assāsapassāsānaṃ abhāvaṃ disvā
 pucchati. Na āvusoti therō kathaṃ jānāti? Thero kira satthārā saddhiṃ yeveva taṃ taṃ
 samāpattiṃ samāpajjanto yāva nevasaññānāsaññāyatanā vuṭṭhānaṃ, tāva gantvā
 idāni bhagavā nirodhaṃ samāpanno, antonirodhe ca kālaṅkiriyaṃ nāma natthīti jānāti.

Atha kho bhagavā saññāvedayitānīroddhasamāpattiyā vuṭṭhahitvā
 nevasaññānāsaññāyatanāṃ samāpajji...pe... tatiyājjhānā vuṭṭhahitvā catutthājjhānaṃ
 samāpajjīti ettha bhagavā catuvīsatiyā tṭhānesu paṭhamājjhānaṃ samāpajji, terasasu
 tṭhānesu dutiyājjhānaṃ, tathā tatiyājjhānaṃ, pannarasasu tṭhānesu catutthājjhānaṃ
 samāpajji. Kathaṃ? Dasasu asubhesu, dvattiṃsākāre aṭṭhasu kasiṇesu,

mettākaruṇāmuditāsu, ānāpāne, paricchedākāseti imesu tāva catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamajjhānaṃ samāpajji. Ṭhapetvā pana dvattiṃsākāraṇca dasa asubhāni ca sesesu terasasu dutiyajjhānaṃ, tesuyeva ca tatiyajjhānaṃ samāpajji. Aṭṭhasu pana kasiṇesu, upekkhābrahmavihāre, ānāpāne, paricchedākāse, catūsu arūpesūti imesu pannarasasu ṭhānesu catutthajjhānaṃ samāpajji. Ayampi ca saṅkhepakathāva. Nibbānapuraṃ pavisanto pana bhagavā dhammassāmī sabbāpi catuvīsatiakoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo pavisitvā videsaṃ gacchanto ñātijaṇaṃ āliṅgetvā viya sabbasamāpattisukhaṃ anubhavitvā pavittṭho.

Catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā bhagavā parinibbāyīti ettha jhānasamanantaraṃ, paccavekkhaṇāsamanantaranti dve samanantarāni. Tattha jhānā vuṭṭhāya bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ jhānasamanantaraṃ nāma. Jhānā vuṭṭhahitvā puna jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ paccavekkhaṇāsamanantaraṃ nāma. Imānipi dve samanantarāneva. Bhagavā pana jhānaṃ samāpajjitvā jhānā vuṭṭhāya jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgacittena abyākatena dukkhasaccena parinibbāyi. Ye hi keci buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā antamaso kunthakipillikaṃ upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṅkarontīti. Mahābhūmicālādīni vuttanayānevāti.

220. Bhūtāti sattā. Appaṭipuggaloti paṭibhāgapuggalavirahito. Balappattoti dasavidhañāṇabalaṃ patto.

221. Uppādavayadhamminoti uppādavayasabhāvā. Tesam vūpasamoti tesam saṅkhārānaṃ vūpasamo, asaṅkhatam nibbānameva sukhanti attho.

222. Nāhu assāsapassāsoti na jāto assāsapassāso. Anejoti taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvena anejo. Santimārabbhāti anupādisesaṃ nibbānaṃ ārabbhā paṭicca sandhāya. Yaṃ kālamakarīti yo kālaṃ akari. Idaṃ vuttaṃ hoti - “āvuso, yo mama satthā buddhamuni santiṃ gamissāmīti, santiṃ ārabbhā kālamakari, tassa ṭhitacittassa tādino idāni assāsapassāso na jāto, natthi, nappavattatī”ti.

Asallīnenāti alīnena asaṅkuṭitena suvikasiteneva cittena. Vedanaṃ ajjhavāsayīti vedanaṃ adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito ca samparivatti. Vimokkhoti kenaci dhammena anāvaraṇavimokkho sabbaso apaññattibhāvūpagamo pajjotanibbānasadiso jāto.

223. Tadāsīti “saha parinibbānā mahābhūmicālo”ti evaṃ heṭṭhā vuttaṃ bhūmicālameva sandhāyāha. Tañhi lomahaṃsanaṇca bhiṃsanakaṇca āsi. Sabbākāravarūpeteti sabbavarakāraṇūpete.

224. Avītarāgāti puthujjanā ceva sotāpannasakadāgāmino ca. Tesañhi domanassaṃ appahīnaṃ. Tasmā tepi bāhā paggayha kandanti. Ubhopi hatthe sīse ṭhapetvā rodantīti sabbam purimanayeneva veditabbaṃ.

225. Ujjhāyantīti “ayyā attanāpi adhivāsetuṃ na sakkonti, sesajanaṃ kathaṃ samassāsessantī”ti vadantiyo ujjhāyanti. Kathaṃbhūtā pana bhante āyasmā anuruddho devatā manasikarotīti devatā, bhante, kathaṃbhūtā āyasmā anuruddho sallakkheti, kiṃ tā satthu parinibbānaṃ adhivāsentīti?

Atha tāsam pavattidassanattam thero santāvusotiādimāha. Tam vuttatthameva. Rattāvasesanti balavapaccūse parinibbutattā rattiyā avasesam cullakaddhānam. Dhammiyā kathāyāti aññā pāṭiyekkā dhammakathā nāma natthi, “āvuso sadevake nāma loke appaṭipuggalassa satthuno ayaṃ maccurājā na lajjati, kimaṅgaṃ pana lokiya mahājanassa lajjissatī”ti evarūpāya pana maraṇapaṭisaṃyuttāya kathāya vītināmesum. Tesañhi tam katham kathentānam muhutteneva aruṇam uggaçchi.

226. Atha khoti aruṇuggaṃ disvāva thero theram etadavoca. Teneva karaṇīyenāti kīdisena nu kho parinibbānaṭṭhāne mālāgandhādisakkārena bhavitabbaṃ, kīdisena bhikkhusaṅghassa nisajjaṭṭhānena bhavitabbaṃ, kīdisena khādanīyabhojanīyena bhavitabbanti, evaṃ yaṃ bhagavato parinibbutabhāvaṃ sutvā kattaṃbhaṃ teneva karaṇīyena.

Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā

227. Sabbañca tālāvacaranti sabbaṃ tūriyabhaṇḍaṃ. Sannipātethāti bherim carāpetvā samāharatha. Te tatheva akaṃsu. Maṇḍalamāḷeti dussamaṇḍalamāḷe. Paṭiyādentāti sajjentā.

Dakkhiṇena dakkhiṇanti nagarassa dakkhiṇadisābhāgeneva dakkhiṇadisābhāgaṃ. Bāhirena bāhiranti antonagaraṃ appavesetvā bāhireneva nagarassa bāhirapassaṃ haritvā. Dakkhiṇato nagarassāti anurādhapurassa dakkhiṇadvārasadise ṭhāne ṭhapetvā sakkārasammānaṃ katvā jetavanasadise ṭhāne jhāpessāmāti attho.

228. Aṭṭha mallapāmokkhāti majjhimavayā thāmasampannā aṭṭhamallarājāno. Sīsaṃ nhātāti sīsaṃ dhovitvā nahātā. Āyasmantaṃ anuruddhanti therova dibbacakkhukoti pākaṭo, tasmā te santesupi aññesu mahātheresu - “ayaṃ no pākaṭaṃ katvā kathessatī”ti theram pucchimsu. Kathaṃ pana, bhante, devatānaṃ adhippāyoti bhante, amhākaṃ tāva adhippāyaṃ jānāma. Devatānaṃ kathaṃ adhippāyoti pucchanti. Thero paṭhamam tesam adhippāyaṃ dassento tumhākaṃ khotiādimāha. Makuṭabandhanaṃ nāma mallānaṃ cetiyanti mallarājūnaṃ pasādhanamaṅgalasālāya etaṃ nāmaṃ. Cittikataṭṭhena panesā “cetiya”nti vuccati.

229. Yāva sandhisamalasaṅkaṭṭirāti ettha sandhi nāma gharasandhi. Samalaṃ nāma gūtharāsiniddhamanapanāḷi. Saṅkaṭṭiraṃ nāma saṅkāraṭṭhānaṃ. Dibbehi ca mānusahehi ca naccehi upari devatānaṃ naccāni honti, heṭṭhā manussānaṃ. Esa nayo gītādīsu. Apica devatānaṃ antare manussā, manussānaṃ antare devatāti evampi sakkarontā pūjentā agamaṃsu. Majjhena majjhaṃ nagarassa haritvāti evaṃ hariyamāne bhagavato sarīre bandhulamallasenāpatibhariyā mallikā nāma - “bhagavato sarīraṃ āharantī”ti sutvā attano sāmikassa kālaṃ kiriyato paṭṭhāya aparibhuñjitvā ṭhapitaṃ visākhāya pasādhanasadisaṃ mahālatāpasādhanam nīharāpetvā - “iminā satthāraṃ pūjessāmī”ti tam majjāpetvā gandhodakena dhovitvā dvāre ṭhitā.

Tam kira pasādhanam tāsāñca dvinnaṃ itthīnaṃ, devadāniyacorassa geheti tīsuyeva ṭhānesu ahosi. Sā ca satthu sarīre dvāraṃ sampatte - “otāretha, tātā, satthusarīra”nti vatvā tam pasādhanam satthusarīre paṭimuñci. Tam sīsato paṭṭhāya paṭimukkaṃ yāvapāḍatalāgataṃ. Suvaṇṇavaṇṇaṃ bhagavato sarīraṃ sattaratanamayena mahāpasādhanena pasādhitam ativiya virocittha. Tam sā disvā

pasannacittā patthanaṃ akāsi - “bhagavā yāva vaṭṭe saṃsarissāmi, tāva me pāṭiyekkaṃ pasādhanakiccaṃ mā hotu, niccaṃ paṭimukkapasādhanasadisameva sarīraṃ hotū”ti.

Atha bhagavantaṃ sattaratanamayena mahāpasādhanena ukkhipitvā puratthimena dvārena nīharitvā puratthimena nagarassa makuṭabandhanaṃ mallānaṃ cetiyaṃ, ettha bhagavato sarīraṃ nikkhipiṃsu.

Mahākassapaṭṭheravattthuvaṇṇanā

231. Pāvāya kusiṇāranti pāvānagare piṇḍāya caritvā “kusiṇāraṃ gamissāmi”ti addhānamaggappaṭipanno hoti. Rukkhamūle nisīdīti ettha kasmā divāvihāranti na vuttaṃ? Divāvihāratthāya anisinnattā. Therassa hi parivārā bhikkhū sabbe sukhasaṃvaddhitā mahāpuññā. Te majjhanhikasamaye tattapāsāṇasadisāya bhūmiyā padasā gacchantā kilamiṃsu. Thero te disvā - “bhikkhū kilamanti, gantabbaṭṭhānañca na dūraṃ, thokaṃ vissamitvā darathaṃ paṭippassambhetvā sāyanhasamaye kusiṇāraṃ gantvā dasabalaṃ passissāmi”ti maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle saṅghāṭiṃ paññāpetvā udakatumbato udakena hatthapāde sītale katvā nisīdi. Parivārabhikkhūpissa rukkhamūle nisīditvā yoniso manasikāre kammaṃ kurumānā tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ bhaṇamānā nisīdiṃsu. Iti darathavinodanattāya nisinnattā “divāvihāra”nti na vuttaṃ.

Mandāravapupphaṃ gahetvāti mahāpāṭippamāṇaṃ pupphaṃ āgantukadaṇḍake ṭhapetvā chattaṃ viya gahetvā. Addasa khoti āgacchantaṃ dūrato addasa. Disvā ca pana cintesi -

“Etaṃ ājīvakassa hatthe mandāravapupphaṃ paññāyati, etañca na sabbadā manussapathe paññāyati, yadā pana koci iddhiṃ iddhiṃ vikubbati, tadā sabbaññubodhisattassa ca mātukucchiokkamanādīsu hoti. Na kho pana ajja kenaci iddhivikubbanāṃ kataṃ, na me satthā mātukucchiṃ okkanto, na kucchito nikkhamanto, nāpissa ajja abhisambodhi, na dhammacakkappavattanaṃ, na yamakapāṭihāriyaṃ, na devorohaṇaṃ, na āyusaṅkhārossajjanaṃ. Mahallako pana me satthā dhuvaṃ parinibbuto bhavissatī”ti.

Tato - “pucchāmi na”nti cittaṃ uppādetvā - “sace kho pana nisinnakova pucchāmi, satthari agāravo kato bhavissatī”ti utṭhahitvā ṭhitattānato apakkamma chaddanto nāgarājā maṇicammaṃ viya dasabaladattiyaṃ meghavaṇṇaṃ paṃsukūlacīvaraṃ pārūpitvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasmiṃ paṭiṭṭhapetvā satthari katena gāravena ājīvakassa abhimukho hutvā - “āvuso, amhākaṃ satthāraṃ jānāsī”ti āha. Kiṃ pana satthu parinibbānaṃ jānanto pucchi ajānantoti? Āvajjanapaṭibaddhaṃ khīṇāsavānaṃ jānanaṃ, anāvajjitattā panesa ajānanto pucchīti eke. Thero samāpattibahulo, rattitṭhānadivāṭṭhānalenamaṇḍapādīsu niccaṃ samāpattibaleneva yāpeti, kulasantakampi gāmaṃ pavisitvā dvāre samāpattiṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhitova bhikkhaṃ gaṇhāti. Thero kira iminā pacchimena attabhāvena mahājanānuggahaṃ karissāmi - “ye mayhaṃ bhikkhaṃ vā denti gandhamālādīhi vā sakkāraṃ karonti, tesāṃ taṃ mahapphalaṃ hotū”ti evaṃ karoti. Tasmā samāpattibahulatāya na jānāti. Iti ajānantova pucchātīti vadanti, taṃ na gahettabbaṃ.

Na hettha ajānanakāraṇaṃ atthi. Abhilakkhitaṃ satthu parinibbānaṃ ahosi, dasasahassilokadhātukampanādīhi nimittehi. Therassa pana parisāya kehici bhikkhūhi bhagavā diṭṭhapubbo, kehici na diṭṭhapubbo, tattha yehipi diṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva, yehipi adiṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Tattha yehi na diṭṭhapubbo, te atidassanakāmatāya gantvā “kuhiṃ bhagavā”ti pucchantā “parinibbuto”ti sutvā sandhāretuṃ nāsakkhissanti. Cīvaraṇca pattaṇca chaḍḍetvā ekavatthā vā dunnivatthā vā duppārutā vā urāni paṭipisantā parodissanti. Tattha manussā - “mahākassapatttherena saddhiṃ āgatā paṃsukūlikā sayampi itthiyo viya parodanti, te kiṃ amhe samassāsessanti”ti mayhaṃ dosaṃ dassanti. Idaṃ pana suññaṃ mahāraññaṃ, idha yathā tathā rodantesu doso natthi. Purimataraṃ sutvā nāma sokopi tanuko hotīti bhikkhūnaṃ satuppādanatthāya jānantova pucchi.

Ajja sattāhaparinibbuto samaṇo gotamoti ajja samaṇo gotamo sattāhaparinibbuto. Tato me idanti tato samaṇassa gotamassa parinibbutaṭṭhānato.

232. Subhaddo nāma vuḍḍhapabbajitoti “subhaddo”ti tassa nāmaṃ. Vuḍḍhakāle pana pabbajitattā “vuḍḍhapabbajito”ti vuccati. Kasmā pana so evamāha? Bhagavati āghātena. Ayaṃ kireso khandhake āgate ātumāvatthusmiṃ nahāpitapubbako vuḍḍhapabbajito bhagavati kusinārato nikkhamitvā aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi saddhiṃ ātumaṃ āgacchante bhagavā āgacchatīti sutvā - “āgatakāle yāgupānaṃ karissāmī”ti sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhite dve putte etadavoca - “bhagavā kira, tātā, ātumaṃ āgacchati mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi; gacchatha tumhe, tātā, khurabhaṇḍaṃ ādāya nāliyāvāpakena anugharakaṃ anugharakaṃ āhiṇḍatha loṇampi telampi taṇḍulampi khādanīyampi saṃharatha bhagavato āgatassa yāgupānaṃ karissāmā”ti. Te tathā akaṃsu.

Manussā te dārake mañjuka paṭibhāneyyake disvā kāretukāmāpi akāretukāmāpi kārentiyeva. Katakāle - “kiṃ gaṇhissatha tātā”ti pucchanti. Te vadanti - “na amhākaṃ aññaṇa kenaci attho, pitā pana no bhagavato, āgatakāle yāgudānaṃ dātukāmo”ti. Taṃ sutvā manussā aparigaṇetvāva yaṃ te sakkonti āharituṃ, sabbāṃ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Atha bhagavati ātumaṃ āgantvā bhusāgāraṃ pavitṭhe subhaddo sāyanhasamayaṃ gāmadvāraṃ gantvā manusse āmantesi - “upāsakā, nāhaṃ tumhākaṃ santikā aññaṃ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṃ dārakehi ābhatāni taṇḍulādīniyeva saṅghassa pahonti. Yaṃ hatthakammaṃ, taṃ me dethā”ti. “Idaṇcīdaṇca gaṇhathā”ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṃ kālakaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā tādisameva pārupitvā - “idaṃ karotha, idaṃ karoṭhā”ti sabbarattiṃ vicārento satasahassaṃ vissajjetvā bhojjayāguṇca madhugolaḷakaṇca paṭiyādāpesi. Bhojjayāgu nāma bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṃsapupphaphalarasādi yaṃ kiñci khādanīyaṃ nāma sabbāṃ pakkhipati kīḷitukāmānaṃ sīsamakkhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya carituṃ ātumanagarābhimukho pāyāsī. Manussā tassa ārocesuṃ - “bhagavā piṇḍāya gāmaṃ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyādītā”ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kālakaḷāsāvehi ekena hatthena dabbīṇca kaṭacchuṇca gahetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṃ bhūmiyaṃ paṭiṭṭhapetvā vanditvā - “paṭiggaṇhātu me, bhante, bhagavā yāgu”nti āha.

Tato “jānantāpi tathāgatā pucchantī”ti khandhake āgatanayena bhagavā pucchitvā ca sutvā ca taṃ vuḍḍhapabbajitaṃ vigarahitvā tasmim vātthusmim akappiyasamādānasikkhāpadañca, khurabhaṇḍapariharaṇasikkhāpadañcāti dve sikkhāpadāni paññāpetvā - “bhikkhave, anekakappakoṭiyo bhojanaṃ pariyesanteheva vītināmitā, idaṃ pana tumhākaṃ akappiyaṃ adhammena uppannaṃ bhojanaṃ, imaṃ paribhuttānaṃ anakāni attabhāvasahassāni apāyesveva nibbattissanti, apetha mā gaṇhathā”ti bhikkhācārābhimukho agamāsi. Ekabhikkhunāpi na kiñci gahitaṃ.

Subhaddo anattamano hutvā ayaṃ “sabbam jānāmī”ti āhiṇḍati. Sace na gahitukāmo, pesetvā ārocetabbam. Ayaṃ pakkāhāro nāma sabbaciraṃ tiṭṭhanto sattāhamattaṃ tiṭṭheyya. Idañhi mama yāvajīvaṃ pariyattaṃ assa. Sabbam tena nāsitaṃ, ahitakāmo ayaṃ mayhanti bhagavati āghātaṃ bandhitvā dasabale dharante kiñci vattum nāsakkihi. Evaṃ kirassa ahosi - “ayaṃ uccā kulā pabbajito mahāpuriso, sace kiñci vakkhāmi, maṃyeva santajjessatī”ti. Svāyaṃ ajja “parinibbuto bhagavā”ti sutvā laddhassāso viya haṭṭhatuṭṭho evamāha.

Thero taṃ sutvā hadaye pahāradānaṃ viya matthake patitasukkhāsani viya maññi, dhammasaṃvego cassa uppajji - “sattāhamattaparinibbuto bhagavā, ajjāpissa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ dharatiyeva, dukkhena bhagavatā ārādhitasāsane nāma evaṃ lahu mahantaṃ pāpakasaṭaṃ kaṇṭako uppanno, alaṃ kho panesa pāpo vaḍḍhamāno aññepi evarūpe sahāye labhitvā sakkā sāsanaṃ osakkāpetu”nti. Tato thero cintesi -

“Sace kho panāhaṃ imaṃ mahallakaṃ idheva pilotikaṃ nivāsāpetvā chārikāya okirāpetvā nīharāpessāmi, manussā ‘samaṇassa gotamassa sarīre dharamāneyeva sāvaka vivadanti’ti amhākaṃ dosaṃ dassessanti adhivāsemi tāva.

Bhagavatā hi desito dhammo saṅgahitapuppharāsisadiso. Tattha yathā vātena pahaṭapupphāni yato vā tato vā gacchanti, evameva evarūpānaṃ pāpapuggalānaṃ vasena gacchante gacchante kāle vinaye ekaṃ dve sikkhāpadāni nassissanti, sutte eko dve pañhāvārā nassissanti, abhidhamme ekaṃ dve bhūmantarāni nassissanti, evaṃ anukkamena mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāma; tasmā dhammavinayaśaṅgahaṃ karissāma. Evañhi sati daḷhaṃ suttena saṅgahitāni pupphāni viya ayaṃ dhammavinayo niccalo bhavissati.

Etadatthañhi bhagavā mayhaṃ tīṇi gāvutāni paccuggamaṃ akāsi, tīhi ovādehi upasampadaṃ adāsi, kāyato apanetvā kāye cīvaraparivattanaṃ akāsi, ākāse paṇim cāletvā candūpamaṃ paṭipadaṃ kathento maṃ kāyasakkihi katvā kathesi, tikkhattum sakalasāsanadāyajjaṃ paṭicchāpesi. Mādise bhikkhumhi tiṭṭhamāne ayaṃ pāpo sāsane vuḍḍhiṃ mā alattha. Yāva adhammo na dippati, dhammo na paṭibāhiyati. Avinayo na dippati vinayo na paṭibāhiyati. Adhammavādino na balavanto honti, dhammavādino na dubbalā honti; avinayavādino na balavanto honti, vinayavādino na dubbalā honti. Tāva dhammañca vinayañca saṅgāyissāmi. Tato bhikkhū attano attano pahonakaṃ gahetvā kappiyākappiyaṃ kathessanti. Athāyaṃ pāpo sayameva niggahaṃ pāpuṇissati, puna sīsaṃ ukkhipitum na sakkhissati, sāsanaṃ iddhañceva phītañca bhavissatī”ti.

So evaṃ nāma mayhaṃ cittaṃ uppannanti kassaci anārocetvā bhikkhusaṅghaṃ samassāsesi. Tena vuttaṃ - “atha kho āyasmā mahākassapo...pe... netam ṭhānaṃ vijjatī”ti.

233. Citakanti vīsaratanasatikam candanacitakam. Ālīmpessāmāti aggim gāhāpessāma. Na sakkonti ālīmpetunti atthapi soḷasapi dvattiṃsapi janā jālanatthāya yamakayamakaukkāyo gahetvā tālavaṇṭhehi bījantā bhastāhi dhamantā tāni tāni kāraṇāni karontāpi na sakkontiyeva aggim gāhāpetum. Devatānaṃ adhippāyoti ettha tā kira devatā therassa upaṭṭhākadevatāva. Asītimahāsāvakesu hi cittāni pasādetvā tesam upaṭṭhākāni asītikulasahassāni sagge nibbattāni. Tattha there cittaṃ pasādetvā sagge nibbattā devatā tasmim samāgame theram adisvā - “kuhim nu kho amhākaṃ kulūpakatthero”ti antarāmagge paṭipannaṃ disvā “amhākaṃ kulūpakattherena avandite citako mā pajjalitthā”ti adhiṭṭhahimsu.

Manussā taṃ sutvā - “mahākassapo kira nāma bho bhikkhu pañcahi bhikkhusatehi saddhim ‘dasabalassa pāde vandissāmī’ti āgacchati. Tasmim kira anāgate citako na pajjalissati. Kīdiso bho so bhikkhu kāḷo odāto dīgho rasso, evarūpe nāma bho bhikkhumhi tthite kim dasabalassa parinibbānaṃ nāmā”ti keci gandhamālādīhatthā paṭipathaṃ gacchimsu. Keci vīthiyo vicittā katvā āgamanamaggaṃ olokayamānā atthamsu.

234. Atha kho āyasmā mahākassapo yena kusinārā...pe... sirasā vandīti thero kira citakam padakkhiṇaṃ katvā āvajjantova sallakkhesi - “imasmim tthāne sīsaṃ, imasmim tthāne pādā”ti. Tato pādānaṃ samīpe tthatvā abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya - “arāsahassapaṭimaṇḍitacakkalakkhaṇapatitthitā dasabalassa pādā saddhim kappāsaṇṇalehi pañca dussayugasatāni suvaṇṇadoṇiṃ candanacitakañca dvedhā katvā mayhaṃ uttamaṅge sirasmim patitṭhahantū”ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena tāni pañca dussayugasatāni dvedhā katvā valāhakantarā puṇṇacando viya pādā nikkhamimsu. Thero vikasitarattapadumasadise hatthe pasāretvā suvaṇṇavaṇṇe satthupāde yāva gopphakā daḷhaṃ gahetvā attano siravare patitṭhapesi. Tena vuttaṃ - “bhagavato pāde sirasā vandī”ti.

Mahājano taṃ acchariyaṃ disvā ekappahāreneva mahānādaṃ nadi, gandhamālādīhi pūjetvā yathāruci vandi. Evaṃ pana therena ca mahājanena ca tehi ca pañcahi bhikkhusatehi vanditamatte puna adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. Pakatiadhiṭṭhānavaseneva therassa hatthato muccitvā alattakavaṇṇāni bhagavato pādatalāni candanadāruādīsū kiñci acāletvāva yathāthāne patitṭhahimsu, yathāthāne tthitāneva ahesuṃ. Bhagavato hi pādesu nikkhamantesu vā pavisantesu vā kappāsaṃsu vā dasikatantaṃ vā telabindu vā dārukhandhaṃ vā tthānā calitaṃ nāma nāhosi. Sabbhaṃ yathāthāne tthitameva ahosi. Utṭhahitvā pana atthaṅgate cande viya sūriye viya ca tathāgatassa pādesu antarahitesu mahājano mahākanditaṃ kandi. Parinibbānakālato adhikataraṃ kāruññaṃ ahosi.

Sayameva bhagavato citako pajjalīti idaṃ pana kassaci pajjalāpetum vāyamantassa adassanavasena vuttaṃ. Devatānubhāvena panesa samantato ekappahāreneva pajjali.

235. Sarīrāneva avasissimsūti pubbe ekagghanaṃ tthitattā sarīraṃ nāma ahosi. Idāni vipakīṇattā sarīrānīti vuttaṃ sumanamakuḷasadisā ca dhotamuttasadisā ca suvaṇṇasadisā ca dhātuyo avasissimsūti attho. Dīghāyukabuddhānañhi sarīraṃ suvaṇṇakkhandhasadisā ekameva hoti. Bhagavā pana - “ahaṃ na ciraṃ tthatvā parinibbāyāmi, mayhaṃ sāsaṇaṃ tāva sabbattha na vitthāritaṃ, tasmā

parinibbutassāpi me sāsapamattampi dhātum gahetvā attano attano vasanaṭṭhāne cetiyaṃ katvā paricaranto mahājano saggaparāyaṇo hotū”ti dhātūnaṃ vikiraṇaṃ adhiṭṭhāsi. Kati, panassa dhātuyo vippakiṇṇā, kati na vippakiṇṇāti. Catasso dāṭhā, dve akkhakā, uṇhīsanti imā satta dhātuyo na vippakiriṃsu, sesā vippakiriṃsūti. Tattha sabbakhuddakā dhātu sāsapabījamatā ahosi, mahādhātu majjhe bhinnataṇḍulamattā, atimahatī majjhe bhinnamuggamattāti.

Udakadhārāti aggabāhumattāpi jaṅghamattāpi tālakkhandaṃmattāpi udakadhārā ākāso patitvā nibbāpesi. Udakasālatoti parivāretvā ṭhitasālarukkhe sandhāyetaṃ vuttaṃ, tesampi hi khandhantaraviṭapantarehi udakadhārā nikkhamitvā nibbāpesuṃ. Bhagavato citako mahanto. Samantā pathaviṃ bhinditvāpi naṅgalasīsamattā udakavaṭṭi phalikavaṭṭasakasadisā uggantvā citakameva gaṇhanti. Gandhodakenāti suvaṇṇaghaṭe rajataghaṭe ca pūretvā ābhatanānāgandhodakena. Nibbāpesunti suvaṇṇamayarajatamayehi aṭṭhandaṇḍakehi vikiritvā candanacitakaṃ nibbāpesuṃ.

Ettha ca citake jhāyamāne parivāretvā ṭhitasālarukkhaṇaṃ sākhaṇtarehi viṭapantarehi pattantarehi jālā uggacchanti, pattaṃ vā sākhaṇ vā pupphaṃ vā daḍḍhā nāma natthi, kipillikāpi makkaṭṭakāpi jālānaṃ antareneva vicaranti. Ākāso patitaudakadhārāsūpi sālārukkhehi nikkhantaudakadhārāsūpi pathaviṃ bhinditvā nikkhantaudakadhārāsūpi dhammakathāva pamāṇaṃ. Evaṃ citakaṃ nibbāpetvā pana mallarājāno santhāgāre catujjātiyagandhaparibhaṇḍaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā upari celavitānaṃ bandhitvā suvaṇṇatāraḍḍhi khacitvā tattha gandhadāmamālādāmaratanadāmāni olambetvā santhāgārato yāva makuṭabandhanasaṅkhātā sīsapasādhanaṃaṅgalasālā, tāva ubhohi passehi sāṇikilañjaparikkhepaṃ kāretvā upari celavitānaṃ bandhāpetvā suvaṇṇatāraḍḍhi khacitvā tatthapi gandhadāmamālādāmaratanadāmāni olambetvā maṇidaṇḍavaṇṇehi veṇūhi ca pañcavaṇṇaddhaje ussāpetvā samantā vāṭapaṭṭakā parikkhipitvā susammaṭṭhāsu vithīsu kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca ṭhapetvā daṇḍakadīpikā jāletvā alaṅkatahatthikkhandhe saha dhātūhi suvaṇṇadoṇiṃ ṭhapetvā mālāgandhādīhi pūjentā sādhuḷīṭitaṃ kīlāntā antonagaraṃ pavesetvā santhāgāre sarabhamayapallaṅke ṭhapetvā upari setacchattaṃ dhāresuṃ. Evaṃ katvā - “atha kho kosināraḍḍhi mallā bhagavato sarīrāni sattāhaṃ santhāgāre sattipaṇjaraṃ karitvā”ti sabbaṃ veditaṃ.

Tattha sattipaṇjaraṃ karitvāti sattihatthehi purisehi parikkhipāpetvā. Dhanupākāraṇti paṭhamam tāva hatthikumbhena kumbhaṃ paharante parikkhipāpesuṃ, tato asse gīvāya gīvaṃ paharante, tato rathe āṇikoṭiyā āṇikoṭiṃ paharante, tato yodhe bāhunā bāhuṃ paharante. Tesam pariyaṇte koṭiyā koṭiṃ paharamānāni dhanūni parikkhipāpesuṃ. Iti samantā yojanappamāṇaṃ ṭhānaṃ sattāhaṃ sannāhagavacchikaṃ viya katvā āraḍḍhaṃ saṃvidahiṃsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ - “dhanupākāraṃ parikkhipāpetvā”ti.

Kasmā panete evamaḍḍhi? Ito purimesu hi dvīsu sattāhesu te bhikkhusaṅghassa ṭhānaṇisajjokāsaṃ karontā khādanīyaṃ bhojanīyaṃ saṃvidahantā sādhuḷīṭikāya okāsaṃ na labhiṃsu. Tato nesaṃ ahosi - “imaṃ sattāhaṃ sādhuḷīṭitaṃ kīlissāma, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati yaṃ amhākaṃ pamattabhāvaṃ ñatvā kocideva āgantvā dhātuyo gaṇheyya, tasmā āraḍḍhaṃ ṭhapetvā kīlissāmā”ti. Te tathā evamaḍḍhi.

Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā

236. Assosi kho rājāti kathaṃ assosi? Paṭhamameva kirassa amaccā sutvā cintayiṃsu

- “satthā nāma parinibbuto, na so sakkā puna āharitum. Pothujjanikasaddhāya pana amhākaṃ raññā sadiso natthi, sace esa imināva niyāmena suṇissati, hadayamassa phalissati. Rājā kho pana amhehi anurakkhitabbo”ti te tisso suvaṇṇadoṇiyo āharitvā catumadhurassa pūretvā rañño santikaṃ gantvā etadavocum - “deva, amhehi supinako diṭṭho, tassa paṭighātattaṃ tumhehi dukūladupaṭṭaṃ nivāsetvā yathā nāsāpuṭamattaṃ paññāyati, evaṃ catumadhuradoṇiyā nipajjitum vaṭṭatī”ti. Rājā atthacarānaṃ amaccānaṃ vacanaṃ sutvā “evaṃ hotu tātā”ti sampaṭicchitvā tathā akāsi.

Atheko amacco alaṅkāraṃ omuñcitvā kese pakiriya yāya disāya satthā parinibbuto, tadabhimukho hutvā añjaliṃ paggayha rājānaṃ āha - “deva, maraṇato mucchanakasatto nāma natthi, amhākaṃ āyuvaḍḍhano cetiyaṭṭhānaṃ puññakkhettaṃ abhisekasiñcako so bhagavā satthā kusinārāya parinibbuto”ti. Rājā sutvāva visaññijāto catumadhuradoṇiyaṃ usumaṃ muñci. Atha naṃ ukkhipitvā dutiyāya doṇiyā nipajjāpesum. So puna saññaṃ labhitvā - “tātā, kiṃ vadethā”ti pucchi. “Satthā, mahārāja, parinibbuto”ti. Rājā punapi visaññijāto catumadhuradoṇiyā usumaṃ muñci. Atha naṃ tatopi ukkhipitvā tatiyāya doṇiyā nipajjāpesum. So puna saññaṃ labhitvā “tātā, kiṃ vadethā”ti pucchi. “Satthā, mahārāja, parinibbuto”ti. Rājā punapi visaññijāto, atha naṃ ukkhipitvā nahāpetvā matthake ghaṭehi udakaṃ āsiñcimṣu.

Rājā saññaṃ labhitvā āsanā vuṭṭhāya gandhaparibhāvite maṇivaṇṇe kese vikiritvā suvaṇṇaphalakavaṇṇāya piṭṭhiyaṃ pakiritvā pāṇinā uraṃ paharitvā pavāḷaṅkuravaṇṇāhi suvaṭṭitaṅgulīhi suvaṇṇabimbisakavaṇṇaṃ uraṃ sibbanto viya gahetvā paridevamāno ummattakavesena antaravīthiṃ otiṇṇo, so alaṅkatanāṭakaparivuto nagarato nikkhamma jīvakambavanaṃ gantvā yasmiṃ ṭhāne nisinnena bhagavatā dhammo desito taṃ oloketvā - “bhagavā sabbaññu, nanu imasmiṃ ṭhāne nisīditvā dhammaṃ desayittha, sokasallaṃ me vinodayittha, tumhe mayhaṃ sokasallaṃ nīharittha, ahaṃ tumhākaṃ saraṇaṃ gato, idāni pana me paṭivacanampi na detha, bhagavā”ti punappunaṃ paridevitvā “nanu bhagavā ahaṃ aññadā evarūpe kāle ‘tumhe mahābhikkhusaṅghaparivārā jambudīpatale cārikaṃ carathā”ti suṇomi, idāni panāhaṃ tumhākaṃ ananurūpaṃ ayuttaṃ pavattiṃ suṇomī”ti evamādīni ca vatvā satṭhimattāhi gāthāhi bhagavato guṇaṃ anussaritvā cintesi - “mama parideviteneva na sijjhati, dasabalassa dhātuyo āharāpessāmī”ti evaṃ assosi. Sutvā ca imissā visaññibhāvādipavattiyā avasāne dūtaṃ pāhesi. Taṃ sandhāya atha kho rājātiādi vuttaṃ.

Tattha dūtaṃ pāhesīti dūtañca paṇṇaṃca pesesi. Pesetvā ca pana - “sace dassanti, sundaraṃ. No ce dassanti, āharaṇupāyena āharissāmī”ti caturaṅginīṃ senaṃ sannayhitvā sayampi nikkhantoyeva. Yathā ca ajātasattu, evaṃ licchavīādayopi dūtaṃ pesetvā sayampi caturaṅginīyā senāya nikkhamiṃsuyeva. Tattha pāveyyakā sabbehi āsannatarā kusinārato tigāvutantara nagare vasanti, bhagavāpi pāvaṃ pavisitvāva kusināraṃ gato. Atha kasmā paṭhamataraṃ na āgatāti ce? Mahāparivārā panete rājāno mahāparivāraṃ karontāva pacchato jātā.

Te saṅghe gaṇe etadavocunti sabbepi te sattanagaravāsino āgantvā - “amhākaṃ dhātuyo vā dentu, yuddhaṃ vā”ti kusinārānagaraṃ parivāretvā ṭhite - “etaṃ bhagavā amhākaṃ gāmakkhette”ti paṭivacanaṃ avocum. Te kira evamāhaṃsu - “na mayaṃ satthu sāsanaṃ pahiṇimha, nāpi gantvā ānayimha. Satthā pana sayameva āgantvā sāsanaṃ pesetvā amhe pakkosāpesi. Tumhepi kho pana yaṃ tumhākaṃ

Brāhmaṇopi tasmim samaye tesam pamattabhāvaṃ ñatvā dakkhiṇadāṭṭhaṃ gahetvā veṭhantare ṭhapesi, atha pacchā aṭṭhadhā samam suvivhattaṃ vibhaji, sabbāpi dhātuyo pākatiṇāṇi yā soḷasa nāṇiyo ahesum, ekekanagaravāsino dve dve nāṇiyo labhiṃsu. Brāhmaṇassa pana dhātuyo vibhajantasseva sakko devānamindo - “kena nu kho sadevakassa lokassa kaṅkhacchedanattāya catusaccakathāya paccayabhūtā bhagavato dakkhiṇadāṭṭhā gahitā”ti olovento “brāhmaṇena gahitā”ti disvā - “brāhmaṇopi dāṭṭhāya anucchavikaṃ sakkāraṃ kātuṃ na sakkhissati, gaṇhāmi na”nti veṭhantarato gahetvā suvaṇṇacaṅkoṭake ṭhapetvā devalokaṃ netvā cūḷāmaṇicetiye patitṭhapesi.

Brāhmaṇopi dhātuyo vibhajitvā dāṭṭhaṃ apassanto corikāya gahitattā - “kena me dāṭṭhā gahitā”ti pucchitumpi nāsakkhi. “Nanu tayāva dhātuyo bhājita, kiṃ tvam paṭhamameva attano dhātuyā atthibhāvaṃ na aññāsī”ti attani dosāropanaṃ sampassanto - “mayhampi koṭṭhāsaṃ dethā”ti vattumpi nāsakkhi. Tato - “ayampi suvaṇṇatumbo dhātugatikova, yena tathāgatassa dhātuyo mitā, imassāhaṃ thūpaṃ karissāmī”ti cintetvā imaṃ me bhonto tumbaṃ dadantūti āha.

Pippalivaniyā moriyāpi ajātasattuādayo viya dūtaṃ pesetvā yuddhasajjāva nikkhamiṃsu.

Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā

239. Rājagahe bhagavato sarīraṇaṃ thūpañca mahañca akāsīti kathaṃ akāsī? Kusinārato yāva rājagahaṃ pañcavīsatiyojanāni, etthantare aṭṭhausabhavitthataṃ samatalaṃ maggaṃ kāretvā yādisaṃ mallarājāno makuṭabandhanassa ca santhāgārassa ca antare pūjaṃ kāresum. Tādisaṃ pañcavīsatiyojanepi magge pūjaṃ kāretvā lokassa anukkaṇṭhanatthaṃ sabbattha antarāpaṇe pasāretvā suvaṇṇadoṇiyaṃ pakkhittadhātuyo sattipaṇjarena parikkhipāpetvā attano vijite pañcayojanasataparimaṇḍale manusse sannipātāpesi. Te dhātuyo gahetvā kusinārato sādhuḷiṭaṃ kīlantaṃ nikkhamitvā yattha yattha suvaṇṇavaṇṇāni pupphāni passanti, tattha tattha dhātuyo sattiantare ṭhapetvā pūjaṃ akaṃsu. Tesam pupphānaṃ khīṇakāle gacchanti, rathassa dhuraṭṭhānaṃ pacchimaṭṭhāne sampatte satta divase sādhuḷiṭaṃ kīlanti. Evaṃ dhātuyo gahetvā āgacchantānaṃ satta vassāni satta māsāni satta divasāni vītivattāni.

Micchādiṭṭhikā - “samaṇassa gotamassa parinibbutakālato paṭṭhāya balakkārena sādhuḷiṭāya upaddutamha sabbe no kammantā naṭṭhā”ti ujjhāyantā manam padosetvā chaḷāsītisahassamattā apāye nibbattā. Khīṇāsavā āvajjitvā “mahājano manam padosetvā apāye nibbattī”ti disvā - “sakkaṃ devarājānaṃ dhātuāharaṇūpāyaṃ kāressāmā”ti tassa santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocetvā - “dhātuāharaṇūpāyaṃ karohi mahārājā”ti āhaṃsu. Sakko āha - “bhante, puthujjano nāma ajātasattunā samo saddho natthi, na so mama vacanaṃ karissati, apica kho māravibhiṃsakasādisaṃ vibhiṃsakaṃ dassessāmi, mahāsaddaṃ sāvessāmi, yakkhagāhakaḥ pitakaarocake karissāmi, tumhe ‘amanussā mahārāja kupitā dhātuyo āharāpethā’ti vadeyyātha, evaṃ so āharāpessatī”ti. Atha kho sakko taṃ sabbam akāsī.

Therāpi rājānaṃ upasaṅkamitvā - “mahārāja, amanussā kupitā, dhātuyo āharāpehī”ti bhaṇiṃsu. Rājā - “na tāva, bhante, mayhaṃ cittaṃ tussati, evaṃ santepi āharantū”ti āha. Sattamadivase dhātuyo āhariṃsu. Evaṃ āhatā dhātuyo gahetvā rājagahe thūpañca mahañca akāsī. Itarepi attano attano balānurūpena āharitvā

sakasakaṭṭhānesu thūpañca mahañca akaṃsu.

240. Evameṭaṃ bhūtapubbanti evaṃ etaṃ dhātubhājanañceva dasathūpakaraṇaṃ jambudīpe bhūtapubbanti pacchā saṅgītikārakā āhaṃsu. Evaṃ patiṭṭhitesu pana thūpesu mahākassapatthero dhātūnaṃ antarāyaṃ disvā rājānaṃ ajātasattum upasaṅkamitvā “mahārāja, ekaṃ dhātunidhānaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti āha. Sādhū, bhante, nidhānakammaṃ tāva mama hotu, sesadhātuyo pana kathaṃ āharāmīti? Na, mahārāja, dhātuāharaṇaṃ tuyhaṃ bhāro, amhākaṃ bhāroti. Sādhū, bhante, tumhe dhātuyo āharatha, ahaṃ dhātunidhānaṃ karissāmīti. Thero tesāṃ tesāṃ rājakulānaṃ paricaraṇamattameva ṭhapetvā sesadhātuyo āhari. Rāmagāme pana dhātuyo nāgā pariggaṇhiṃsu, tāsāṃ antarāyo natthi. “Anāgate laṅkādīpe mahāvihāre mahācetiyaṃhi nidahissanti”ti tā na āharitvā sesehi sattahi nagarehi āharitvā rājagahassa pācīnadakkhiṇadisābhāge ṭhatvā - “imaṃsmiṃ ṭhāne yo pāsāṇo atthi, so antaradhāyatu, paṃsu suvisuddhā hotu, udakaṃ mā utṭhahatū”ti adhiṭṭhāsi.

Rājā taṃ ṭhānaṃ khaṇāpetvā tato uddhatapaṃsunā iṭṭhakā kāretvā asītimahāsāvakānaṃ cetiyāni kāreti. “Idha rājā kiṃ kāretī”ti pucchantānampi “mahāsāvakānaṃ cetiyānī”ti vadanti, na koci dhātunidhānabhāvaṃ jānāti. Asītihaṭṭhagambhīre pana tasmīṃ padese jāte heṭṭhā lohasanthāraṃ santharāpetvā tattha thūpārāme cetiyagharappamāṇaṃ tambalohamayaṃ gehaṃ kārāpetvā aṭṭha aṭṭha haricandanādimaye karaṇḍe ca thūpe ca kārāpesi. Atha bhagavato dhātuyo haricandanakaraṇḍe pakkhipitvā taṃ haricandanakaraṇḍakampi aññasmiṃ haricandanakaraṇḍake, tampi aññasminti evaṃ aṭṭha haricandanakaraṇḍe ekato katvā eteneva upāyena te aṭṭha karaṇḍe aṭṭhasu haricandanathūpesu, aṭṭha haricandanathūpe aṭṭhasu lohitacandanakaraṇḍesu, aṭṭha lohitacandanakaraṇḍe aṭṭhasu lohitacandanathūpesu, aṭṭha lohitacandanathūpe aṭṭhasu dantakaraṇḍesu, aṭṭha dantakaraṇḍe aṭṭhasu dantathūpesu, aṭṭha dantathūpe aṭṭhasu sabbaratanakaraṇḍesu, aṭṭha sabbaratanakaraṇḍe aṭṭhasu sabbaratanathūpesu, aṭṭha sabbaratanathūpe aṭṭhasu suvaṇṇakaraṇḍesu, aṭṭha suvaṇṇakaraṇḍe, aṭṭhasu suvaṇṇathūpesu, aṭṭha suvaṇṇathūpe aṭṭhasu rajatakaraṇḍesu, aṭṭha rajatakaraṇḍe aṭṭhasu rajatathūpesu, aṭṭha rajatathūpe, aṭṭhasu maṇikaraṇḍesu, aṭṭha maṇikaraṇḍe aṭṭhasu maṇithūpesu, aṭṭha maṇithūpe aṭṭhasu lohitaṅkakaraṇḍesu, aṭṭha lohitaṅkakaraṇḍe aṭṭhasu lohitaṅkathūpesu, aṭṭha lohitaṅkathūpe aṭṭhasu masāragallakaraṇḍesu, aṭṭha masāragallakaraṇḍe aṭṭhasu masāragallathūpesu, aṭṭha masāragallathūpe aṭṭhasu phalikakaraṇḍesu, aṭṭha phalikakaraṇḍe aṭṭhasu phalikamayathūpesu pakkhipi.

Sabbesaṃ uparimaṃ phalikacetiyaṃ thūpārāmacetiyaṃ appamāṇaṃ ahosi, tassa upari sabbaratanamayaṃ gehaṃ kāresi, tassa upari suvaṇṇamayaṃ, tassa upari rajatamayaṃ, tassa upari tambalohamayaṃ gehaṃ. Tattha sabbaratanamayaṃ vālikaṃ okiritvā jalajathalajapupphānaṃ sahaṃsāni vippakiritvā aḍḍhachaṭṭhāni jātakasatāni asītimahāthere suddhodanamahārājānaṃ mahāmāyādeviṃ satta sahaajāteti sabbānetāni suvaṇṇamayāneva kāresi. Pañcapañcasate suvaṇṇarajatamaye puṇṇaghaṭe ṭhapāpesi, pañca suvaṇṇaddhajasate ussāpesi. Pañcasate suvaṇṇadīpe, pañcasate rajatadīpe kārāpetvā sugandhatelassa pūretvā tesu dukūlavaṭṭiyo ṭhapesi.

Athāyasmā mahākassapo - “mālā mā milāyantu, gandhā mā vinassantu, dīpā mā vijjhāyantu”ti adhiṭṭhahitvā suvaṇṇapaṭṭe akkharāni chindāpesi -

“Anāgate piyadāso nāma kumāro chattaṃ ussāpetvā asoko dhammarājā bhavissati. So imaṃ dhātuyo vitthārikā karissatī”ti.

Rājā sabbapasādhanehi pūjetvā ādito paṭṭhāya dvāraṃ pidahanto nikkhami, so tambalohadvāraṃ pidahitvā āviñchanarajjuyam kuñcikamuddikam bandhitvā tattheva mahantaṃ maṇikkhandham ṭhapetvā - “anāgate daliddarājā imaṃ maṇim gahetvā dhātūnaṃ sakkāraṃ karotū”ti akkharaṃ chindāpesi.

Sakko devarājā vissakammaṃ āmantetvā - “tāta, ajātasattunā dhātunidhānaṃ kataṃ, ettha ārakkham paṭṭhāpehī”ti paṇiṇi. So āgantvā vāḷasaṅghāṭayantaṃ yojesi, kaṭṭharūpakāni tasmim dhātugabbhe phalikavaṇṇakhagge gāhetvā vātasadisena vegena anupariyāyantaṃ yantaṃ yojetvā ekāya eva āṇiyā bandhitvā samantato giñjakāvasathākārena silāparikkhepaṃ katvā upari ekāya pidahitvā paṃsum pakkhipitvā bhūmim samaṃ katvā tassa upari pāsāṇathūpaṃ patiṭṭhapesi. Evaṃ niṭṭhite dhātunidhāne yāvatāyukaṃ ṭhatvā theropi parinibbuto, rājāpi yathākammaṃ gato, tepi manussā kālaṅkatā.

Aparabhāge piyadāso nāma kumāro chattaṃ ussāpetvā asoko nāma dhammarājā hutvā tā dhātuyo gahetvā jambudīpe vitthārikā akāsi. Kathaṃ? So nigrodhasāmaṇeraṃ nissāya sāsane laddhappasādo caturāsīti vihārasahassāni kāretvā bhikkhusaṅghaṃ pucchi - “bhante, mayā caturāsīti vihārasahassāni kāritāni, dhātuyo kuto labhissāmī”ti? Mahārāja, - “dhātunidhānaṃ nāma atthī”ti suṇoma, na pana paññāyati - “asukasmim ṭhāne”ti. Rājā rājagahe cetiyaṃ bhindāpetvā dhātum apassanto paṭipākatikaṃ kāretvā bhikkhubhikkhuniyo upāsakaupāsikāyoti catasso parisā gahetvā vesālim gato. Tatrāpi alabhitvā kapilavatthum. Tatrāpi alabhitvā rāmagāmaṃ gato. Rāmagāme nāgā cetiyaṃ bhinditum na adamsu, cetiye nipatitakudālo khaṇḍākhaṇḍaṃ hoti. Evaṃ tatrāpi alabhitvā allakappaṃ veṭhadīpaṃ pāvaṃ kusiṇāranti sabbattha cetiyāni bhinditvā dhātum alabhitvā paṭipākatikāni katvā puna rājagahaṃ gantvā catasso parisā sannipātāpetvā - “atthi kenaci sutapubbaṃ ‘asukaṭṭhāne nāma dhātunidhāna’nti” pucchi.

Tatreko vīsavassasatiko thero - “asukaṭṭhāne dhātunidhāna”nti na jānāmi, mayhaṃ pana pitā mahāthero maṃ sattavassakāle mālācaṅkoṭakaṃ gāhāpetvā - “ehi sāmaṇera, asukagacchantare pāsāṇathūpo atthi, tattha gacchāmā”ti gantvā pūjetvā - “imaṃ ṭhānaṃ upadhāretum vaṭṭati sāmaṇerā”ti āha. Ahaṃ ettakaṃ jānāmi mahārājāti āha. Rājā “etadeva ṭhāna”nti vatvā gacche hāretvā pāsāṇathūpaṃ paṃsuṇca apanetvā heṭṭhā sudhābhūmim addasa. Tato sudhaṇca iṭṭhakāyo ca hāretvā anupubbena pariveṇaṃ oruya sattaratanavālukaṃ asihatthāni ca kaṭṭharūpakāni samparivattakāni addasa. So yakkhadāsake pakkosāpetvā balikammaṃ kāretvāpi neva antaṃ na koṭim passanto devatānaṃ namassamāno - “ahaṃ imaṃ dhātuyo gahetvā caturāsītiyā vihārasahassesu nidahitvā sakkāraṃ karomi, mā me devatā antarāyaṃ karontū”ti āha.

Sakko devarājā cārikaṃ caranto taṃ disvā vissakammaṃ āmantesi - “tāta, asoko dhammarājā ‘dhātuyo nīharissāmī’ti pariveṇaṃ otiṇṇo, gantvā kaṭṭharūpakāni hārehī”ti. So pañcacūḷagāmadārakavesena gantvā rañño purato dhanuhattho ṭhatvā - “harāmi mahārājā”ti āha. “Hara, tātā”ti saraṃ gahetvā sandhimhiyeva vijjhi, sabbam vippakiriyyittha. Atha rājā āviñchane bandham kuñcikamuddikam gaṇhi, maṇikkhandham passi. “Anāgate daliddarājā imaṃ maṇim gahetvā dhātūnaṃ

sakkāraṃ karotū”ti puna akkharāni disvā kujjhitvā - “mādisaṃ nāma rājānaṃ daliddarājāti vattuṃ ayutta”nti punappunaṃ ghaṭetvā dvāraṃ vivarāpetvā antogehaṃ pavitṭho.

Aṭṭhārasavassādhikānaṃ dvinnaṃ vassasatānaṃ upari āropitadīpā tatheva pajjalanti. Nīluppalapupphāni taṅkhaṇaṃ āharitvā āropitāni viya, pupphasanthāro taṅkhaṇaṃ santhato viya, gandhā taṃ muhuttaṃ pisitvā ṭhapitā viya rājā suvaṇṇapaṭṭaṃ gahetvā - “anāgate piyadāso nāma kumāro chattaṃ ussāpetvā asoko nāma dhammarājā bhavissati so imā dhātuyo vitthārikā karissatī”ti vācetvā - “diṭṭho bho, ahaṃ ayyena mahākassapaṭṭherenā”ti vatvā vāmahaṭṭhaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena apphoṭesi. So tasmim̐ ṭhāne paricaraṇadhātumattameva ṭhapetvā sesā dhātuyo gahetvā dhātugehaṃ pubbe pihitanayeneva pidahitvā sabbaṃ yathāpakatīyāva katvā upari pāsāṇacetīyaṃ patiṭṭhāpetvā caturāsītiyā vihārasahassesu dhātuyo patiṭṭhāpetvā mahāthere vanditvā pucchi - “dāyādomhi, bhante, buddhasāsane”ti. Kissa dāyādo tvaṃ, mahārāja, bāhirako tvaṃ sāsanaṃ sātī. Bhante, channavutikoṭṭidhanaṃ vissajjetvā caturāsīti vihārasahassāni kāretvā ahaṃ na dāyādo, añño ko dāyādoti? Paccayadāyako nāma tvaṃ mahārāja, yo pana attano puttañca dhītarañca pabbājeti, ayaṃ sāsane dāyādo nāmāti. So puttañca dhītarañca pabbājesi. Atha naṃ therā āhaṃsu - “idāni, mahārāja, sāsane dāyādosī”ti.

Evameva bhūtapubbanti evaṃ etaṃ atīte dhātunidhānampi jambudīpatale bhūtapubbanti. Tatiyaṃ aṅgītikārāpi imaṃ padaṃ ṭhapayim̐su.

Aṭṭhaddoṇaṃ cakkhumato sarīrantiādigāthāyo pana tambapaṇṇidīpe therehi vuttāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια. 2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο. 3. Σχόλια για τη μεγάλη ομιλία για το τελικό Νιμπάνα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org